

ROLURILE FAMILIALE TRADIȚIONALE ALE FEMEII
ÎN LITERATURA ETNOGRAFICĂ ROMÂNEASCĂ

CORINA PANTELIMON BISTRICEANU*

ABSTRACT

WOMEN'S TRADITIONAL ROLES IN THE ROMANIAN
ETHNOGRAPHIC LITERATURE

This paper is a hermeneutic approach of ethnographic texts on the family roles of women. The main objective is the sociological interpretation of the types of family roles reflected in this literature. The aim is also to diversify the ways of relating to femininity and to open fruitful dialogues between the Romanian cultural, anthropological and ethnographic perspectives. The paper was elaborated following the specialized literature (ethnographic, anthropological, sociological), based on a secondary analysis of ethnographic texts. By outlining a monograph on the family role of women in the traditional community, based on the Weberian methodology of the ideal type, this article proposes not a model for what the woman is or should be in the family, but a model of what she could be if her family roles were entirely traditional.

Family roles and qualities are often a structuring factor in articulating individual identity, both in the traditional family and in the modern society. In the family and in the household, femininity as a socio-cultural type as well as an identity formula is built on the statuses of mother, wife and housewife. The roles associated with these positions involve not mere sets of behaviors, but the exercise of exceptional abilities: the power to give birth, to raise, care for, feed, educate – assimilated to the maternal role; the ability to respect, listen and serve, associated with the role of wife; the power to produce, the science of managing and increasing resources, the allocation of expenses, the authority to distribute tasks assumed by the role of housewife.

Keywords: femininity, family, tradition, role and status.

INTRODUCERE

Rolurile familiale sunt, nu numai în societățile tradiționale, ci și în cele moderne, mai mult decât seturi de comportamente. Ele fac parte din identitatea

* Lecturer, Spiru Haret University, Bucharest, e-mail: corinabistriceanu@yahoo.com.

persoanei, atât în sfera vieții private, cât și în cea publică, în măsura în care aceasta implică întreaga personalitate a omului. În perechea status-rol, consacrată în sociologie și aproape depășită în noile concepții ale procesualității sociale, statutul a fost privit fie ca model căruia i se asociază anumite drepturi și îndatoriri (Linton, 1936), fie ca un „loc” anume de pe „scena socială” (Mead, 1934; Goffman, 1959) în care poți întreprinde o sumă de acțiuni posibile. Corespondent, rolul este fie manifestarea statutului ca „stare” a omului în lume, fie mod (sau prescripție) de comportament (Newcomb, 1950, apud Turner, 2009, p. 679). În cultura familială ca tip de cultură tradițională (familia fiind printre primele instituții umane generatoare de cultură și totodată o instituție „ce pare să descindă direct din ordinea naturii” – Heritier-Augé, 1999, p. 243) rolul este ceva mai mult decât un mod de comportament. Familia este o „unitate existențial-umană” primară nu numai în sens integrativ din punct de vedere sociologic, deci funcțional, ci și, așa cum arată Gheorghiță Geană, „ontologic-necesar”, ca unitate de măsură a existenței social-umane fără de care umanitatea nu este posibilă (2005, p. 61).

Studiul de față explorează monografic rolurile familiale ale femeii, plecând, în consecință, de la instituția tradițională a familiei așa cum este ea reflectată în documentele etnografice, în principal studii de etnografie și folclor și creații de cultură populară.

Pentru clarificarea conceptului de familie tradițională utilizăm definiția sociologică a familiei în conjuncție cu un tip de societate tradițională, fie ea definită pozitiv, ca fiind societatea fundamentată pe continuitate, ca drept constitutiv și totodată privilegiu al omului (Ortega y Gasset, 1994, pp. 33–34; Crainic, 1942, pp. 95–130), și numai subsidiar, în scopuri euristice, ca societate folclorică (în termenii lui Robert Redfield, 1947; Bădescu, Cucu-Oancea, 2004, p. 476), construită prin negativarea trăsăturilor societății moderne. Comunitatea țărănească românească, departe de modelul idealizat al tradiției, este încă un model de tradiție socială vitală (Marica, 2004; Bernea, 2006; Geană, 2009; Bădescu, 2009). În acest context, un obiectiv urmărit în articolul de față este reevaluarea contribuției pe care fenomenul tradiției o are în asigurarea capacității noastre evolutive, cu atât mai mult cu cât reperul normalității (în sensul stabilizării mediei sociale și al continuității/stabilității valorice a acesteia) apare, astăzi, supus dezbaterii și deconstruirii ori reconstruirilor succesive sau simultane. Odată ce acest reper devine prezent în conștiința socială, se poate redeschide posibilitatea reevaluărilor comparative și a conștientizării apropierei (ori îndepărtării) de tradiție. Până la urmă, actualitatea nu este o construcție *ex nihilo*, iar ceea ce este mai valoros astăzi nu are o șansă mai bună de a fi păstrat decât să devină parte a tradiției. Identificarea obsesivă a discontinuităților, așezarea în contrarietate a tradiției cu actualitatea pot fi mult mai puțin productive decât sublinierea coerențelor, a schimbării integrate; din multe puncte de vedere, ele pot fi

distructive¹. Tradiția nu este o măsură a retardului social ci, dimpotrivă, o resursă de progres real; actualitatea nu i se opune, ci completează achizițiile tradiției. Nici modernitatea nu este o măsură a decadenței ci, în măsura în care păstrează o corectă raportare la criteriile continuității, o legitimă consecință a modului în care tradiția a putut fi valorificată.

Familia țărănească este unul din palierele de manifestare și de generare a tradiției sociale. Poate că modernitatea, conform teoriei durkheimiste, presupune o creștere în complexitate a instituției familiale, pe măsura creșterii preocupării pentru relațiile și statutele familiale și a reglementării lor legale (Durkheim, 2001, pp. 225–238). Cu toate acestea, tradiția a articulat forme psihosociale atât de puternice, încât multe din ele rezistă în pofida și împotriva unora din reglementările actuale privind familia (Segalen, 2011, pp. 293–296; Popescu, 2009, pp. 177–181; Goody, 2003). Pe de altă parte, aceste definiții succesive ale relațiilor, tipurilor, structurilor familiale – venite nu numai din partea instanțelor normative (legislative), dar și din partea instituțiilor științifice ori a instanțelor directoare ale opiniei publice – nu au reușit (și poate nici nu și-au propus) să coaguleze o formulă alternativă modernă a culturii familiale tradiționale ci, de cele mai multe ori, se limitează la a contesta sau a modifica părți ale acesteia (Segalen, 2011, p. 157). Investigarea familiei țărănești tradiționale din România a atins un nivel înalt de acumulare de informații prin contribuțiile Școlii sociologice de la București, dar și prin contribuții complementare ale unor sociologi, antropologi, lingviști sau istorici români. Prin bogăția și relevanța lor, aceste informații completează și contextualizează cunoașterea sociologică a familiei mediului rural (Sorokin și Zimmerman, 1929).

FAMILIA ȘI FEMINITATEA ÎN LUMEA TRADIȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ

Între instituțiile tradiției care salvează individul de la contingenta condiției sale, familia îi este cea mai apropiată. Ea se plasează în continuitate cu omul, care nu există ca individualitate până la desprinderea de ea, dar nici nu se poate afirma ca individualitate în lipsa ei. Ambiguitatea sociologică a familiei, identificată de Georg Simmel (1999, p. 694), este că ea se manifestă în realitate atât ca unitate (care ignoră capacitățile de individualizare ale membrilor ei), cât și ca grup (de membri cu individualitate proprie). Extinzând această trăsătură la identitățile familiale, putem spune că ele definesc (în sensul potențării trăsăturilor personale) și

¹ În urma unei selecții extrem de temeinice se stabilește ce intră în patrimoniul unei culturi ca tradițional sau sfânt. Conform lui Konrad Lorenz, laureat al premiului Nobel pentru medicină și fiziologie în 1973, orice invenție și descoperire capătă caracter religios, de ritual, dacă a fost păstrat suficient de mult timp. „*Păstrarea de date nu e la fel de importantă, ci e chiar mult mai importantă decât dobândirea unor date noi*” (2001, p. 84). Nesocotirea tradiției și religiei duce la eroarea de a considera cunoașterea științifică debutul unei umanități ivite din neant și resursa suficientă de a proiecta, rațional, o întreagă cultură.

totodată leagă membrii familiei de modele și moduri de existență comunitare; individualizează și dezindividualizează în același timp.

Familia are cea mai mare putere individualizatoare, în sensul că oferă omului cea mai mare diversitate de roluri, fiecare cu o putere de refacere și definire a vieții sale care persistă mult dincolo de granițele ei. În cultura familială, numită astfel pentru că presupune un set de valori care structurează viața comunitară și, totodată, viețile membrilor săi, rolul nu este un mod de comportament, ci un mod de a fi; el este strâns atașat de statutul familial și împreună cu acesta formează identitatea, capacitatea constitutivă a personalității. Conform lui Ralph H. Turner (1978), rolurile pot fi asumate superficial, temporar sau pot deveni parte a personalității insului în fuziunea rol-persoană (*apud.* Turner, 2009, p. 680). Acest al doilea caz este cel al rolurilor familiale. Angajarea rolului – a rolului familial, de cele mai multe ori – ca identitate personală depinde de conjugarea percepției exterioare sau a recomandării în afara grupului, cu implicarea personală a individului, și de „adecvarea la rol, autonomia și satisfacția personală pe care o aduce faptul de a juca acest rol” (*idem*).

Femeia, despre care Auguste Comte spunea că este agentul sensibilității și ordinii în planul familial, așa cum bărbatul este vectorul inteligenței și ordinii în planul istoric concret (Bădescu, 1994, p. 42), nu este, în societățile tradiționale, un statut definibil în spațiul public, un concept politic, social sau economic. Femeia a fost „identificată” ca atare în legătură cu o anumită putere a sa, anume cea de a da naștere. Tezele antropologiei clasice care susțin că rudenția este prima formulă de înțelegere a coexistenței sociale („categoria centrală a antropologilor, cea din care se trăgeau și la care se întorceau într-un fel toate celelalte fenomene sociale” – Mihăilescu, 2007, p. 182) sunt totodată cele care accentuează rolul structurant al femeii în cadrul rudeniei. Într-o lucrare devenită referință a literaturii socio-umane, Robin Fox (1983) enunța, în trei postulate, emergența rudeniei ca formă primară și principală a socialului organizat: **1.** „Femeile au copii” (“The women have children”); **2.** „Bărbații fertilizează femeile” (“The men impregnate the women”) și **3.** „Bărbații exercită de obicei controlul” (“The men usually exercise control”) (*apud.* Constantinescu, 2000, p. 56). Identitatea de femeie a fost așadar constatată la un nivel maxim de generalitate, drept cea care are copii – spre deosebire de identitatea de bărbat. Față de următoarele două afirmații, prima enunțată se impune cu cea mai mare evidență și generalitate spațială și istorică. În neolitic, femeia, oficianță a cultului pământului fecund (Zeița Mamă primordială), devine întâia putere în plan social și familial. Fertilitatea femeilor, ca și a Zeiței Mame, era independentă de virilitatea masculină și lua forma partenogenezei; în unele cazuri, se credea că pruncul pătrunde direct în pântecul femeii în urma atingerii unui obiect sau animal din spațiul înconjurător. Bărbatul, soțul femeii, nu devenea tată al copiilor săi decât în sens social, nu și biologic (Eliade, 1991/I, p. 49). El asigura integrarea și securitatea copiilor, fără a diferenția foarte clar între propriii descendenți și cei ai altora. Chiar și mai târziu, în comunitățile antichității, tatăl

legitima, din punct de vedere social, copiii, prin ritualuri care aveau toate caracteristicile adopțiunii (Ariès și Duby, 1994/I și II; Granet, 2000). Putem, astfel, accepta ipoteza inexistenței inițiale a sentimentului de procreator biologic al părinților. Paternitatea și, mai ales, maternitatea sunt concepte anterioare și mai complexe comparativ față de accepciunea lor modernă, tributară, la originea sa, considerentelor biologice ale concepției și nașterii.

În sociologia românească, folosindu-se de datele antropologiei, Traian Herseni a spus că „prima categorie de persoane diferențiate funcțional în sânul turmei au fost mamele”, subliniind că maternitatea este „prima idee directoare, capabilă să polarizeze și să sistematizeze organizația socială și cultura spirituală a omenirii” (1977, p. 291) și că „rudenia de sânge, care devine un principiu primitiv de organizare a vieții sociale, are ca bază exclusivă, în această fază a omenirii, femeia în calitatea ei de mamă” (*ibidem*, p. 292). Conform acestor idei, feminitatea este prima diferențiere funcțională și structurală a umanității și, în această calitate, ea este sinonimă cu maternitatea.

Ulterior, în precizarea diferențelor dintre familie și comunitate, rolurile femeii se rafinează, ea rămânând principiul de bază al formării și organizării familiei. Femeia este nu numai investită cu rolurile cele mai importante ale familiei, ci și generează statute și alocă roluri pentru alți membri ai familiei sau ai grupului social extrafamilial. Astfel, în cultura tradițională, bărbat este cel care are o femeie (o nevastă), fii sunt cei care au mamă, iar frați sunt cei care au aceeași mamă. Chiar în societățile socotite modele ale ordinii familiale și sociale patriarhale este vizibilă această întemeiere a familiei prin femeie. Găsim argumente în terminologia asociată instituțiilor familiale ale indoeuropenilor, așa cum a devenit cunoscută prin cercetările lui Emile Benveniste (1999), cât și în mențiunile privitoare la reglementarea vieții civice în majoritatea cetăților antice grecești și romane. Acolo unde nu exista soție, nu existau nici urmași, iar cultul casnic este insuficient și incomplet. În plan politic, dinastiile nu se puteau afirma, în religia publică, iar sacerdoțiile nu rezistau fără familia întemeiată prin femeie. Conform lui Plutarh, la romani, prezența soției este atât de necesară în săvârșirea ritualurilor sacrificiale, încât un preot își poate pierde sacerdoțiul dacă rămâne văduv (de Coulanges, 1984).

În cultura familială românească, femeia domină spațiul domestic și, prin acesta, într-un orizont al continuităților – inclusiv al continuității ins-familie-comunitate – și spațiul social. Nu în aceleași moduri și cu aceleași scopuri ca bărbatul, ci în conformitate cu propriile sale puteri și misiuni. Constantin Noica, pătrunzător până la profetism în realitatea culturală și socială românească, i-a făcut tipului social românesc al femeii o descriere universală: „Tot ce a fost esențial pentru om și societate a stat în mâna femeii: familia, limba, educația fundamentală, cultul religios, răgazul, distracția, arta sau, pe alt plan, truda elementară, economia, clasele chiar, adesea și dinastiile, totul a ținut de femeie, cea care «nu avea drepturi». (...) Iar dacă te întrebi cum a fost cu puțință ca femeia să joace acest rol,

trebuie să răspunzi: tocmai fiindcă ea are o natură generală, fiindcă fiecare femeie poartă în ea un univers. Numai că e *universul vieții private*. Când privești îndărăt, vezi că toată istoria a fost una ca și a vieții private (...). Când apărea un sens de viață publică, femeia știa totuși să-l înfrunte, ca Antigona. Și Hegel a putut spune, în tulburătoarea sa *Fenomenologie a spiritului* (trad. rom., p. 268), despre femeie: «Aceasta – ironia veșnică a comunității – schimbă adevăratul scop al guvernării într-un scop privat» (1987, pp. 180–181).

Lucrarea de față face analiza rolurilor femeii în familia de rezidență, cea întemeiată prin chiar rostul ei matern, constând în trăsăturile asociate statutului triplu de mamă-soție-gospodină; nu vom lua aici în cercetare rolurile pe care le împlinește în familia de proveniență (fiică, soră) sau în grupul extins al rudeniei (cumătră sau cumnată, fină sau nașă etc.). De asemenea, nu vor fi discutate rolurile familiale secundare – de fată bătrână sau de văduvă – și nici rolurile sale în planul comunitar (extrafamilial) sau religios. Obiectivul articolului nu este să elimine aceste dimensiuni ale feminității, ci să ofere un reper asupra bogăției de sensuri care se pot regăsi într-o singură ipostază – cea familială – a feminității.

MODELUL MITIC AL MATERNITĂȚII

Deși contestat ca formă de organizare socială în literatura antropologică a sfârșitului de secol XX, reținut mai ales ca „ipoteză evoluționistă” (Echard, 1999), matriarhatul este parte a explicațiilor mitologice ale societăților tradiției. În literatura internațională, Julius Evola (1998) este cunoscut ca autorul care reia și valorifică doctrina vârstelor lumii. În interpretarea sa, după vârsta de aur, a primelor seminții – divine – care au populat lumea, s-a deschis epoca vârstei de argint, Civilizația Mamei. Tema principală a acestei lumi este recunoașterea metafizică a conceptului de femeie, „ca principiu și substanță a generării”: „o zeiță exprimă realitatea supremă și fiecare ființă concepută drept fiu apare față de această zeiță drept ceva lipsit de viață proprie, ceva caduc, efemer” (*op. cit.*, p. 186). Lumea este populată cu fiii acestei – sau acestor – zeițe, numite, în alte contexte filosofice, mitologice sau literare, Mume – prototipuri sau matrici ale tuturor lucrurilor, elementele originare ale existenței terestre. În Creta, amintește Evola, pământului natal nu i se spune patrie, ci *metris*, pământul mamei. În limbile indo-europene s-a păstrat, alături de perechea *pater – atta* (care alături statutul comunitar al tatălui – în calitatea sa de conducător: rege, preot și judecător – de statutul său familial de îngrijitor sau protector al copiilor) și perechea *mater – anna*. Această dublare a statutului familial matern poate fi nu atât o probă a egalității importanței statutelor feminin și masculin, cât o testare a vechimii statutului mitic al feminității în familie. Mama ca *mater* are rol cardinal în familie, ea este întemeietoare, definind relația de filiație sau de frăție: în greacă, frații erau desemnați ca *adelphós* sau *homogástérios* – co-uterini (Benveniste, 1999). Ca

anna, mama este cea care naște, crește, îngrijește copiii. În termenii sociologici ai statusului și rolului, observăm că perechile terminologice descrise de Benveniste conțin un prim termen care precizează statusul familial (și social) și un al doilea termen al cărui sens este mai bine definit prin descrierea de rol: „cel care protejează”, „cea care îngrijește”. Concepția maternității care întemeiază un statut a fost teoretizată în antropologie de Johann Bachofen (1861), considerat însă adesea, de exegeții săi, un romantic mai degrabă decât un clasic al literaturii antropologice, a cărui metodă – analiza mitului – duce la formularea unei teorii a adevărului spiritual și la ignorarea adevărului factual (Stocking, 1968, pp. 1188–1190).

O parte importantă a literaturii despre feminitate polarizează sexele atât în familie, cât și în societate și definește ambivalent feminitatea. „Femeia se împlinește pe sine ca atare, se ridică la același nivel cu bărbatul ca Războinic sau ca Ascet dat fiind că este Iubită și este Mamă” (Evola, *op. cit.*, p. 147). Otto Weininger sublinia însă că „iubită” nu este o categorie a femininului, ci o calitate imprecisă, atribuită de bărbat; clasificarea pe care o propune este între tipurile diametral opuse ale femininului, mama și prostituata (2002, pp. 358–359). Aceste interpretări, susținute antropologic, psihologic și filosofic nu au însă reflectare în realitatea tradițională românească, unde lumile feminină și masculină nu se polarizează, ci se întrepătrund într-un continuum care le păstrează caracterele distincte.

Traian Herseni susține că „femeia-mamă devine figura centrală a vieții sociale, principiul organizatoric fundamental al societății (rudenia, așezarea, drepturile și datoriile oamenilor, toate se determină după mamă, nu după tată: matriliniar, matrilocal etc.)” (*op. cit.*, p. 293). Odată cu rudenția de sânge, cu legătura socială elementară mamă-copil, iau naștere toate celelalte forme de organizare socială, de la cele mai simple, de acțiune conjugată în plan material, la cele mai complicate, de credințe comune: „Noi socotim că abia acum a apărut un principiu bine conturat, cu aplicabilitate universală, corespunzând și unei necesități specifice a minții omenești, de la o treaptă de dezvoltare înainte: principiul maternității (al procreației), care este în același timp și principiul elementar al cauzalității (până azi noi vorbim de originea lucrurilor ca de nașterea lor, de zămislirea lor, după vechiul calapod sau tipar al maternității). Femeia-mamă, figură centrală a vieții economice, figură centrală a vieții sociale, ideea de bază a gândirii cauzale (fără îndoială cea dintâi clar formulată), nu putea să nu polarizeze – pentru a le cristaliza, ordona și sistematiza – sentimentele și ideile difuze, de natură magico-religioasă, care s-au ivit și s-au acumulat în perioadele anterioare și deci să provoace saltul calitativ care a dus la apariția religiei” (*idem*).

În sociologie, maternitatea înseamnă nașterea intimității maxime, măsura apropierei de la care orice abatere înseamnă distanță și înstrăinare; au precizat-o teoriile clasice (Tönnies așază legătura mamă-copil la temelia sociabilității și socialității umane – 1887), au reiterat-o cele contemporane (Martine Segalen subliniază verticalitatea primordială a legăturilor familiale – 2011) și o confirmă și studiile din mediul rural românesc (Costaforu, 2005). Categoriile fundamentale ale

vieții, reprezentările primare ale lumii iau naștere prin maternitate. În mitologie, familia românească se plasează în modelul civilizației mamei, fără ca aceasta să se opună, în vreun fel, ordinii masculine. Traian Brăileanu (1941) remarcă deosebirea formulei socio-culturale românești față de cea consacrată în gândirea europeană: „Aristotel și, în urma lui, toți teoreticienii sociali și chiar Auguste Comte au greșit vorbind de «inferioritatea» femeii în viața socială. Ei limitează rolul femeii la familie, unde femeia trebuie să asculte de bărbat, ea fiind coordonată copiilor și rămânând toată viața «copil». Dar raportul femeii cu bărbatul ca soț nu definește influența ei asupra *istoriei* și *evoluției* sociale. Ci *numai cel cu bărbatul ca fiu*. Funcția de mamă e funcția fundamentală a femeii” (*idem*, p. 122).

Paul Anghel realizează o interpretare mitologică ce o amintește pe cea a lui Evola. Spre deosebire de acesta, însă, Anghel schimbă perspectiva cronologică cu cea narativă, a modelelor, pe care o însușește prin punerea materialului viu, actual, etnografic în lumina interpretării antropologice. „Romanul Lunii” este corelatul Civilizației Mamei, neasfințită prin degradarea fatală a umanității, ci actuală, vie, în comunitatea țărănească românească (2002, pp. 219–240). Luna, astrul fertilității (fecioara pețită de soare, dar care se va nunti, în final, cu Ionică, un Făt-Frumos pământean) – dat și al morții – este modul mitic de redare a fertilității familiale. Similar, mitului faustian al mumelor îi răspunde în tradiția românească realitatea credințelor comunitare în mumele ploii, vântului, soarelui, lunii, pădurii etc. (Vulcănescu, 1987, pp. 413–447)

CALITATEA ROLULUI MATERN: „DORUL ROMÂNCEI” ȘI MAMA OCROTITOARE

În cultura tradițională românească, maternitatea este starea cea mai prețuită a femeii. O putem interpreta ca rol, dar este înțeleasă mai curând ca har, investitură primită de la divinitățile maternității (Maica Bătrână, Maica Precistă), în care a fost inițiată de slujitoarele acestora, femeile vârstnice ale neamului (soacra, nașa, moașa). „Dorul româncei” este de a fi binecuvântată cu gloată, căci „mulțimea copiilor, averea românului”. Cel mai greu blestem este să rămână steapă vreme îndelungată sau pentru totdeauna, caz în care bărbatul are dreptul de a o mustra, numind-o stârpitură și chiar de a se lepăda de ea (Marian, 1995c, pp. 7–8).

Când, în sfârșit, purcede grea, femeia se află în „starea binecuvântată” sau în „starea darului”, pe care îl primește și îl va dăruia, la rândul său, neamului soțului. Ea își are divinitățile protectoare, dintre care cea mai importantă este Maica Precistă, ipostaza creștină a Zeiței Mame primordiale, a cărei oficianță este moașa, cea mai bătrână femeie din neamul bărbatului, care asistă mama înainte, în timpul și după naștere. În timpurile mai noi, moașa nu mai era neapărat rubedenia soțului, ci orice femeie pricepută din sat. Rolul său era crucial în lupta împotriva divinităților adverse, care pot cășuna răul mamei sau pruncului. Pentru a le feri pe

viitoarele mame de asemenea stricăciuni, moașa descântă și face farmece, iar femeia trebuie să se supună cu sfințenie autorității ei (*ibidem*, p. 23).

Țărăncile române, oricât ar fi de bogate și oricât de mulți copii ar avea, nu își tocmesc doică sau mamoașă, decât dacă nu își pot alăpta singure copiii. Există credința conform căreia dacă sugarul nu suge întâiul lapte de la mama care l-a născut, va atârna de îmbucătura altuia. Ștefania Cristescu-Golopenția identifică, în campania monografică din satul Drăguș, extraordinar de multe precauții, interdicții și recomandări pentru căpătarea și păstrarea laptelui matern; nici după ce este înțărcat copilul, femeia nu uită să-și păzească laptele, care îi va trebui pentru următorii copii. Uneori, îl îngroapă ca pe o comoară: una dintre femeile intervievate povestește că ultima „țâță” (lapte de sân) a muls-o „la o buglă, lângă un par, la marginea pădurii. Noaptea era. Era lună ca zâua. Și-am zis: o mulg aici, că de-o pcherd, iau țărână și bag apă peste ea și gust de trei ori” (2002, p. 106). Gestul este ritualic, căci implică femeia și pământul, în ipostazele lor de născătoare și nutritoare, solidaritatea lor organică.

De obicei, fiecare femeie își crește copiii, pe care îi ține pe lângă ea, oricât ar fi de prinsă cu treburile gospodăriei sau ale câmpului: „De face de mâncare pentru bărbatul său sau pentru lucrători, de caută de vite, de păsări sau de alte animale domestice, de lucră la cânepă sau țese pânză (...), pe scurt, de-ar fi orișicât de învâluită sau necăjită, ea nicicând nu uită de copilul său, ci amuș, amuș aleargă la dânsul... Iar dacă se duce în câmp, la prășit sau la secerat, la adunat fân sau la cules cânepă, ea nu-și lasă copilul de țâță acasă, ci-l ia, totdeauna, cu sine și ajungând la starea locului, îndată îi caută o tufă sau îi face o colibuță de buruiene, îl pune acolo la umbră și se dă apoi la lucru și lucră din toate răsputerile” (Marian, *op. cit.*, p. 195). Duișia cu care își cresc copiii ni se revelează în cântecele de leagăn și în cuvintele de dezmiardare pe care femeile le inventează: „Bua, bua, puiul mamei”, „Haida, nani, palicaș” sau „Haida liuliu, băiețel, dragul mamei mătâțel”. Cântecele de leagăn este, în opinia etnologului Nicolae Constantinescu, expresia cea mai fidelă a „raporturilor de intimitate dintre mamă și copil și de dependență a acestuia din urmă față de cea care l-a născut” (2000, p. 167). De asemenea, mamele cunosc o mulțime de jocuri cu care știu să-i scoată pe copii din supărare sau plictiseală, să-i facă să fie ageri și veseli.

Odată mari, aceștia își recunosc mamele ca pe izvorul de alint și mângâiere al copilăriei și le dezmiardă, la rândul lor. Atunci când sunt supuși întâmplărilor nefericite, le interpretează ca semn al abandonării sau respingere a lor de către mamă sau ca ieșire de sub puterea maternă ocrotitoare. Pentru copii, mama este atotputernică; ei nu acceptă neputința ei de a-i ocroti toată viața, interpretând-o mai degrabă ca respingere, refuzarea dragostei și protecției. În trei ocazii familiale, duișia maternă se revarsă ca substitut al acestei puteri protectoare pe care nu o mai poate manifesta: plecarea „la cătănie” a feciorilor, mărișul fetelor și moartea copiilor. Atunci când sunt obligați să plece de acasă, feciorii se întorc către cea care i-a ferit până acum de răutăți și suferință, dar care acum nu îi mai poate salva:

„Maică, inimă de piatră,/Mai vin și la mine-o dată,/Măcar, maică, pân' la poartă./Să vezi neamțu' cum mă poartă” (cf. Constantinescu, *op. cit.*, p. 170). Fetele-mirese, mai ales cele ce se mărită în străini, gata să părăsească definitiv universul în care au crescut, tutelat de mamă, îi reproșează, de asemenea, îndepărtarea: „Mă rugai, maică, cu milă,/Să-ți pui măr dulce-n grădină,/Să mă dai să-ți fiu vecină,/Dar ți-ai pus un pădureț/Și m-ai dat să nu mă vezi/Și ți-ai pus un spin uscat/Și m-ai dat în străin sat./De la ce m-ai depărtat?/Valeo! Rău mi te-ai temut/Că ți-oi veni la-mprumut,/În străini de-aș fi lucrat,/Trei zile n-aș fi mîncat/Și-mprumutul ți-aș fi dat/Să nu mă fi depărtat” (Marian, 1995a, p. 416). Copiii sau tinerii morți, fără grai să-și plângă plecarea, sunt jeliți cu cea mai mare duiosie: „Draga mamei față albă,/Cum s-a face țărână neagră!/Dragile mamei sprâncene,/Cum or crește buruiene!/Dragile mamei picioare,/Cum or crește lăcrămioare!/Gospodarul meu cuminte/De acum, de azi înainte/Sprintenele picioruțe/N-or să mai facă urmuțe” (Marian, 1995b, p. 369).

Rolul matern în familie nu înseamnă doar nașterea de prunci; aceasta este mai degrabă puterea, darul și harul inerent feminității. Rolul matern este de a ocroti, de a păzi, îngriji, hrăni, vindeca, educa – de a crește copiii. Toate aceste modele comportamentale – este important de precizat – sunt atât acțiuni și comportamente fizice, cât și magice și metafizice. Faptul simplu, cotidian al pregătirii alimentelor, așezării mesei și dării de mâncare presupune un set de comportamente rituale, adesea aproape sacerdotale. În pregătirea plămadei, a aluatului, în frământare, dospire și coacere, femeia reia actul demiurgic al facerii lumii de către Dumnezeu Fântatul (Pamfile, 2002, pp. 51–58). În păzirea somnului, a sănătății, în vindecare sau alinarea durerilor, mama acționează adesea mai mult în planul magic decât în cel biologic (Cristescu-Golopenția, *op.cit.*, pp. 81–166). Puterile sale sunt cele ale slujirii, dar nu ca slugă, ci ca inițiată a unui cult inaccesibil oricărui alt membru al casei. Frédéric Le Play (2004), în demonstrația sa magistrală asupra supremației legitimității patriarhale, arăta că tatăl are, în fața familiei pe care o conduce, misiunea de a continua opera principală de creație, reproducând singurul model uman care are sentimente morale și care se poate ridica până la cunoașterea lui Dumnezeu. El este investit, din această cauză, cu cea mai înaltă funcție socială, superioară, susține Le Play, chiar și celei a suveranului, al cărui rol e de a conduce o societate pe care nu a creat-o. Autoritatea asociată acestei funcții derivă din acest statut natural și din principala sa funcție, care e aceea a asigurării existenței femeilor și copiilor. În societatea tradițională românească, această autoritate revine femeii. Și ea crește odată cu vârsta.

Spre deosebire de statutul femeii în familia urbană, puterea cea mai de seamă a mamei în cultura tradițională se afirmă mai ales în cea de a doua parte a vieții. Ea se manifestă prin respectul asociat calității de mamă de copii mari, de oameni vrednici. Din analiza textelor literare folclorice, a construcțiilor lingvistice ori a obiceiurilor (mai ales a celor de nuntă și înmormântare), observăm că fixarea definitivă a capacităților ei materne se face ca atribuire de rol dominant odată cu

dobândirea statutului de soacră, deci, paradoxal, cu ieșirea definitivă din starea de fertilitate. Termenii cu care românii desemnează părinții de părinți (de adulți) sunt preluați din latină – *socrus/socer* – și, conform analizei lingviștilor, constituie o pereche în care, deși asemănarea structurii fonetice este mare, este posibilă o independență a formării lor sau chiar o derivare a masculinului din feminin (*socru* = bărbatul soacrei) (Benveniste, 1999). Acest primat al termenului feminin poate veni în sprijinul ipotezei importanței familiale mai mari a soacrei decât a socrului: dacă perspectiva definirii este cea feminină, a tinerei neveste, atunci mama soțului este mai importantă decât tatăl soțului.

GENEALOGIA FEMININĂ ȘI SUCCESIUNEA SOACRĂ-NORĂ. ROLUL DE ASIGURARE A CONTINUITĂȚII CULTICE FEMININE

Legătura familială dintre noră și soacră, mai puternică decât între noră și socru sau între ginere și soacră, are explicația în transferul de autoritate și de putere feminină (și disputele care îl însoțesc) în gospodăria familială. Este remarcabil că, în familia țărănească românească, transferul „patrimoniului feminin”, al capacităților feminine de gestionare a resurselor, de organizare a locului (gospodăriei familiale), de oficiere a sacerdoțiilor religiei domestice (cultul morților neamului, al nașterilor în neam, dar și alte forme de cult, cum ar fi moștenirea Filipilor, divinități lycomorfe ș.a.) se face nu atât de la mamă la fiică, cât de la soacră la noră (Ghinoiu, 2003). Acest lucru de datorează obiceiului măritării fetelor (adică plecării lor prin căsătorie la casa soțului) și păstrării celui mai mic băiat ca moștenitor al gospodăriei părintești (primatul ultimogeniturii masculine). Raporturile dintre ginere și soacră sunt definite mai puțin din punctul de vedere al încărcăturii de putere și autoritate și mai mult funcțional, ca și cele dintre tinerii căsătoriți și socru. Soacra este în primul rând mama nevestei: „Soacra nu mi-a dat muiere, spune cu recunoștință bărbatul mulțumit, /Ci mi-a dat fagur de miere./Soacra nu mi-o dat nevastă, /Mi-a dat floare în fereastră” (Scurtu, 1966, p. 202). Când familia conjugală își stabilizează valorile, nevasta tânără este gata să devină mamă și să primească, în această calitate, nu numai învățăturile, ci și sprijinul soacrei și al celorlalte femei vârstnice ale familiei.

Ion Șeulean consemnează poziția aparte a soacrei mari, protagonista unui ritual anume, care ocupă un loc încărcat de semnificații în structurile scenariului ceremonial-ritual. Ea este cea care la sosirea tinerilor însurăței o întâmpină pe mireasă, îndeplinind primele gesturi ritualice ale acceptării și ale inițierii în spațiul domestic, conjugal. „Mama mirelui o învârte pe mireasă de trei ori pe sub mână (o «cârțâie») și o sărută ca semn al primirii în noua familie” (*apud.* Constantinescu, 2000, p. 214). În anumite zone etnografice din sudul României, soacra este cea care își trece nora peste prag, acceptând-o și integrând-o astfel în spațiul pe care este stăpână ea, mai mult decât membrii masculini ai familiei.

Aceeași preeminență a soacrei de noră sau a mamei de bărbat, mai importantă decât înșiși bărbații, este evidentă și în creațiile literare, povești sau balade. Una dintre cele mai cunoscute povești românești – *Soacra cu trei nurori* – reproduce dacă nu un matriarhat al spațiului familial, măcar „un patriarhat arhaic deja caduc”, de vreme ce tinerii bărbați, deși căsătoriți, „cu toată vigoarea lor fizică sunt simpli, dependenți de mintea mamei lor, rămasă să reprezinte conducătorul gospodăriei” (Botnaru, 1999, p. 196); schimbarea conducătorului are loc într-o modalitate similară cu cele mai „patriarhale” scenarii de succesiune, căci nora cea mică, după devastarea materială a gospodăriei babei, o schingiuiește și o omoară. De asemenea, în balada *Voichița* (Cătană, 1916, pp. 87–99), întâlnim împlinită figura maternă atotputernică: „Casa-mi stăpânea/Și mi-o vătășa/Cea babă bătrână/Cu brâu de lână”, mamă a nouă feciori și o fată. Raporturile de subordonare firească a copiilor necăsătoriți față de mamă sunt încălcate de fiul cel mare, Costantin, iar ispășirea vinei este cumplită. Sub apăsarea „blestemului de mamă”, el se întoarce din moarte pentru a-și îndrepta neascultarea. Și în vechea baladă a lui Corbea, haiducul este ajutat în tot parcursul încarcerării, negocierilor cu Vodă și evadării de „muma Corbei” (Hașdeu, 2002, pp. 253–258). Chiar și *Miorița* înfățișează tensiunea desprinderii ciobanului de lumea terestră reprezentată prin „maica bătrână”. Atât de important este acest personaj – instanța de judecată lumească a ciobanului sacrificat – încât unele dintre variantele baladei se numesc *Maica bătrână* (Burada, 1880).

CONJUGALITATEA LA ROMÂNI: FIDELITATEA ȘI MORALIZAREA

Tranziția de la fetie la căsnicie este și cea de la copil („fata mamei”) la noră, de la frumusețe la vrednicie, de la erotism la maternitate. Tânărul soț nu își ia soția numai pentru sine ci, așa cum arată multe din scenariile literaturii populare, ca și datinile nunții, îi ia noră maică-sii. Chiar și Luna, sora Soarelui, furată de Ion, un flăcău pământean, se supune legii familiei: „Acasă cum îmi ajunse/În mâna maică-sii mi-o dase...” (apud. Anghel, *op. cit.*, p. 225). Asocierea soacrei cu răutatea – așa cum o arată zicerile „Tânără m-am măritat și rea soacră-am căpătat” sau foarte cunoscuta „Soacră, soacră, poamă acră,/De te-ai coace cât te-ai coace,/Poamă dulce nu ti-i face;/De te-ai coace-un an și-o vară,/Tot ești acră și amară./De te-ai coace-un an și-o zi,/Tot ca mama nu-i mai fi” (apud. Scurtu, 1966, p. 203) – este făcută din perspectiva feminină a nurorii ce trebuie să treacă prin „socializarea de rol” pentru desăvârșirea statutului conjugal.

Femeia se poate chema astfel numai după ce a fost mireasă, adică după căsătorie – „așezare la casă” – și, concomitent, după legarea sa de un bărbat. După cum am constatat, ea devine nevastă după ce este nora soacrei sale. Rolul conjugal conține imperativ buna purtare față de mama bărbatului, cea în măsură să constate nu frumusețea nevestei, ci vrednicia, ascultarea, supunerea, față de acesta. Față de

soț, femeia are altă orientare, subliniată de Traian Brăileanu (*op.cit.*, p. 125): „Familia odată întemeiată și numărul copiilor sporind, bărbatul devine executorul voinței mamei de a asigura viitorul copiilor, bunăstarea lor materială, ascensiunea lor socială etc.”.

Interesul bărbatului față de nevastă este mai puțin precis decât al soacrei față de noră. Noica remarcă, spre exemplu, o anumită incapacitate a bărbatului de a individualiza femeia. „Natura femeii, de-a nu avea întotdeauna contur uman definit, de-a fi o esență, ceva de ordin general (...) este redată cu delicateță într-un «cuvânt adevărat» inclus de Zanne în culegerea sa de proverbe (vol. VII, p. 317): «Muierea frumoasă, zice românul, rudă cu toți se socotește, că unul îi zice surioară, altul verișoară, altul leliță și de obște puiculiță»” (1987, pp. 179–180). De aici pleacă, spune filosoful, marea nedumerire și relativa suspiciune a bărbatului din comunitatea țărănească față de femeie, care l-a făcut să o așeze în mai mare familiaritate cu dracul decât cu el însuși. Individualizarea ei se precizează relativ odată cu intrarea în neam și cu legarea de gospodărie. Ca bărbat, omul vede în femeie calități exterioare: frumusețea, istețimea, vioiciunea. Dar frumusețea este binecuvântarea de care se bucură flăcăii, mai puțin bărbații, după căsătorie. Căci „*femeia frumoasă este pagubă la casă*”. Frumusețea își are locul bine stabilit ca criteriu de alegere maritală, fata căutând și agonisind frumusețea la fel cum nevasta caută și agonisește sporul casei sale. Apoteoza frumuseții este mireasa – însă după nuntă aceste calități sunt periferice în exercițiul rolului conjugal. „Portișor de fată mare,/Unde calcă, iarba-nfloare,/După ce se logodește,/Unde calcă, veștejește;/Dar după ce se cunună,/Unde calcă, cade brumă” (Marian, 1995, p. 497). Frumusețea decade continuu, până la deplina urâtire – adică ieșirea din feminitatea fertilă – a babei, care coincide și cu deținerea celei mai mari autorități familiale, așa cum am observat din analiza descrierii etnografice și lingvistice a rolului de soacră.

În schimb, ceea ce se pierde ca energie erotică feminină și masculină, se compensează fie ca rol pozitiv, de moralizare a vieții familiale, fie, periferic, ca rol deviant, de sexualitate dezordonată. „Românca, statornic, este o femeie cinstită care «se pleacă și se teme de bărbat» cum îi spune preotul în ziua cununiei, când «îi pune pirostriile în cap», când «se bagă teafără-sănătoasă cu capul sub evanghelie»” (Pamfile, 1998, p. 80). Rolul de nevastă presupune fidelitate și paza purității casei. Moralitatea este deprinsă în familia de proveniență, înainte de căsătorie, mai ales prin grija mamei: „Dintre mama și tata, mai mult se teme părintele, care mai mult și-ar vărsa focul «la o întâmplare» pe nevastă decât pe fată; muma rămâne să-și urmărească fata pretutindeni dându-i toate povețile, chiar și acele pe cari orășencile nu le-ar crede cu putință” (*ibidem*, p. 48); este desăvârșită prin supravegherea soacrei, a vecinilor, a celorlalte femei, mai puțin a bărbatului.

Abaterile sunt totuși posibile, iar unele neveste, păstrând și cultivând calitățile stării premaritale (tinerețea, frumusețea), au un comportament sexual debordant: „Nevasta care-i frumoasă,/Nu-i păcat să se iubească/Și cu mine, și cu altul,/Numai să nu știe satul/Și să n-o afle bărbatul” (*ibidem*, p. 81). Uneori, însă,

accidentalul imoral este pedepsit exemplar, ca în balada lui Ghiță Cătănuță, notată de Bogdan Petriceicu Hașdeu (*op.cit.*, pp. 291–297). Atunci când Ghiță pune la încercare fidelitatea femeii – „Mândro, mândruleana mea,/Pune degetul cel mic/Și-mi ajută numa-un pic!” – aceasta răspunde indiferent, trădând absența reperului conjugal al fidelității: „Care voi îți birui,/Tot un bărbătel mi-ți fi”. Bărbatul o pedepsește cu moartea și se înfățișează apoi soacrei sale, mama nevastei necredincioase. Abia atitudinea acesteia lămurește profunzimea greșelii, căci este divulgată o deviere morală premaritală, o incapacitate înăscută a tinerei neveste, de a asculta – atât de mamă, cât și de soț: „Eu o trimiteam la foc/Ea-mi aduce busuioc;/O strigam de la vecini/Ea răspundea-n mărăcini;/O strigam de la viței,/’Mi răspundea-n păducei”. Judecata mamei este aceeași cu a bărbatului – conduita soției este irecuperabilă, păcatul e de neiertat. Nepedepsită, ea nu ar fi putut duce decât o existență instabilă, degradată.

Morala feminină este una maternă, a devotamentului față de copii. Morala conjugală este masculină. Din necesitatea moralizării și fidelizării conjugale decurge exercițiul respectului aproape necondiționat al femeii față de bărbat, inclusiv supunerea ei față de puterea judecătorească întruchipată de acesta, ilustrată și în balada citată. Și Paul Stahl consideră că în familia tradițională românească sexe sunt separate de o ierarhie strictă (2000, p. 123). Judecata feminină este cea care supune copiii și femeile mai tinere femeilor mai în vârstă. Judecata masculină supune mai cu seamă femeia ca soție, bărbatului. Pedepsele care se aplică sunt asemănătoare și sunt, adesea, fizice: „Dreptul de a-ți bate nevasta era recunoscut de vechile coduri de legi, care menționează totuși interzicerea cruzimii”, specifică Paul Stahl, căci „slăbiciunea și cruzimea (bărbatului – n.n.C.P.B.) sunt condamnate deopotrivă de opinia publică” (*ibidem*, p. 124).

CONJUGALITATEA PURĂ: GOSPODĂRIA ȘI ROLUL ECONOMIC AL FEMEII

În familia conjugală românească, între femeie și bărbat erotismul este estompat, sexualitatea este reglementată (Stahl, 2000, p. 124, Pamfile, 1998, p. 80; Costaforu, 2005, pp. 133–145; Marian, 1995, pp. 490–516). Care este, atunci, baza pe care se clădește o solidaritate ce trece dincolo de moarte? Căci, în credințele familiei tradiționale românești, soții se vor regăsi pe lumea de dincolo. Ei se îngroapă în același mormânt, în multe cazuri în straiile de nuntă, pentru a se aduna, din nou, în postexistență. În obștea vie, în universul social al satului, în pofida unei aparente lipse de înțelegere față de celălalt sex, femeile și bărbații nu apar izolați, ci împreună, coagulați în universul mic al gospodăriei. A fi căsătorit, la români, înseamnă „a fi în rând cu lumea”, a-ți împlini rostul (Costaforu, 2005, pp. 85–94). Odată atins acest echilibru, rezultatele sunt vizibile în sporul vieții casnice. Căci, după cum am mai menționat, conjugalitatea sexelor înseamnă mobilizarea pentru asigurarea viitorului copiilor, pentru realizarea finalității fundamentale a familiei –

aceea de a prelua, păstra și transmite patrimoniul material, moral, spiritual, cultural, genetic al neamului, de a menține continuitatea genealogică (Bistriceanu, 2005, p. 16).

Dacă morala conjugală o supune în mod evident pe femeie bărbatului, morala gospodărească și economia familială îi restaurează superioritatea de rol. Ca gospodină, femeia are un rol economic covârșitor. „Bărbatul matur, poate întemeia o gospodărie, un stat, deci poate deveni șef economic sau politic, dar el nu este întemeietorul și susținătorul comunității morale” (Brăileanu, *op.cit.*, p. 125). Familia este o comunitate morală, dar și una materială, în care participarea celor doi soți este esențială. În această comunitate, economia este *oikos*, guvernarea domeniului sau proprietății familiale. Și dacă proprietatea ca atare, pământul și casa, se transmitea prin succesiune masculină, conducerea domestică a economiei îi revenea femeii.

În momentul căsătoriei, bărbatul și femeia primesc casă, pământ și bunuri mobile necesare întemeierii gospodăriei; ei se legitimează ca bărbat și femeie, ca oameni „la casa lor”. Bărbatul este cel care procură resursele din exterior: el cultivă ogorul, aduce lemnele, îngrijește vitele mari. Femeia administrează și procură resursele în interior: casa, curtea de păsări, grădina sunt domeniul economiei feminine. Toată ucenicia sa ca noră este dedicată deprinderii legăturilor cu domeniul material și supranatural al gospodăriei în care a intrat: „Bucură-te, soacră mare,/C-ai o noră ca o floare,/Ca dumneata lucrătoare,/Să o legi la cheutoare./M-am preumblat prin grădină,/Mi-am adus o gospodină;/M-am preumblat prin ocol,/Mi-am adus un ajutor” (Marian, 1995a, p. 446). Cântecul ceremonial de întâmpinare a nevestei tinere în căsătoria virilocală vizează investirea sa ca stăpână (sau succesoare a stăpânei actuale) a gospodăriei: „Nu te duc roabă să-mi fii,/Ci te duc doamnă să-mi fii,/Doamna curților,/Nora părinților,/Cumnățica fraților,/Stăpâna argaților...” (*idem*), îi spune mirele, consolator, miresei întristate.

Rolul economic al gospodinei este de producătoare: creșterea păsărilor de curte, a animalelor mici; cultivarea grădinii de legume; cultivarea inului și cânepii și prelucrarea lor; torsul, țesutul pânzeturilor, cusutul hainelor; aducerea vreascurilor și culesul plantelor sălbatice. De asemenea, femeia este calificată ca director al gospodăriei; ea primește, păstrează, administrează resursele de orice fel: alimente, combustibil, bani. Paul Stahl notează: „În mod ciudat, căci contrazice aparent rolul dominant al bărbatului în gospodărie, femeia ține banii casei, ascunzându-i sau agățându-i într-o pungă pusă pe grinda principală a camerei. Uneori banii sunt îngropați după ce au fost încredințați femeii (Griselini, 1926, p. 172; Caronni, 1812, p. 26). În ceea ce privește finanțele, afirmă Comănescu (1885, p. 22), regula este ca femeia să fie casierul și s-ar putea spune chiar că are un rol de director” (*op. cit.*, p. 143). Gospodina nu numai că gestionează, păstrează și sporește resursele pe măsura priceperii sale și a meșteșugurilor deprinse de la celelalte femei, dar le și alocă spre consum, cu socoteală. Tot ea alocă sarcini membrilor familiei, copiilor, mai ales, căci, ca mamă, le cunoaște cel mai bine

puterile, talentele și dorințele acestora. Această diviziune a muncii în casă și gospodărie, sub supravegherea directă a femeii, este și un excelent instrument educativ, așa cum atrăgea atenția Simion Mehedinți (2006). Tot de economic – dar numai de economicul țăranesc, tradițional – ține și vocația estetică, a înfrumusețării spațiului domestic. Femeile vopsesc, spoiesc, curăță și împodobesc pereții casei pe dinăuntru și pe dinafară. Frumusețea, pe care o știau „fura” sau împărtăși cu apa, astrele, florile, la vârsta fecioriei (Pamfile, 1998), o distribuie acum casei, grădinii cu flori, straielor pe care le țes și brodează pentru ai casei.

Deși relațiile cu instanțele exterioare revin preponderent bărbatului, Paul Stahl consemnează impresiile pozitive ale călătorilor străini în satele românești; aceștia notează situația echilibrată, libertatea – nu și responsabilitatea – femeii de a avea relații firești cu străinii. În gospodărie, „femeile dirijează și fac tot ce este necesar, nota Tommaso Alberti în Moldova, în 1612–1613; ele discută cu oamenii în public și în particular fără sfială și fără ceremonie” (Stahl, *op. cit.*, pp. 124–125). Cronicarul englez Robert Bargrave remarcă, de asemenea, trecând, în călătoriile sale, prin satele moldovenești, „extraordinara libertate pe care o au peste tot femeile, căsătorite sau nu” (*idem*). Femeia nu este, așadar, nicidecum aservită casei sau familiei sale, ci întemeietoare și susținătoare a acestora.

Capacitățile și rolurile sale gospodărești nu se limitează nici aici, ci merg mai departe, dincolo de ceea ce este vizibil din spațiul public și accesibil, inteligibil bărbatului. În cartea Ștefaniei Cristescu-Golopenția (2002) – un basorelief tocmai al acestor puteri feminine de păstrare și sporire a tot ce se găsește, viu, neviu sau supranatural în gospodărie – este precizat, concludiv, că ordinul material-economic și cel natural-magic se adună într-un singur și concis concept, feminin prin origine și prin finalitate – sporul casei, totuna cu sporul lumii.

CONCLUZII

Rolurile familiale ale femeii – femeia-mamă, femeia-gospodină, femeia-soată – redau numai o dimensiune a feminității tradiționale, extrem de bogată în trăsături, manifestări, sensuri. Alte sensuri pot fi desprinse din explorarea desfășurării femeii în planul existenței comunitare, economice, artistice sau religioase. Propunerea lor spre lectură urmărește, pe de o parte, înțelegerea capacității integratoare a familiei (care se poate măsura nu numai în raport cu femeia, ci cu toți membrii grupului familial) și, pe de altă parte, explorarea complexității conceptului de feminitate tradițională, aproape invizibil astăzi în câmpul științelor socio-umane, dominate de paradigma studiilor de gen și de ideologia feminismului și egalitarismului. Pentru edificarea identităților, pentru clarificarea reprezentării și definirii lor socio-culturale, o confruntare între soluțiile tradiției și cele ale modernității sau postmodernității nu poate fi decât una profitabilă.

BIBLIOGRAFIE

1. Agabrian, M. (2000). „O paradigmă sociologică de analiză a problemelor sociale”. *Revista de Cercetări Sociale* (3–4), p. 137–146.
2. Anghel, P. (2002). *O istorie posibilă a literaturii române. Modelul magic*. Timișoara: Editura Augusta.
3. Ariès, Ph., Duby, G. (1994). *Istoria vieții private*, vol. I și II. București: Editura Meridiane.
4. Bădescu, I. (1994). *Istoria sociologiei*. Galați: Editura Porto-Franco.
5. Benveniste, E. (1999). *Vocabularul instituțiilor indo-europene*. București: Editura Paideia.
6. Berger, P., Luckmann, Th. (2008). *Construirea socială a realității*. București: Editura Art.
7. Bernea, E. (2006). *Civilizația română satească*. București: Editura Vreamea.
8. Bădescu, I., Cucu Oancea O. (2004). *Dicționar de sociologie rurală*. București: Editura Mica Valahie.
9. Bădescu, I. (2009). *Familia patriarhală – matca Europei rurale* în Bădescu, I., Cucu Oancea, O., Șișeștean, Gh (coord.). *Tratat de sociologie rurală*. București: Editura Mica Valahie.
10. Bistriceanu, C. (2005). *Sociologia familiei*. București: Editura Fundației României de Mâine.
11. Botnaru, T. (1999). *Nouă interpretare a operei lui Ion Creangă*. București: Romcartexim.
12. Brăileanu, T. (1941). *Teoria comunității omenesti*. București: Cugetarea – Georgescu Delafras.
13. Burada, T. (1880). *Datinile poporului român*. Iași: Tipografia Națională.
14. Cătană, Gh. (1916). *Balade populare din gura poporului bănățean*. Brașov: Editura Librăriei I. Ciurcu.
15. Constantinescu, N. (2000). *Etnologia și folclorul relațiilor de rudenie*. București: Editura Univers.
16. Costaforu, X. (2005). *Cercetarea monografică a familiei*. București: Editura Tritonic.
17. Crainic, N. (1942). *Puncte cardinale în haos*. București: Editura Cugetarea.
18. Cristescu-Golopenția Șt. (2002). *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)*. București: Editura Paideia.
19. De Coulanges, F. (1984). *Cetatea antică*, vol. I. București: Editura Meridiane.
20. Durkheim, E. (2001). *Diviziunea muncii sociale*. București: Editura Albatros.
21. Echard, N. (1999). „Matriarhat”. În Bonte, P., Izard, M. (coord.). *Dicționar de etnologie și antropologie*. Iași: Editura Polirom.
22. Eliade, M. (1991). *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. I. București: Editura științifică
23. Evola, J. (1998). *Revolta împotriva lumii moderne*, trad. Nicolau, C.. București: Editura Antet
24. Geană Gh. (2006). *Antropologia culturală. Un profil epistemologic*. București: Editura Criterion Publishing.
25. Geană Gh. (2009). *Un fapt social total. Legătura țăranului cu pământul* în Bădescu, I., Cucu Oancea, O., Șișeștean, Gh (coord.). *Tratat de sociologie rurală*. București: Editura Mica Valahie.
26. Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Anchor Books.
27. Goody, J. (2003). *Familia europeană*. Iași: Editura Polirom.
28. Granet, M. (2000). *Civilizația chineză. Viața publică și viața particulară*. București: Editura Nemira.
29. Hașdeu, B.P. (2002). *Soarele și Luna. Folclor tradițional în versuri*. București: Editura Saeculum I.O.
30. Heritier-Augé, F. (1999). „Familie”. În Bonte, P., Izard, M. (coord.). *Dicționar de etnologie și antropologie*. Iași: Editura Polirom.
31. Herseni, T. (1977). *Forme străvechi de cultură poporană românească*. Cluj-Napoca: Editura Dacia
32. Institutul Național de Statistică (2020). *Populație și structură demografică*. Disponibil online la <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>. Accesat la 17.11.2020.
33. Le Play, F. (2004). *Textes choisis* par Louis Baudin. Disponibil online la http://classiques.uqac.ca/classiques/le_play_frederic/le_play_textes_choisis/textes.html Accesat la 20.11.2020.
34. Linton, R. (1936). *The Study of Man. An Introduction*. New York, London: D. Appleton-Century Company.
35. Lorenz, K. (2001). *Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate*. București: Editura Humanitas.

36. Marian, S.F.. (1995a). *Nunta la români*, Editura Grai și Suflet – Cultura națională, București.
37. Marian, S.F. (1995b). *Înmormântarea la români*. Editura Grai și Suflet – Cultura națională, București.
38. Marian, S.F.. (1995c). *Nașterea la români*, Editura Grai și Suflet – Cultura națională, București.
39. Marica, G. (2004). *Satul ca structură psihică și socială. Curs de sociologie rurală*. Cluj Napoca: Ed. Argonaut.
40. Mead, G. H. (1934). *Mind, Self and Society*. University of Chicago: Chicago Press.
41. Mehedinți Soveja, S. (2006). *Altă creștere: școala muncii*. București: Editura Rotonda.
42. Mihalache, F., Croitoru, A. (2014). „Organizarea teritorială a spațiului rural în contextul reformei administrative”. *Revista Transilvană de Studii Administrative*. 2(35)/2014.
43. Mihăilescu, V. (2007). *Antropologie. Cinci introduceri*. Iași: Editura Polirom.
44. Noica, C. (1987). *Cuvânt împreună despre rostirea românească*. București: Editura Eminescu.
45. Ortega y Gasset, J. (1994). *Revolta maselor*. București: Editura Humanitas.
46. Oxford (2003). *Dicționar de sociologie*. București: Univers Enciclopedic.
47. Pamfile, T. (1998). *Dragostea în datina tineretului român*. București: Editura Saeculum I.O.
48. Pamfile, T. (2002). *Povestea lumii de demult*. București: Editura Paideia.
49. Popescu, R. (2009). *Introducere în sociologia familiei*. Iași: Editura Polirom.
50. Rada C., Faludi, C. (2015). *Funcții și disfuncții ale familiei contemporane. O abordare socio-psiho-medicală*. București: Editura Universitară.
51. Redfield, R. (1947). “The Folk Society”. În *American Journal of Sociology*, vol. 52, no. 4, pp. 293–308.
52. Scurtu, V. (1966). *Termenii de rudenie în limba română*. București: Editura Academiei RSR.
53. Segalen, M. (2011). *Sociologia familiei*. Iași: Editura Polirom.
54. Simmel, G. (1999). *Sociologie. Etudes des formes de la socialisation*. Paris: Editura Presses Universitaires de France.
55. Sorokin, P., Zimmerman, C. (1929). *Principles of Rural-Urban Sociology*. New York: Holt.
56. Stahl, P. (2000). *Triburi și sate din sud-estul Europei*. București: Editura Paideia.
57. Stocking, G.W. (1968). ”Myth, Religion, and Mother Right: Selected Writings of J. J. Bachofen”. În *American Anthropologist*, vol. 70, nr. 6/1968. <https://doi.org/10.1525/aa.1968.70.6.02a00240>.
58. Trebici, V. (1985). „Satul românesc și țărănimea: aspecte demografice”. În Matei I., Mihăilescu I., *Satul românesc. Studii* (pp. 65–105). București: Editura Academiei Române.
59. Turner, R.H. (2009). „Rol și statut”. În Borlandi, M., Boudon, R., Cherkaoui, M., Valade, B., *Dicționar al gândirii sociologice*. Iași: Editura Polirom.
60. Vulcănescu, R. (1987). *Mitologie română*. București: Editura Academiei RSR.
61. Weininger, O. (2002). *Sex și caracter*. București: Editura Anastasia.

ALĂPTATUL LA SÂN ÎN PUBLIC ÎNTRE PERCEPȚIE SOCIALĂ ȘI PRACTICĂ

MARIA-SUSANA POPA*

ABSTRACT

PUBLIC BREASTFEEDING, BETWEEN SOCIAL PERCEPTION AND PRACTICE

Breastfeeding is universally recognized because it provides health benefits to both mothers and infants, reducing infant mortality and morbidity. Despite the recommendations of the World Health Organization and a large number of national health bodies in the Western world, breastfeeding rates, especially those up to six months, remain lower in Romania than those recommended and may vary across cultures and communities. The discomfort caused by the idea of breastfeeding in public was mentioned in the present study as a reason why some women choose not to practice breastfeeding or they choose to shorten the duration of this process. When they choose not to breastfeed their baby while in public is because the female breast is frequently associated with a sexual organ and, therefore, it designates a private part of the body, which must remain invisible to the public (Newman, 2009).

The research focused on the gender and education level differences in the social perception of public breastfeeding. Recently, this topic has generated many debates in the online environment, and especially on social networks, which led me to conduct a sociological survey in order to discover the essence of these controversies, while testing the validity of the arguments on which my research was based.

The sociological survey has been applied on a sample of 100 Romanian women and 100 Romanian men, aged between 20 and 60, and the data collected were analyzed based on the interpretive model, which enabled us to formulate observations and conclusions on this topic.

Among the recurring reasons discovered during the analysis were the following: physical and task management related difficulties, specific to the modern woman who is forced to integrate the process of breastfeeding and raising the child within her daily activities; the factors conventionally called 'activators', which represent the set of elements that contribute psychologically to this process, thus influencing the mother's perception of breastfeeding in general and breastfeeding in public in particular; the involvement of the family and, last but not least, the public health system in Romania. To these, socio-cultural factors are added, such as society's perspective on breastfeeding in general and the perception of individuals who witness the act of breastfeeding in public spaces in particular, which directly influence women's self-image from a dual perspective: the position of a woman as an independent entity, engaged in a socio-professional dynamic and that of a mother, often in this position for the first time.

Keywords: public breastfeeding, sociological survey, sexualization, breasts, society.

* PhD student, University of Bucharest, Faculty of Sociology and Social Work, e-mail: mariasusanapopa@gmail.com.

INTRODUCERE

Alăptarea este recunoscută în mod universal că oferă beneficii pentru sănătatea mamelor și a sugarilor, scăzând mortalitatea infantilă și morbiditatea. În pofida recomandărilor puternice ale Organizației Mondiale a Sănătății și ale multor organisme naționale de sănătate din lumea occidentală, ratele de alăptare, în special cele de alăptare exclusivă până la șase luni din România, rămân mai mici decât cele recomandate de OMS și cunosc variațiuni mari între culturi și comunități.

Disconfortul față de ideea alăptării în public a fost menționat de către respondenții intervievați în studiul de față ca motiv pentru unele femei care aleg să nu inițieze alăptarea sau să planifice o durată mai scurtă de alăptare. Alte femei aleg să nu alăpteze atunci când sunt în public. Aceste opțiuni sunt o rezultată a conștientizării de către femei a percepției publice asupra sânului dezgolit, care este văzut drept un organ sexual, iar percepția generală social admisă este ca un organ sexual ar trebui să nu fie vizibil în spațiul public.

Articolul își propune să evidențieze diferențele de gen și de nivel de educație în percepția socială a temei enunțate, așa cum au reieșit ele din cercetare.

În ultimul timp în mediul online și cu precădere pe rețelele sociale au ieșit la iveală tensiunile din societate pe tema mamelor care sunt văzute în timp ce alăptează în spații publice. Acest lucru m-a determinat să aleg să cercetez percepția socială a alăptatului în public în spațiul românesc, cu scopul de a identifica factorii care contribuie la aceste reacții. Metoda de analiză este ancheta sociologică, pe baza căreia voi formula observații și concluzii despre tema aleasă.

CONSIDERENTE GENERALE PRIVIND ALĂPTATUL ÎN PUBLIC *ALĂPTAREA ÎN PUBLIC – INDECENȚĂ SAU NORMALITATE?*

În România, concepția populară este că în momentul apariției copilului, viața socială a părinților încetează să mai existe deoarece, cel mai adesea, după ce naște, mama este nevoită să stea acasă și să își asume creșterea copilului și, conform unor imperative ale spațiului public, să își protejeze cât mai bine corpul în momentul alăptării. Femeia care alăptează trebuia, conform obiceiurilor și tradițiilor, să stea în casă după ce naște (perioada variază în funcție de regiuni, de la câteva zile la o lună sau chiar 40 de zile).

Majoritatea mamelor sunt mai sensibile după naștere și au nevoie de mai mult sprijin din partea celor din jur, dar și de educație, de informații despre alăptat, despre beneficiile alăptatului pentru mamă, cât și pentru copil, și despre cum să aibă o viață socială, pentru a evita capcana unei depresii postnatale. Deși societatea le încurajează pe femei, prin diverse campanii și recomandări medicale, să-și alăpteze copiii la sân, unele dintre acestea s-ar putea să se simtă vulnerabile în fața aceleiași societăți, care vede mai degrabă elementele de senzualitate în expunerea sânului pentru alăptare decât o simplă satisfacere a nevoilor biologice firești ale copilului.

Această atitudine negativă, exprimată de privitori, împotriva alăptatului în public este o încălcare a intimității vieții personale a fiecărui cuplu și a mamei, sub pretextul creșterii unei noi generații prin aportul întregii societăți, când de fapt părinții sunt cei care au cel mai mare impact asupra educației și a creșterii armonioase a copilului.

Laptele matern este dovedit a fi superior oricărui tip de lapte praf vândut în farmacie sub formă de substitut pentru cei mici, neputându-se compara puterea și protecția imunitară pe care i-o oferă celui mic împotriva unor boli precum diabetul, anemia, obezitatea, cancerul (Fomon, 1993). Este dovedit științific deopotrivă efectul benefic din punct de vedere psihologic al alăptării asupra celui mic, dar și asupra mamei (Gartner, *et al.*, 2005). Dezvoltarea creierului este susținută de componentele bioactive și acizii grași care se regăsesc în laptele matern. O funcție foarte importantă a acestuia este reducerea stresului sugarului cu ajutorul unui hormon numit leptină, care se găsește doar în laptele matern. Cel mic are cât mai multă nevoie de contact fizic direct cu părinții săi (așa-numitul contact „skin-to-skin”, piele pe piele), care îi va oferi un sentiment de apartenență și de siguranță din partea mamei sau a tatălui. Mama și sugarul au o legătură specială, deoarece în momentul alăptării în corpul amândurora se secretă o substanță numită oxitocină, care creează un sentiment de bine, ajutând relația celor doi să se întărească (Fomon, 1993).

Toate nevoile celui mic se vor satisface în cele din urmă la sân: foamea, setea, frigul sau căldura, somnul, plictiseala sau teama, durerile toate își vor găsi rezolvarea în momentul în care sugarul va fi pus la sân. Prin acest răspuns universal, mama dobândește un sentiment de încredere în forțele sale proprii, de a îi oferi copilului totul și de a îl crește mai departe armonios. Astfel, depresia postpartum se va manifesta mult mai rar la mamele care vor alăpta sau deloc, cum arată unele studii (Donath, Amir, 2003).

SCURTĂ ISTORIE A ALIMENTAȚIEI SUGARULUI

Supraviețuirea umană a depins de abilitățile dovedite în lupta pentru supraviețuire. Cu toate acestea, de-a lungul istoriei, opiniile despre alăptare au fost influențate de diferite valori culturale, dintre care multe sunt astăzi considerate a fi dăunătoare pentru sănătatea copiilor.

Dupras, Schwarcz și FairGrave (2001), într-un studiu al practicilor de hrănire și înțarcare a sugarilor din Egiptul Roman, amintesc existența unor documente istorice din perioada faraonilor (care se întind pe o perioadă între 2686 î.Hr. și 332 î.Hr.); conform acestor documente, bebelușii erau alăptați până la aproximativ trei ani. Dacă mama nu putea să alăpteze, din cauze ce țin de morbiditate sau mortalitate, atunci putea fi implicată o doică sau copilul era hrănit cu lapte de oi, capre sau vaci, prin intermediul unui vas de alimentare, asemănător biberonului. Documentele scrise de către Soranus și Galenus cu privire la perioada guvernată

de Imperiul Roman (anul 30 î.HR până în anul 646 AD) descriu hrănirea copiilor prin alăptare până la șase luni, apoi înțârcare treptată cu miere și lapte de capră până la vârsta de trei ani (Dupras, Schwarcz, & FairGrave, 2001).

La începutul istoriei moderne, în Anglia secolului al XVII-lea, erau folosite doici pentru a hrăni la sân copiii. Ele puteau fi femei sărace care hrăneau copiii altor femei contra unei sume de bani sau care aveau grijă de copiii de la spitalul principal din Londra. Femeile care aparțineau unei clase sociale superioare nu alăptau copiii altora (Maureen, Minchin, 1989).

Mai târziu, în secolul al XIX-lea, medicii au început să elaboreze ”formule”¹ pentru hrana sugarilor, chimiștii au început să lucreze și ei pe această temă, iar Henri Nestlé a început să-și promoveze formula „corectă din punct de vedere științific”.

Și înainte de apariția medicinei moderne, ca și astăzi, alăptarea era metoda preferată de hrănire a sugarilor; dacă mama naturală a copilului nu avea destul lapte sau alegea să nu alăpteze, familia folosea o „asistentă umedă” (*wet nurse*, echivalentul termenului doică din română) pentru a hrăni sugarii. Aceasta era o practică obișnuită în Europa secolului al XVIII-lea și în America din perioada colonială. Familiile obișnuiau să angajeze o astfel de doică care să locuiască în casa familiei.

Acestea erau selectate cu cea mai mare grijă, deoarece se credea că viitorul copilului avea să fie influențat de calitatea laptelui. Aparent, doicile brunete erau preferate blondelor sau roșcatelor, deoarece laptele acestora era considerat a fi mai hrănitor, iar persoanele cu părul de această culoare erau considerate mai „echilibrate” (Schuman, 2003). În secolul al XVIII-lea în Europa, cererea de „asistente umede” era atât de mare, încât au fost înființate birouri unde doicile puteau să se înregistreze și să locuiască până când serviciile lor deveneau necesare. Legile stipulau că „asistentele umede” trebuiau să-și facă examene de sănătate de rutină și le interziceau să alăpteze mai mult de un copil la un moment dat. În cele din urmă, atenția s-a îndreptat spre găsirea unui înlocuitor adecvat pentru laptele matern (Schuman, 2003).

Practica de hrănire a copiilor folosind lapte de la animale a început să înflorească în secolul al XIX-lea. Laptele de vacă a devenit cel mai folosit din cauza disponibilității sale (deși se consideră că laptele de măgăriță este mai sănătos, ca urmare a aspectului său mai asemănător cu cel al laptelui uman). Medicii aveau păreri diferite despre cel mai bun mod de a pregăti laptele pentru consumarea de către sugari. Unii sugerau folosirea sa proaspătă, în timp ce alții recomandau să fie încălzit sau fiert mai întâi; mai erau și unii care propuneau să fie diluat cu apă și să se adauge zahăr sau miere.

¹ „Formula” este un termen englezesc folosit recent pentru diferitele produse de hrănire a sugarilor, majoritatea bazate pe lapte praf. După cum vom vedea, în trecut, „formula” reprezenta o rețetă de hrană pentru copiii până la 12 luni care putea cuprinde lapte de vacă, făină de cereale și îndulcitori, dar și alte substanțe.

Înainte de utilizarea biberoanelor de sticlă pentru bebeluși, laptele le era dat cu lingura sugarilor sau administrat printr-un corn de vacă care avea o cârpă la capătul cel mic, ca un mamelon. Când au apărut în cele din urmă biberoanele pentru copii, în timpul revoluției industriale, câteva modele au devenit mai populare. Unele erau în formă de submarin și realizate din metal, sticlă sau ceramică. Majoritatea aveau o deschidere circulară în partea de sus, care putea fi închisă cu un dop de plută. Un alt model care se vindea bine semăna cu un ceainic și era echipat cu un mâner și o supapă în formă de mamelon. Capătul ambelor tipuri de biberoane era acoperit cu o cârpă de cânepă perforată, cu o bucată de pergament sau cu burete. Tetinele de cauciuc au devenit disponibile pe scară largă și au ajuns foarte populare după ce au fost inventate de un american, în 1845.

După ce copilul era înțărcat de laptele matern sau de laptele de vacă, acesta primea o alimentație pentru copii similară terciului, ce consta în lapte fiert sau apă îngroșată cu făină de grâu și, uneori, cu gălbenuș de ou. Rețete detaliate pentru diferite tipuri de terci au fost publicate în cărți de bucate de-a lungul istoriei. Un obiectiv pe termen lung al nutriționiștilor și medicilor a fost acela de a dezvolta un înlocuitor de lapte matern adecvat sugarilor. La începutul secolului al XIX-lea, s-a observat că rata mortalității era mai mare la copiii hrăniți cu lapte de vacă neprelucrat, aceștia fiind mai predispuși la indigestie și deshidratare, comparativ cu cei care erau alăptați. După 1838 au apărut argumente în favoarea laptelui animal, când Simon a descoperit că laptele de vacă are mai multe proteine și mai puțini carbohidrați decât laptele uman (Barness, 1987). Aceste cunoștințe l-au determinat să prescrie diluarea laptelui, înainte de a-l da sugarilor. Astfel, rata mortalității a scăzut, dar copiii tot nu se dezvoltau optim. Medicii au început să recomande adăugarea de zahăr și smântână în laptele de vacă diluat, iar acest tip de hrănire a început să domine de la sfârșitul secolului al XIX-lea (Rea, 1990).

O altă opțiune a apărut în 1856, când Gail Borden a descoperit o metodă de producere a laptelui condensat. Astfel, laptele era încălzit la temperaturi ridicate (care ducea la reducerea la jumătate a conținutului de apă) și se adăugau cantități mari de zahăr. Laptele rezultat era considerat a fi steril și putea fi stocat, întrucât metoda aceasta împiedica dezvoltarea bacteriilor. Acesta a fost inițial folosit pentru a hrăni soldații în războiul civil american (1861–1865) și a fost mai târziu recomandat ca mâncare pentru copii. Mulți medici s-au opus acestei practici din cauza valorii calorice ridicate și pentru că au observat că dezvoltarea sugarilor nu era înfloritoare, din cauza conținutului scăzut de grăsimi din lapte.

În anii 1870, alimentele de sugari realizate de Nestlé, ce conțineau malt, lapte de vacă, zahăr și făină de grâu, au devenit disponibile în SUA, fiind puse la vânzare la prețul de 50 de cenți sticla. Spre deosebire de altele, formula lui Nestlé nu necesita decât apă pentru diluare și, astfel, a apărut prima formulă artificială completă, disponibilă în această țară.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, a început să apară ideea că nutriția infantilă ar trebui să fie gândită nu de către producătorii de formule de lapte, ci de medici.

Se ajunsese la concluzia că „formulele” comerciale erau inadecvate din punct de vedere nutrițional și, prin urmare, nepotrivite pentru sugari.

Pe măsură ce au fost înțelese nevoile nutriționale ale copiilor, pediatria s-a conturat ca o specialitate medicală de sine stătătoare. În laboratoare au fost angajați pediatri, responsabili pentru prepararea laptelui, acesta fiind furnizat în sticle, gata de utilizare; tot ei erau responsabili cu instrucțiunile de preparare a „formulelor”, acasă (Schuman, 2003). Aceste formule se bazau pe proporții procentuale, pentru a reduce cantitatea de cazeină din lapte, utilizând metoda dezvoltată de Biedert și perfecționată de Rotch. Obiectivul metodei era de a aproxima compoziția laptelui de vacă pentru ca hrana să se apropie cât mai mult posibil de compoziția laptelui uman (prin diluare sau adăugând zahăr/miere și smântână). Această „formulă” a predominat între 1890 și 1915, deoarece mulți credeau că făina și formulele care aveau compoziție pe bază de făină de cereale nu erau adecvate din punct de vedere nutrițional nevoilor sugarilor.

Thomas Morgan Rotch de la Harvard Medical School a dezvoltat „metoda procentuală” de alimentație ca formulă pentru sugari, care a fost populară în rândul profesioniștilor din domeniul medical din 1890 până în 1915. El considera că laptele de vacă conține mai multă cazeină decât laptele uman, astfel că trebuia să fie diluat pentru a reduce procentajul acestei grăsimi. Procesul de diluare, totuși, scade conținutul de zahăr și grăsimi la mai puțin decât cel al laptelui uman. Pentru a corecta aceste deficiențe, se adăuga smântână și zahăr în cantități precise. Medicii au fost învățați să monitorizeze cu atenție creșterea cantității de zahăr și smântână, să examineze scaunul copilului și să modifice formula pe baza aspectului acestuia. În anii 1920, medicii încă erau frustrați de complexitatea prescrierii și modificărilor formulei asociate cu metoda procentuală a lui Rotch. În cele din urmă au început să recomande fie formule comerciale, fie formule simple, de realizat în casă.

Sexualizarea sânelui și emanciparea femeii ca urmare a feminismului și a celorlalte schimbări sociale au jucat un rol în reducerea ratelor de alăptare în secolul al XX-lea (Haslam, Lawrence și Haefeli, 2003). Thulier (2009) sugerează că hrănirea cu biberonul a fost rezultatul emancipării femeilor, începând cu anii 1920, și că femeile au început să vadă alăptarea drept un obicei de modă veche. După Primul Război Mondial, o serie de pediatri, cum ar fi Dr. Spock, au convenit că hrănirea la sân e cel mai bun mod de hrănire al copiilor, dar au elaborat atât de multe reguli și restricții pentru alăptare, încât aceasta părea foarte dificilă. Dr. Spock pare să fi fost foarte influent în acele vremuri în SUA, el fiind cel care a aprobat și a promovat alimentarea cu ajutorul „formulelor”, însă prin aceasta a subminat de fapt alăptarea la sân (Thulier, 2009).

Între 1940–1960, majoritatea sugarilor care nu erau alăptați primeau formula de lapte condensat, precum și vitamine și suplimente de fier. Se estimează că, în 1960, 80% dintre sugarii din SUA au fost hrăniți cu o formulă de lapte condensat.

Din anii 1960, rata natalității a început să scadă din nou, ca urmare a pilulei contraceptive și a mișcărilor feministe. Sâni, care aveau până atunci conotație

funcțională, au căpătat o conotație sexuală (Jelliffe, Jelliffe, 1978). Biberonul au fost adoptate ca un simbol al eliberării femeilor. Industria alimentară și-a diversificat produsele, iar publicitatea la acestea s-a extins până în lumea a treia. Compoziția „formulelor” de lapte a fost schimbată (s-au adăugat acid lactic, lactoză, grăsimi, minerale, vitamine) pentru a le adapta la noile cunoștințe despre nutriție. Ele au fost promovate ulterior prin strategii de marketing, comercianții venind cu alternative la produsele similare sau cu produse mai ieftine. Aceiași autori remarcă faptul că „laptele umanizat” s-a transformat în „lapte adaptat”. Toate aceste schimbări au contribuit la scăderea ratelor de alăptare la sân, au dus la o prevalență a hrănirii artificiale și la introducerea timpurie a alimentelor solide, începând astfel mai devreme etapa de diversificare.

Dacă până în 1960 formulele pentru sugari disponibile erau sub formă de pulbere și pe bază de lapte de vacă integral, după 1951, formulele lichide concentrate au început să apară în Statele Unite și Canada. Acestea au dominat piața până la mijlocul anilor 1960, când au fost lansate formulele gata de folosit, care nu mai aveau nevoie de adaos de apă și care aveau un raport între proteine, cazeină și zer similar cu raportul acestora în laptele uman. Piața pentru aceste produse era totuși limitată la America de Nord deoarece, cu câteva excepții, acestea nu erau vândute în alte țări.

Laptele matern este cea mai bună hrană posibilă pentru un copil nou-născut, dar dacă mama se confruntă cu o situație în care alăptarea nu este posibilă (infecții bacteriene sau virale, tulburări metabolice, anemie etc.), o formă sau alta de hrănire artificială trebuie să fie aleasă, iar aceasta trebuie să fie adecvată pentru grupa de vârstă și pentru nevoile precise ale copilului. Aceste formule sunt mai scumpe decât laptele de vacă integral, sub formă de pulbere sau lichid, fiind inaccesibile familiilor cu venituri mici. Cu toate acestea, se știe că laptele de vacă integral nu este potrivit pentru sugari mai mici de un an, din cauza concentrației ridicate de proteine, proporției inadecvate de proteine din zer și nivelurilor ridicate de sodiu, cloruri, potasiu și fosfor, a carbohidraților insuficienți, a cantității scăzute de acizi grași esențiali (linoleici și linolenici), de vitamine (C, D și E), dar și de fier, zinc, cupru și seleniu. Aceste diferențe față de compoziția ideală (cea a laptelui uman) pot compromite digestia și absorbția substanțelor nutritive, conduc la creșterea inadecvată a greutatei, la supraîncărcarea rinichilor, contribuie la obezitate, predispun la diaree și carii dentare, neîndeplinind cerințele nutriționale referitoare la acizii grași esențiali, vitamine și oligoelemente. Pe lângă aceste riscuri, expunerea prematură la laptele de vacă poate duce la hipersensibilitate la proteina din lapte, predispune la alergii, infecții și anemie (Ford, 2013).

Odată cu diversificarea „formulelor” pentru sugari, industria a evoluat foarte mult, apărând nenumărate opțiuni. În anii 1960, multe substanțe, cum ar fi monoglutamatul de sodiu, zahărul și amidonul, au început să fie adăugate la formulele de terci cu intenția de a le îmbunătăți aspectul, densitatea și textura (Fomon, 1993). În timp, această practică a fost reglementată și cantitățile de sare și

zahăr adăugat la alimentele create pentru nou-născuți au fost reduse, în conformitate cu noile recomandări globale.

Începând cu 1970 s-a putut observa la nivel mondial o mișcare de susținere a alăptatului la sân, chiar dacă este dificil de identificat care au fost cauzele care au declanșat schimbarea mentalității predominante. În prezent, formulele sub forma de pulbere domină piața înlocuitorilor alăptării la sân. Conform S. Fomon (2001), pe măsură ce alăptarea capătă din nou popularitate, se observă o tendință de a se introduce laptele de vacă mai târziu, deoarece mamele aleg întârzierea, în pofida existenței pe piață a atâtor formule care ar continua, astfel, hrănirea cu tipul de substanțe din laptele matern. Mai mult, alegerea aceasta pare să fie efectul studiilor care au legat laptele de vacă de anumite consecințe medicale, precum anemia. Cu toate acestea, utilizarea formulelor fortificate a avut un efect modest asupra prevalenței anemiei datorate deficitului de fier, atunci când utilizarea formulelor a fost limitată la primele câteva luni de la naștere. Ca urmare a acestei observații, s-a recomandat ca formulele fortificate să fie utilizate cel puțin până la sfârșitul primului an de viață, sau în cazul în care acest lucru nu este posibil, să fie adăugate cereale fortificate la laptele de vacă. În 1979, Fomon *et al.* au sugerat că introducerea prematură a alimentelor solide (așa-numita diversificare) înainte de patru luni a contribuit la formarea de obiceiuri nesănătoase, cu o incidență crescută a supraponderalității și a obezității. Aceiași autori consideră că acest lucru a fost posibil pentru că la această vârstă copiii nu sunt capabili să refuze alimentele care li se dau.

Revenirea la popularitatea alăptării, în rândul mamelor, a influențat și vârsta de la care se începe etapa de diversificare. Dacă în 1976, 60% dintre copiii din Statele Unite consumaseră deja alimente solide la vârsta de o lună, până la începutul anilor 1990, această rată a scăzut sub 10% (Fomon, 2001).

Deși prevalența alăptării la sân se îmbunătățește în România, încă este cu mult sub media celorlalte state din Uniunea Europeană, iar profesioniștii din domeniul sănătății trebuie să lucreze împreună cu statul pentru a îmbunătăți aceste cifre, nu doar prin consilierea mamelor și sfătuirea lor să alăpteze, ci și prin încercarea de a le oferi condițiile în care acest lucru se poate face în locuri publice.

Alăptarea la sân a copiilor există de la începuturile umanității. Dacă în trecut lipsa alăptării era mai degrabă corelată cu imposibilitatea mamei de a alăpta (din motive medicale), situație în care se apela la o doică care să facă asta în locul ei, treptat, alăptarea a devenit mai puțin populară din cauza emancipării femeilor. În anumite epoci și culturi, alăptarea era transferată către o doică nu doar din motive medicale, ci și pentru că în clasele sociale înalte era considerat că a avea doică este un simbol al statutului. Formulele de lapte praf au fost rafinate tot mai mult și promovate ca fiind o opțiune mai ușoară și modernă, iar în prezent se lucrează la formule de nișă, inclusiv formule fără lactoză sau formule medicale, ca tratament pentru anumite probleme medicale ale copilului.

LEGILE DIN ROMÂNIA REFERITOARE LA ALĂPTAREA ÎN PUBLIC

Mamele care sunt împiedicate de către privitori să alăpteze în public sunt protejate de lege, astfel încât oricine va încerca să le împiedice poate fi amendat. Formațiunea politică „Uniunea Salvați România”, prin intermediul parlamentarilor săi (majoritatea femei) a fost inițiatoarea moțiunii care protejează dreptul femeii la alăptarea în public a copilului până la vârsta de 2 ani. Inițiativa a apărut în urma multiplelor scandaluri recente cu privire la acceptarea sau nu a alăptării în spațiul public. În social media au apărut relatări despre cazuri în care mamele s-au aflat în situația de a fi izgonite din locuri publice precum hoteluri sau restaurante sau cărora li s-a refuzat prestarea unor servicii din cauza faptului că alăptează. Acest comportament discriminatoriu poate fi pedepsit începând din 2021 și în România, deoarece Proiectul de Lege privind alăptarea în spații publice depus în luna mai 2018 a fost aprobat, și astfel se protejează specific mamele care alăptează în spațiile publice, legea sancționându-i pe cei care dezvoltă aceste reacții ce împiedică dreptul copilului la hrană².

Cei care au propus aceste moțiuni în parlament, în vederea stabilirii unor legi de apărare împotriva celor care s-ar constitui în „opresori” ai mamei și copilului, invocă elemente de legislație a altor state europene. Legile europene propuse de unii parlamentari pentru limitarea alăptării în spațiul public specificau existența unor camere denumite „Mama & copilul”, în timp ce alți parlamentari descriu aceste camere ca pe o opțiune ce nu poate deveni o obligație pentru mamă, obligația folosirii lor ducând la limitarea alăptării în public³.

Conform noii legi, în art. 2, sunt precizate faptele care constituie contravenții:

- a.** evacuarea dintr-un spațiu public a unei mame care are dreptul de a se afla în acel spațiu și care alăptează un copil;
- b.** interzicerea, în orice mod, a alăptării în spațiile publice a unui copil;
- c.** refuzul furnizării de servicii unei persoane pentru că alăptează un copil, în condițiile în care persoana are dreptul de a beneficia de serviciul respectiv. Contravențiile prevăzute la art. 2 se sancționează, după cum urmează:
 - a.** cu amendă de la 100 lei la 500 lei, dacă fapta este săvârșită de o persoană fizică;
 - b.** cu amendă de la 1000 lei la 2000 lei, dacă fapta este săvârșită de o persoană juridică sau de către o entitate înregistrată la Oficiul Național al Registrului Comerțului⁴.

² Conform proiectului legislativ din 2018, <http://www.cdep.ro/proiecte/2018/200/50/7/em319.pdf>

³ Conform http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck2015.proiect?idp=16623.

⁴ Conform http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck2015.proiect?idp=16623

ALĂPTAREA LA SÂN ÎN CONTEXTUL COVID-19

În martie 2019, la începutul pandemiei Covid-19 în România, problematica femeilor însărcinate în această perioadă nu a reprezentat o prioritate pentru legislator, acesta neoferind precizări despre alăptare pînă în luna mai 2021 și nu a avut o vizibilitate ridicată în mass media și social media, fapt ce a atras multiple întrebări și nedumeriri în rândul populației.

Frica de infectare, datorată lipsei unor informații clare și consecvente, a condus la evitarea contactului social dintre indivizi și s-a extins către ideea că ar trebui interzis/limitat contactul dintre mamă și copil după naștere, incluzând etapa alăptatului.

În aprilie 2020, printr-un comunicat de presă, UNICEF trăgea un semnal de alarmă cu privire la importanța contactului apropiat dintre mamă și copil, precum și menținerii hrănirii exclusive la sân și în contextul COVID-19. Până în prezent, nu există niciun studiu care să ateste faptul că boala COVID-19 poate fi transmisă prin laptele matern. În special în contextul unei pandemii globale, laptele matern poate fi folosit ca armă pentru a furniza bebelușilor imunitate mai mare în fața virusului.

Femeilor diagnosticate cu virusul COVID-19 în spitalele din România li s-a recomandat să inițieze alăptarea copilului încă de la naștere, dacă nu era o formă foarte gravă a bolii. Conform comunicatului de presă UNICEF, „o mamă diagnosticată cu COVID-19 ar trebui ajutată să realizeze contactul piele pe piele cu bebelușul ei nou-născut, să îl alăpteze în siguranță și să stea în aceeași încăpere cu el”⁵.

PROBLEMATICA ALĂPTĂRII LA SÂN – ASPECTE SOCIOLOGICE ȘI CONSECINȚELE STATISTICE

„Conform unui studiu UNICEF din 2011, rata alăptării în România este de 12,6%, fiind cea mai mică rată din Europa”⁶. Diferența dintre România, „ultima țară europeană din clasament și cea imediat următoare este semnificativă, aceasta fiind urmată de Irlanda, cu o rată a alăptării de 53%, ceea ce dă naștere controverselor în societatea românească cu privire la motivele pe care femeile le invocă să refuze să alăpteze”⁷.

Unul dintre avantajele primordiale pe care le aduce alăptatul în primele luni de viață ale copilului este potențarea inteligenței acestuia. „Conform studiului, alăptarea exclusivă a copilului timp de 3 luni aduce o creștere a coeficientului de inteligență cu 3 puncte IQ”, ceea ce produce o diferență majoră, mai ales în regiuni în care sistemul de sănătate și cel educațional este unul deficitar⁸.

⁵ Vezi <https://www.unicef.org/romania/ro/comunicate-de-pres%C4%83/pozi%C8%9Bia-unicef-cu-privire-la-contactul-apropiat-dintre-mam%C4%83-%C8%99i-copil-%C8%99i>

⁶ Vezi: <http://smartwoman.hotnews.ro/Romania-pe-ultimul-loc-in-Europa-la-alaptat>, accesat în data de 18.08.2016.

⁷ Idem.

⁸ Vezi: <http://www.unicef.ro/media/beneficiile-alaptarii/>

IMAGINEA DE SINE A FEMEII CARE ALĂPTEAZĂ *IMAGINEA CORPORALĂ ȘI SARCINA*

Imaginea pe care o avem legată de corpul nostru nu este întotdeauna cea conformă cu realitatea sau cu imaginea pe care celelalte persoane din jurul nostru o au despre noi. De la forme simple ale disconfortului până la dismorfofobie (o imagine alterată a sinelui, influențată de componente cognitive, emoționale și comportamentale în funcție de vârstă, de educație, de mediul social etc.), imaginea de sine se poate schimba pe parcursul vieții, fiind corelată cu o condiție psihică sănătoasă.

Sarcina, nașterea și perioada de alăptare afectează fizicul femeilor, ceea ce conduce ulterior la afectarea modului de definire a imaginii corporale de sine. Sentimentul de neplăcere sau nemulțumire legat de propriul trup poate fi un factor important în decizia de alăptare sau poate crea un disconfort în timpul alăptării. O altă perspectivă, contrară, afirmă că, în momentul alăptării, datorită hormonilor secretați în momentul respectiv, femeia tinde să fie mai mulțumită de corpul ei decât înainte de sarcină, așa cum reiese din unele surse online pe care femeile le pot folosi pentru a se informa cu privire la alăptare (*vezi articolul* Loredanei Tătărăscu, 2021).

Într-o societate a cărei comunicare este dominată la nivel global de social media, este ușor pentru femei să cadă în capcana de a-și vedea și evalua sânii strict ca obiecte sexuale, iar efectul poate fi acela că pot avea dificultăți să-și folosească sânii ca un instrument pentru hrănirea copiilor. Teama de imaginea deformată a sânelor după naștere și după alăptare, imagine absentă din imaginarul public, nefiind promovată așa cum sunt promovați sânii fermi și ridicați, prezența vergeturilor, lipsa tonusului creează pentru anumite femei o reticență în a încerca măcar să alăpteze, iar unele chiar apelează la soluții medicamentoase care pot opri lactația, soluții ale căror efecte pe termen lung sunt necunoscute.

SÂNII ȘI SEXUALIZAREA LOR

Din punct de vedere istoric, sânii nu au reprezentat niciodată un subiect de așa mare interes și de controversă ca până acum. Sânii expuși erau o normalitate pentru multe societăți indigene și încă sunt astfel, în anumite culturi. În unele părți din India, Thailanda, Indonezia, majoritatea regiunilor din Africa și în culturile preislamice din Orientul Mijlociu, femeile au umblat, la modul istoric, cu sânii goi. În țări precum Laos, femeile virgine erau îmbrăcate complet, în timp ce femeile căsătorite, cu copii, își expuneau sânii în public, deoarece dezgolirea sânelor pentru alăptare era considerată a fi non-sexuală. Acoperirea sânelor era considerată un privilegiu, de care se prevalau doar femeile cu statut social și economic superior (Pickett, 2012).

Odată cu pătrunderea culturii occidentale, decența era definită prin acoperirea sânelor (mamelonelor și areolei), a umbla în public cu sânii descoperiți fiind considerat un act de indecență. De-a lungul istoriei, în societățile menționate

anterior, sânii au fost prezentați în artă (sculptură, pictură, fotografie) și au reprezentat surse de inspirație pentru nenumărați artiști. Sânul este, de fapt o realitate fără gen, diferența dintre femei și bărbați fiind cantitatea diferită de țesut; cu toate acestea, un țesut mai mare (corespunzător genului feminin) este sexualizat, bustul gol masculin nefiind lecturat în aceeași cheie.

Alăptarea este un proces sensibil la contextul social, de Beauvoir a susținut că alăptarea trebuie redefinită ca o muncă de producție, pentru că produce hrană și că, asemenea multor contexte de muncă, este însoțită fie de alte activități, fie este considerată un timp al relaxării față de alte sarcini (de Beauvoir, 1961).

O altă provocare se referă la legătura dintre alăptare și mișcările legate de mediu și ecologie. Teoriile ecologiste ar putea fi utile pentru modul în care recontextualizăm pericolele de mediu din casă și de la locul de muncă, numai că ecologiștii avertizează cu privire la pericolul dioxinelor din laptele matern fără să ia în considerare efectul acestor informații asupra mamei care alăptează la sân (Jelliffe, Jelliffe, 1978). Preocupările legate de contaminare ar trebui să conducă la combaterea chimicalelor și nu la analize ale teoriilor eco-feministe, cu atât mai mult cu cât dioxinele există și în apă sau în formulele pentru sugari și în cea mai mare măsură în laptele de vacă folosit, adesea, ca înlocuitor pentru laptele matern.

În cele din urmă, există optimism referitor la promovarea alăptării, chiar dacă de cele mai multe ori balanța pare că înclină mai mult spre națiuni mai bogate, ONG-uri și persoane influente în mass-media. Importanța alăptării a fost promovată prin implicarea activă a organizațiilor feministe și a unor coaliții reprezentative pentru drepturile femeii, iar astfel au fost făcute progrese în educația cu privire la alăptare. Organizațiile internaționale non-guvernamentale au avut un impact substanțial asupra politicilor de alăptare, atât în țările în curs de dezvoltare, cât și în țările dezvoltate.

PERCEPȚIA ALĂPTATULUI LA SÂN ÎN ROMÂNIA

România a început recent să își coreleze acțiunile sale cu cele ale celorlalte state din întreaga lume, crescând importanța acordată alăptatului la sân și a beneficiilor acestuia pentru copii și mame. Dacă în 2012 țara noastră se afla la sfârșitul clasamentului european în privința alăptării, cu un procentaj de doar 12% dintre copiii hrăniți exclusiv la sân în primele 6 luni de viață, studiul SAMAS din 2016 privind alăptarea și nutriția copilului mic a demonstrat că educația perinatală a avut un rol esențial în creșterea ratei de alăptare exclusivă, mai ales în cazul în care mamele se află într-un program dedicat de consiliere și pregătire. Conform unui articol apărut online, din 2012, „deși la nivel global și european, rata de alăptare este în creștere, în România, trendul este negativ”⁹. La momentul

⁹ Conform <https://www.unicef.org/romania/media/4436/file/Policy%20Brief%20-%20RO.pdf>

respectiv, penultima rată de alăptare din Europa era în Irlanda, cu un procent de 53%. În același timp, cea mai mare rată a alăptării exclusiv la sân se situa între 89% și 94% în țările nordice (Yngve, Sjostrom, 2001).

METODOLOGIA CERCETĂRII

Acest studiu își propune să investigheze opiniile și percepția socială cu privire la alăptatul în public și la alăptatul copilului în general, precum și factorii care influențează decizia de a alăpta sau a nu alăpta în public. Punctul central al studiului urmărește analiza diferențelor de gen și de nivel de educație în percepția socială a temei enunțate, așa cum au reieșit acestea din cercetare. Posibili factori care pot influența percepția unui individ cu privire la alăptatul în public ar fi caracterul intim al alăptării, autocenzura expunerii publice etc. De asemenea, este important de menționat și de urmărit prin cercetări ulterioare existența unor argumente mai degrabă legate de lezarea moralei publice decât de sănătatea și alimentația sugarilor.

Metoda de cercetare, pe baza căreia am elaborat concluziile, este ancheta sociologică, desfășurată pe un eșantion de 100 de femei românce și 100 de bărbați români, cu vârste cuprinse între 20 și 60 de ani. Analiza se bazează pe modelul interpretativ, care ne-a permis formularea de observații și concluzii despre acest fenomen, care nu sunt direct observabile. Toți cei intervievați au participat la studiu în mod voluntar, fără a fi primit vreun beneficiu financiar sau material. Interviuurile, ce au avut o durată de 15–20 de minute, au fost ținute într-un mod informal și liber, chiar dacă au avut la bază un ghid clar de interviu, format din 15 întrebări deschise și întrebările închise, de sociometrie. Interviuurile au fost desfășurate în localități diferite din România, atât din mediul urban, cât și din mediul rural (București, Slobozia, Misleanu, Afumați). Pentru interviuurile desfășurate față în față a fost completat un formular online de către cercetător, care cuprindea răspunsurile respondentului, în timp ce acesta/aceasta vorbea. A existat și un chestionar *online* („survey”), care a fost pus la dispoziția respondenților care refuzau interviul față în față, din diverse motive, precum lipsa de timp, temerile privind păstrarea confidențialității și a anonimatului sau care aveau nevoie de mai mult timp ca să răspundă întrebărilor. Un număr de 30 de interviuri, dintre care 10 pentru bărbați, 20 pentru femei au putut fi desfășurate față în față, iar restul de 170 au fost completate online, prin intermediul ghidului de interviu, postat pe rețele de social media (*Facebook*).

Majoritatea întrebărilor din ghidul de interviu au fost legate de experiențele personale ale intervievaților și de opiniile acestora cu privire la alăptatul la sân.

Cercetarea nu are reprezentativitate la nivel național, ea evidențiind doar anumite tendințe în ceea ce privește problematica alăptării în public.

Limitele cercetării au fost reprezentate de un număr redus de participanți, de eșantionul nereprezentativ la nivelul României și de expunerea de păreri personale

și subiective în colectarea datelor. De asemenea, subiecții pot răspunde așa cum consideră că este dezirabil pentru societatea și contextul în care se află, poate exista teama de a nu fi judecați sau blamați dacă își exprimă liber părerea cu privire la o temă precum alăptatul la sân în spații publice. Din aceste motive, concluziile trase în urma studiului nu pot fi generalizate fără anumite rezerve.

Obiectivele de cercetare care ghidează analiza sunt corelate cu diferitele paliere ale subiectelor utilizate în dezbateră socială a alăptatului în public și au fost următoarele:

1. Analiza diferențelor de gen cu privire la alăptatul în public;
2. Analiza opiniilor sociale ale bărbaților cu privire la alăptatul în public;
3. Analiza opiniilor sociale ale femeilor cu privire la alăptatul în public (incluzând aici femei care sunt mame și femei care nu sunt mame).

Pentru a răspunde obiectivelor de cercetare am ales enunțarea unor ipoteze asociate. Primul obiectiv, „Analiza diferențelor de gen cu privire la alăptatul în public” pornește de la următoarele ipoteze:

- a. Cu cât o persoană are un nivel al educației mai ridicat, cu atât mai mult va fi de acord cu alăptatul în public;
- b. Dacă o persoană a fost martora unui act de alăptat în public, atunci va dezaproba alăptatul în public;
- c. Dacă interviuevatul are calitatea de părinte, atunci toleranța la alăptatul în public crește.

Ipotezele enunțate urmăresc impactul pe care educația o poate avea asupra percepției individului asupra acțiunii de a alăpta în public, plecând de la premisa că persoanele cu un nivel de educație mai înalt au o mai mare deschidere către nou și o tendință de a apăra drepturile omului. De asemenea, este important de urmărit, în probarea acestei ipoteze, dacă factorul vizual este cel care determină aprobarea sau dezaprobarea actului de a alăpta în public, precum și ce schimbare se poate produce în cazul în care individul-martor are la rândul său calitatea de părinte.

Pentru cel de-al doilea obiectiv, „Analiza opiniilor bărbaților cu privire la alăptatul în public”, am asociat următoarele ipoteze menite să analizeze percepțiile bărbaților cu privire la expunerea sânilor în public în scopul alăptării, ipoteze care încearcă să identifice motivațiile acestora pe o dublă axă: tendința de a cenzura expunerea publică a elementelor de intimitate ale propriei soții sau, în funcție de opiniile sale cu privire la alimentația propriului copil, de a vedea dacă aceste percepții suferă modificări în funcție de statutul de părinte al bărbatului:

- a. Dacă bărbații nu au experiență parentală, atunci aceștia vor evalua alăptatul în public din perspectiva erotismului asociat expunerii sânilor, nu din cea a necesității alăptării.

- b.** Dacă bărbații nu au experiență parentală, atunci acceptarea alăptatului în public nu va avea ca motivație sănătatea alimentației sugarilor, ci motivații ce țin de această percepție erotizantă.
- c.** Deși înțeleg necesitatea alăptării, bărbații cenzurează alăptarea în public a propriilor soții din rațiuni care țin de gelozie.

În final, pentru cel de-al treilea obiectiv, „Analiza opiniilor sociale ale femeilor cu privire la alăptatul în public”, am asociat următoarele ipoteze:

- a.** Dacă o femeie are unul sau mai mulți copii, atunci aceasta este de acord cu alăptarea în public și nu o consideră ca fiind o problemă socială.

Ipoteza pleacă de la premisa că experiența creșterii mai multor copii va crește toleranța/acceptarea de a alăpta în public, indiferent de genul părintelui.

- b.** Deși ambii părinți se bucură de experiența creșterii copiilor, totuși, mamele acceptă într-o mai mare măsură alăptarea în public.

Ipoteza încearcă să valideze sau să invalideze opinia socială conform căreia mamele sunt mai bine conectate la nevoile copilului decât bărbații, motiv pentru care acestea sunt mult mai dispuse să spargă barierele sociale care critică alăptatul în public.

Pentru a răspunde obiectivelor studiului, a fost utilizată ca metodă de cercetare ancheta sociologică, având în vedere că „realitatea respectivă expusă prin intermediul anchetei sociologice conține elemente cu care cercetătorul poate intra într-o relație de comunicare directă prin limbaj” (Rotariu, 2006).

Scopul acestei lucrări este de a investiga opiniile și percepția socială cu privire la alăptatul în public și a alăptatului copilului în general. Accentul este pus și pe factorii care influențează decizia de a alăpta, dar și de contextul social actual al României și de corelația dintre datele socio-demografice ale participanților la studiu și opiniile acestora.

ANALIZA ȘI INTERPRETAREA OPINIILOR FEMEILOR CU PRIVIRE LA ALĂPTATUL ÎN PUBLIC

Instrumentul de cercetare a fost aplicat pe 100 de persoane de sex feminin, cu vârste cuprinse între 20 și 65 de ani, 17% din mediu rural și 83% din mediu urban. Dintre acestea, 53 au copii, iar 47 nu au copii. Dintre cele care au copii, 40% au doi sau mai mulți copii.

În urma anchetei sociologice desfășurate, mi-am propus să identific dacă această calitate de părinte și experiența creșterii copiilor ajută la creșterea toleranței și acceptării alăptării în public în cazul femeilor, precum și dacă femeile au în general o mai bună acceptare a alăptării în public, comparativ cu bărbații. Am

realizat acest lucru prin identificarea percepțiilor și motivațiilor persoanelor de sex feminin care au participat la studiu, cu privire la o serie de întrebări din ghidul de interviu.

Astfel, 50% dintre femei consideră că imaginea femeii care alăptează în public este una normală/naturală, în timp ce doar 2% sunt de părere că reprezintă o imagine neplăcută. În același timp, 9% dintre acestea au perceput imaginea drept una plăcută, iar 10% consideră că imaginea este una normală în cazul în care femeia este discretă și se acoperă.

În ceea ce privește experiența parentală, 53% dintre mamele intervievate au copii, iar 50% dintre acestea au considerat normală/naturală¹⁰ imaginea femeii care alăptează. De fapt, mamele au fost singurele care au catalogat imaginea unei femei care alăptează în public drept minunată/sublimă/divină, în procent de 12%. În mare parte, atât femeile, cât și bărbații au exprimat opinii asemănătoare și de susținere în cazul imaginii unei femei care alăptează în public.

În general, în cadrul acestei întrebări, raportat la toate categoriile de răspunsuri, analiza tematică indică o gamă largă de teme asociate alăptării în public. Dacă ne raportăm la locurile în care femeia poate alăpta când aceasta nu se află la domiciliu în momentul în care copilul cere să fie hrănit, indiferent dacă sunt sau nu în rolul de părinte, 62% din persoanele de sex feminin au considerat că se poate alăpta oriunde, spre deosebire de 73%, în cazul bărbaților. Dintre femeile-respondent care nu au rol de mamă, 52% au menționat că o femeie poate alăpta oriunde. Dintre respondentele cu experiență parentală, procentul crește la 72%.

Totodată, întrebate despre reacția pe care o au atunci când văd o femeie alăptând într-un spațiu public, 56% dintre femeile ce au calitatea de mamă au mărturisit că zâmbesc, pe când doar 24% dintre cele care nu au calitatea de părinte au dat același răspuns. Este interesant de observat în cadrul acestei întrebări că doar femeile care au copii au menționat răspunsuri precum curiozitate, dezgust, evitare, în timp ce cele care nu au copii au tins spre o reacție auto-definită drept „normală”, răspunsuri care au contrazis așteptările cercetării. Dintre respondentele din prima categorie enunțată, considerăm că socializarea tradițională le-a insuflat acestora un mai mare nivel de autocenzură decât în cazul generațiilor mai tinere de respondente care încă nu au copii. În același timp, mai multe femei fără copii, respectiv 34%, au spus că nu au nici o reacție atunci când văd o femeie alăptând în public, față de 20% dintre femeile care au copii.

Peste 74% dintre persoanele de sex feminin participante la studiu, indiferent de nivelul de educație sau calitatea de părinte, sunt de părere că sunt încălcate anumite drepturi ale mamei în cazul în care alăptatul în public nu este permis și doar 26% dintre acestea nu consideră că se încalcă drepturi ale persoanei care alăptează, atunci când alăptarea în public nu este permisă.

¹⁰ Întrucât întrebările au fost deschise, termenii aceștia provin de la respondenți, ei ne-reprezentând vreo operaționalizare anterioară din partea cercetătorului.

În același timp, cu privire la dilema privind alăptatul în public, este ușor de observat că la întrebarea „În ce măsură considerați alăptatul în public ca fiind o problemă socială?”, 58% dintre respondenți au răspuns că acest lucru nu reprezintă o problemă socială, 36% dintre femeile care au calitatea de părinte au catalogat alăptatul în public drept o problemă socială în mare măsură, pe când în cazul celor fără copii, doar un procent de 32% a oferit acest răspuns. Dincolo de experiența directă a maternității, influența socializării, dar și nivelul de toleranță al mediului cultural din care face parte persoana influențează suficient de mult opiniile generale față de alăptarea în public.

De asemenea, întrebate despre gesturile și atitudinile mamei care alăptează în public ce pot apărea ca fiind mai degrabă asortate erotismului, mai mult decât maternității, 56% dintre femei au spus că nu există gesturi asociate erotismului. În același timp, expunerea ambilor sâni a fost menționată de 18% dintre femei drept un gest asociat erotismului. În cadrul acestei întrebări se poate observa o diferență majoră între răspunsurile persoanelor de sex feminin față de cele de sex masculin, ținând cont că doar 44% dintre bărbați sunt de părere că nu există gesturi asociate erotismului.

Din analiza opiniilor femeilor cu privire la alăptatul în public în cadrul acestui studiu sociologic, s-a putut observa că în general, persoanele de sex feminin consideră că femeile au libertatea de a alege între a alăpta în public sau a nu alăpta în public. În baza răspunsurilor primite, femeile sunt îngrijorate de modul în care sunt privite când alăptează în public, iar o parte dintre acestea consideră că alăptatul este un gest intim ce ar trebui să aibă loc într-un spațiu ferit sau în intimitate.

Cele mai multe dintre respondente consideră alăptatul drept un gest normal și firesc, care consolidează legătura dintre mamă și copil, cu impact benefic major asupra sănătății copilului. În același timp, femeile au fost mult mai vocale decât bărbații în a exprima modalitățile în care societatea poate influența alegerea mamei de a alăpta, nu doar de a alăpta în public: „Multe femei nu au o educație corectă cu privire la opțiunile lor pentru alăptat, fie de la sân, fie prin «formulă». Se crede însă, că sânul este singura metodă, cea mai bună, iar dacă nu reușești să alăptezi ești «mama rea» sau «dai greș ca mamă» sau copilul va avea de suferit. Ar trebui să existe mai puțină judecată și mai multă înțelegere pentru noile mămici. E suficient de greu tocmai să fi născut, să ai toate schimbările și durerile fizice care vin cu sarcina și nașterea, să trebuiască să te ocupi de un bebe 24/24, iar apoi să mai fii și judecată că dai sau nu dai sân, că alăptezi în public sau în privat etc.”.

În cadrul cercetării pe care am desfășurat-o s-au putut observa diferențe de opinii și percepție între respondentele-mame și respondentele care nu au copii. Ca și în cazul bărbaților, părerea femeilor cu privire la alăptatul în public poate să fie influențată de momentul din viață în care se află, dacă se află la prima tinerețe, a doua tinerețe, dacă se află într-un moment important din cariera lor profesională sau dacă au trecut printr-un eveniment traumatizant recent, dar categoric femeile acordă mai multă importanță acestui lucru decât o fac bărbații.

Ipoteza „Dacă o femeie are unul sau mai mulți copii, atunci aceasta este de acord cu alăptarea în public și nu o consideră ca fiind o problemă socială” a fost confirmată în cadrul anchetei sociale prin prisma faptului că 65% dintre femeile care au copii au fost de părere că alăptatul în public nu este o problemă socială, în timp ce doar 52% dintre femeile care nu au copii au avut această părere.

În același timp, pentru cea de-a doua ipoteză, „Deși ambii părinți se bucură de experiența creșterii copiilor, totuși, mamele au o mai mare acceptare pentru alăptarea în public”, au fost demonstrate diferențe foarte mici între respondenții femei și bărbați, ambele genuri demonstrând acceptare pentru alăptarea în public, în cadrul interviurilor. În cazul respondenților de sex feminin, 67% au demonstrat acceptare pentru alăptarea la sân în public, conform răspunsurilor date, față de 64% dintre respondenții de sex masculin.

Totodată, ipoteza face referire la gradul de acceptare mai mare a alăptatului în public de către mame, față de tați, iar rezultatele studiului arată ca 72% dintre femeile care au copii acceptă imaginea unei femei care alăptează în public, în timp ce doar 64% dintre bărbații care au calitatea de părinte fac acest lucru.

Ce poate fi interesant de observat în cadrul unor studii viitoare este motivația fiecăruia, atât a femeilor cu și fără copii, cât și a bărbaților care au sau nu calitatea de părinte. Dacă încercăm să facem o corelație între alăptarea în public ca gest mai degrabă asociat de către privitor erotismului/exhibiționismului și gradul de acceptare pe care persoanele de sex masculin îl au cu privire la alăptarea în public, am putea crede că anumiți bărbați au un grad relativ ridicat de acceptare, corelat plăcerii de a vedea un sân descoperit. În același timp, ținând cont de răspunsurile oferite de către femei, indiferent dacă au calitatea de mamă sau nu, acestea pun accentul pe necesitatea și importanța alăptatului pentru copil.

ANALIZA ȘI INTERPRETAREA OPINIILOR BĂRBAȚILOR CU PRIVIRE LA ALĂPTATUL ÎN PUBLIC

În cadrul anchetei sociologice efectuate, ne-au interesat și atitudinile și opiniile bărbaților cu privire la alăptatul în public. Am intervievat 100 de persoane de sex masculin, cu vârste cuprinse între 27 și 65 de ani, 21% din mediu rural și 79% din mediu urban. Dintre aceștia, 53 au copii, iar 47 nu au copii. Dintre cei care au copii, 40% au doi sau mai mulți copii.

Ipotezele asociate obiectivului studiului referitor la analiza opiniilor sociale ale bărbaților cu privire la alăptatul în public sunt următoarele:

- a.** Dacă bărbații nu au experiență parentală, atunci aceștia vor evalua alăptatul în public din perspectiva erotismului, nu din cea a necesității alăptării.
- b.** Dacă bărbații nu au experiență parentală, atunci acceptarea alăptatului în public nu va avea motivația sănătății alimentației sugarilor, ci unele care țin de erotism.

- c. Deși înțeleg necesitatea alăptării, bărbații cenzurează alăptarea în public a propriilor soții, din rațiuni care țin de gelozie.

În urma interviurilor, am încercat să identific motivațiile și percepțiile bărbaților cu privire la expunerea sânilor în public cu scopul alăptării copilului, urmărind tendința de a cenzura expunerea publică a elementelor de intimitate ale propriei soții sau, dimpotrivă, alegerea de a accepta alăptarea în public, prioritizând alimentația propriului copil.

Astfel, 51% dintre bărbați consideră că imaginea femeii care alăptează în public este una normală/naturală, în timp ce 12% sunt de părere că reprezintă o imagine neplăcută. În același timp, 7% din totalul respondenților au perceput imaginea drept una plăcută, ceea ce poate avea o motivație legată de erotism, iar 5% consideră că imaginea este una normală în cazul în care femeia este discretă și se acoperă. S-a putut observa că persoanele de sex masculin au oferit în general răspunsuri mai puțin complexe și mai concise decât persoanele de sex feminin.

Din punct de vedere al experienței parentale, 47% dintre cei cu copii și 43% din cei fără copii au considerat imaginea normală/naturală. În general, în cadrul acestei întrebări, raportat la toate categoriile de răspunsuri, opiniile au fost aproximativ egale și echilibrate, indiferent dacă bărbatul avea sau nu experiență parentală. Câteva exemple de răspunsuri pe care le-am primit: „Nici o reacție. E ceva normal, nu mă privește”; „Normal că îmi poate atrage atenția, dar nu am o problemă cu asta”; „Nu am mai văzut de multă vreme asta și sincer, din amintiri, erau de etnie romă”; „O admir, că dacă nu voia să fie admirată o făcea acasă”. Pentru respondenții de sex masculin, putem observa o corelare între alăptatul la sân în public și exhibiționism, ca o încercare a femeii de a căuta atenție, iar locul unde desfășoară această activitate influențează această părere; dacă alăptatul este desfășurat acasă, este considerat ca fiind natural, dar dacă este în public, sub ochii privitorului/privitorilor, tinde să fie calificat ca un act de exhibiționism din partea femeii.

În ceea ce privește locurile în care unde ar trebui să alăpteze o mamă, dacă aceasta nu se află la domiciliu în momentul în care copilul cere să fie hrănit, indiferent dacă sunt sau nu în rolul de părinte, 73% din persoanele de sex masculin au considerat că se poate alăpta oriunde. Și la această întrebare răspunsurile au fost echilibrate, între respondenții care sunt tați și cei care nu sunt.

Totodată, întrebați despre reacția pe care o au atunci când văd o femeie alăptând într-un spațiu public, 66% dintre respondenții de sex masculin ce au calitatea de părinte au mărturisit că zâmbesc, pe când doar 12% dintre cei care nu au calitatea de părinte au dat același răspuns. Este interesant de observat în cadrul acestei întrebări că doar bărbații care nu au copii au oferit ca posibile reacții răspunsuri precum curiozitate, dezgust, evitare, în timp ce cei care au copii au tins spre o reacție „normală”.

Peste 64% dintre bărbați, indiferent de nivelul de educație sau calitatea de părinte, sunt de părere că alăptatul în public nu reprezintă o problemă socială și

doar 20% dintre aceștia, în special cei cu studii universitare, consideră alăptatul în public drept o problemă socială.

În relație cu prima ipoteză asociată atitudinii bărbaților cu privire la alăptatul în public, este interesant de observat că la întrebarea „Ce considerați că atrage mai mult atenția persoanelor din jur atunci când o femeie alăptează la sân în public, sânul sau bebelușul?”, 75% dintre bărbații fără copii au răspuns „sânul”, pe când doar 40% din bărbații care au copii au oferit același răspuns. O singură persoană de sex masculin fără copii a oferit ca răspuns „bebelușul”, în timp ce 10% dintre cei care au calitatea de părinte au dat același răspuns.

De asemenea, întrebați despre gesturile și atitudinile mamei care alăptează în public, ce pot apărea ca fiind mai degrabă asortate erotismului, mai mult decât maternității, 47% dintre bărbați au spus că nu există gesturi asociate erotismului în actul de a alăpta. Bărbații fără copii au menționat în procent de 43% gesturi precum expunerea ambilor sâni sau mângâierea sânelor ca având o conotație erotică, în timp ce doar 33% dintre cei care au calitatea de părinte au făcut mențiuni asemănătoare.

Analiza opiniilor sociale ale bărbaților cu privire la alăptatul în public în cadrul acestei anchete sociologice a dezvăluit că bărbații au câteva lucruri de spus în situația dată. În general, persoanele de sex masculin consideră că femeile au libertatea de a alege între a alăpta în public sau nu alăpta în public, dar și că e un sentiment straniu să fii în prezența unei femei care alăptează, indiferent că îți este soție sau nu.

În baza răspunsurilor oferite, bărbații se raportează mai relaxat decât femeile la procesul de alăptare în public, dar sunt influențați de percepția femeilor din viața lor atunci când măsoară cât de „rușinos sau cât de puțin rușinos” este acest comportament.

Cei mai mulți dintre respondenții de sex masculin consideră alăptatul drept un gest normal și firesc, dar cred că alăptatul în public reprezintă o activitate care trebuie făcută doar atunci când este absolut necesar, pentru că aduce cu sine un sentiment de stânjeneală de ambele părți. Acest lucru reprezintă un semn că societatea nu aprobă complet sau nu se simte totalmente confortabil față de acest tip de comportament.

În cadrul anchetei s-au putut observa în mod categoric diferențe de percepție între bărbații care au calitatea de părinte și cei care nu au copii. O parte dintre respondenți au mărturisit că înainte de a avea copii erau mult mai bulversați de văzul unui sân expus în public, dar și, unii dintre ei, că acest subiect nu era pe lista lor de priorități sau nu îi preocupa. Astfel, percepțiile și opiniile bărbaților cu privire la alăptatul la sân în public pot depinde foarte mult de momentul din viață în care se află. Odată cu nașterea copiilor proprii, majoritatea bărbaților încep să fie interesați de aspecte legate de maternitate și devin din ce în ce mai puțin stânjeniți de alăptarea în public.

Ipoteza „Dacă bărbații nu au experiență parentală, atunci aceștia vor evalua alăptatul în public din perspectiva erotismului, nu din cea a necesității alăptării” a

fost confirmată în cadrul anchetei sociologice. Din răspunsurile la ghidul de interviu, s-a putut observa că 75% dintre bărbații fără copii au asociat alăptatul în public cu erotismul, mărturisind că sânul în sine le atrage atenția atunci când o femeie alăptează în public. În același timp, dar cu o frecvență mai mică, de doar 40%, s-a observat asocierea erotică a actului de alăptare și la bărbații care au experiență parentală.

Acest lucru demonstrează, în cadrul studiului, că prezența unui copil la pieptul unei mame nu anulează un posibil interes sexual al bărbaților care se întâmplă să fie în jurul ei nici atunci când bărbatul are experiență parentală.

Diferențe similare au putut fi văzute, așa cum am menționat mai sus, și în răspunsurile la întrebările referitoare la gesturile asociate erotismului, în care bărbații cu calitatea de părinte au menționat în mai mică măsură percepția unor astfel de gesturi.

Totodată, ipoteza „Deși înțeleg necesitatea alăptării, bărbații cenzurează alăptarea în public a propriilor soții din rațiuni care țin de gelozie” nu a putut fi confirmată sau infirmată, pentru că persoanele de sex masculin ce au participat la studiu nu s-au raportat la propriile soții pe parcursul interviului. Nici unul dintre respondenți nu a menționat „gelozia” drept un termen asociat alăptatului în public de către o femeie.

Doar 20% dintre bărbați ar prefera ca femeile să alăpteze într-un loc ferit sau special amenajat, în timp ce 73% consideră că femeile pot alăpta oriunde. Ipoteza de la care am plecat nu se poate confirma în mod direct, dar totuși, în baza datelor pe care le avem la dispoziție, putem concluziona că bărbații nu cenzurează alăptarea în public de către femei (nu neapărat soțiile lor).

Raportat la unele dintre opiniile primite în cadrul interviurilor realizate cu persoanele de sex masculin, posibilele variabile pe care le recomand a fi folosite în studii viitoare, pentru a determina dacă există rațiuni ce țin de gelozie atunci când un bărbat cenzurează alăptarea în public a propriilor soții, pot fi reprezentate de vârsta copilului și de timpul pe care mama îl petrece alăptând. Astfel, se creează posibilitatea ca bărbații să perceapă alăptarea în public de către o femeie drept un act cu componentă erotică sau, dimpotrivă, ca o cerere de atenție atunci când copilul are între șase luni și trei ani și să manifeste sentimente de gelozie în cazul în care persoana care alăptează în public este soția lor.

De asemenea, se impune efectuarea de studii suplimentare pentru examinarea motivelor care stau la baza senzației de rușine/disconfort menționată de anumite persoane intervievate în cadrul anchetei.

Un alt subiect ce merită abordat în studii viitoare este educația bărbaților cu privire la alăptat și importanța acestuia, dacă și în ce măsură ea există și este practică în România, indiferent dacă discutăm de educație informală realizată la nivelul familiei, atât de către mamă, cât și de către soție, sau educație formală, realizată prin cursuri de specialitate sau prin intermediul campaniilor de conștientizare desfășurate de către organizații nonguvernamentale sau de către stat.

CONCLUZII

Se recunoaște la modul universal că alăptarea la sân oferă beneficii pentru sănătate mamelor și sugarilor și scade mortalitatea infantilă și morbiditatea. În ciuda recomandărilor puternice din partea Organizației Mondiale a Sănătății și a multor organisme naționale de sănătate din lumea occidentală, ratele de alăptare din România, în special ratele de alăptare exclusivă la sân în primele șase luni de viață ale copilului, rămân mai mici decât cele recomandate și pot fi extrem de variabile între culturi și comunități.

O problemă transversală majoră, identificată din literatura de specialitate, este reprezentată de provocările alăptării într-o lume tot mai mobilă. Multe studii subliniază importanța reconsiderării alăptării nou-născutului, dintr-o sarcină tehnică, într-o parte importantă a tranziției către maternitate. Contextul personal și social al unei persoane este parte integrantă a discuției despre alăptare, cu deciziile de alăptare ale femeii cel mai bine înțelese și susținute în raport cu circumstanțele vieții sale, contextul sociocultural imediat și experiența sa individuală.

Studiul de față a avut ca obiectiv principal investigarea și analiza percepției sociale cu privire la alăptatul în public în România, precum și factorii care influențează decizia de a alăpta sau a nu alăpta în public.

Rezultatele-cheie ale anchetei sociologice, indiferent de categoria de vârstă, venit sau nivel de educație, arată că femeile se confruntă cu multe din aceste probleme menționate mai sus, iar acestea pot contribui la pierderea încrederii unei femei în capacitatea ei de alăptare, încetarea precoce a alăptatului și chiar sentimentul de a fi eșuat ca mamă. Toate dificultățile fizice, în combinație cu celelalte dificultăți notate – munca grea pe care o presupune alăptarea, percepția că alăptarea și pomparea consumă foarte mult timp în comparație cu alimentarea cu biberon, oboseala – toate pot duce la pierderea încrederii unei femei în capacitatea și dorința ei de a alăpta.

O altă temă pe care am întâlnit-o pe parcursul studiului realizat este cea a activatorilor, adică elementele care încurajează procesul de alăptare. Și aceștia pot fi grupați în câteva categorii:

- Atitudini, credințe și cunoștințe despre alăptare: conștientizarea beneficiilor nutriționale și imunologice ale alăptării pentru copil, alăptarea fiind o experiență ce creează o legătură pozitivă între mamă și copil; alăptarea ca o opțiune convenabilă, cu costuri reduse de hrănire; provocări potențiale asociate cu alăptarea;
- Intenția de alăptare: intenția de a alăpta este puternic corelată cu succesul alăptării;
- Experiențe pozitive timpurii, satisfacție cu privire la alăptare: stăpânirea aspectelor tehnice ale alăptării, percepția că bebelușul este satisfăcut, satisfacția în raport cu identitatea și stilul de viață matern;

- Autoeficacitate și încredere în procesul de alăptare: niveluri ridicate de încredere, determinare și angajament, experiențele anterioare de alăptare influențează autoeficacitatea.

La fel ca în alte studii, a reieșit că multe femei și partenerii acestora sunt conștienți de beneficiile alăptării pentru bebelușii lor. Ei știu că alăptarea poate întări legătura cu copilul, că face copilul mai sănătos și îi construiește imunitatea sau că oferă o alimentație bună copilului. De asemenea, femeile cred că alăptarea este o opțiune mai ușoară, mai convenabilă, inclusiv financiar. Deși poate fi o cauză necesară, conștientizarea beneficiilor alăptării nu este suficientă pentru a sprijini inițierea și continuarea alăptării.

Familia este cea care poate influența în mod semnificativ atât percepția mamei, cât și a tatălui cu privire la alăptat în general, dar și cu privire la alăptatul la sân în public, conform studiului de față. Un aspect surprins în cadrul cercetării curente este acela că atitudinile, credințele și așteptările familiei sunt un factor care contribuie major la decizia de hrănire la sân a bebelușului de către o femeie. Cu alte cuvinte, familia poate influența inițierea și durata alăptării atât pozitiv, cât și negativ. Principalele bariere în materie de alăptare, la nivelul familiei, pot fi grupate în trei mari categorii:

- Atitudini, credințe și așteptări ale membrilor familiei: membrii familiei influențează puternic obiectivele de alăptare ale femeilor, membrii tineri ai familiei, precum și opiniile partenerilor fiind deosebit de influente în această direcție;
- Factorii interpersonali, funcționarea familiei: tații se pot simți deprioritizați în relația cu propriul copil pentru că ei nu își pot hrăni bebelușii, alăptarea putând fi văzută ca o posibilă barieră a legăturii dintre tată și copil;
- Alte cereri ale familiei și gospodăriei: necesitatea de a echilibra alăptarea cu alte roluri și responsabilități, alăptarea poate interfera cu alte sarcini ale femeii în gospodărie și în familie.

Bunicile, și mai ales bunicile materne, sunt o sursă importantă de sprijin pentru noile mame, iar femeile apreciază frecvent sfaturile pe care le primesc de la propriile mame, mai mult decât de la profesioniștii din sănătate.

O altă temă recurentă apărută pe parcursul anchetei sociologice a fost cea a sistemului de sănătate și a educației. Percepția generală este că cultura sistemului de sănătate din România acționează ca o barieră în calea alăptării eficiente și totuși, multe femei caută sfaturi și sprijin pentru alăptare de la lucrătorii din sistemul sanitar. În sistemul de sănătate publică, alăptarea, la fel ca nașterea, este adesea medicalizată.

Mulți profesioniști din domeniul sănătății consideră alăptarea ca pe o chestiune de sănătate, nu ca o activitate care este adânc înrădăcinată în cultură și

puternic influențată de o varietate de factori socio-culturali. Adoptarea unei abordări centrate pe pacienți și pe familie – una care include lucrul în colaborare cu mamele și bebelușii în contextul familiilor și vieții lor individuale – ar fi calea prin care profesioniștii din domeniul sănătății ar sprijini cel mai bine alăptarea. Principalele bariere legate de sistemul de sănătate pot fi grupate în cinci mari categorii, după cum urmează:

- Cultura asistenței medicale: a trata proaspeții părinți ca pacienți, într-o manieră condescendentă, a-i judeca, atitudine specifică unor profesioniști din domeniul sănătății; presiunea ideologică pentru alăptare din partea profesioniștilor din domeniul sănătății, medicalizarea alăptării;
- Sfaturi conflictuale: sfaturile contradictorii din partea profesioniștilor din domeniul sănătății afectează în mod negativ încrederea și stima de sine a femeilor;
- Lipsa de timp în mediul medical: un timp dedicat rezolvării problemelor la nivel individual/familial – de unde decurge sentimentul pacientului că este zorit de către personalul medical;
- Promovarea laptelui praf/formulei pentru hrana sugarului, încă din spital, prevalentă în sistemul sanitar.

O altă temă care a apărut în timpul anchetei sociologice este importanța creării de spații în diferite tipuri de comunități în care femeile să se simtă cu adevărat confortabil și unde să poată alăpta. Femeile care alăptează descriu constant că se simt izolate și excluse din societate, în principal din cauza dezaprobării sociale ce însoțește alăptarea în locuri publice. În special locurile de muncă și școlile sunt descrise ca fiind locuri în care femeile simt mult disconfort atât la alăptare, cât și la pompă. Principalele bariere ale alăptării la nivelul comunității pot fi grupate în două categorii largi:

- Dezaprobarea și disconfortul față de alăptarea în spațiile publice: multe persoane dezaprobă alăptarea în spațiile publice, iar această perspectivă poate fi mai răspândită în rândul tinerilor, multe femei exprimând senzația de jenă și disconfort când alăptează, lucru ce contribuie la sentimentul de izolare socială. Aceste spații publice includ locurile de muncă, școlile și alte locuri publice;
- Lipsa mai multor locuri ferite de ochii privitorilor pentru alăptare și pompare în zonele publice: multe femei descriu alăptarea și/sau pomparea în spații izolate incomode din locurile publice (exemple date de respondenți: standuri de toaletă publică, mașini).

În cele din urmă, îngrădirea și disconfortul legat de întreaga idee de alăptare din cauza lipsei de acceptabilitate socială reprezintă ultimul factor ce poate influența

percepția socială cu privire la alăptarea în public, așa cum a apărut el pe parcursul studiului pe care l-am desfășurat.

În multe societăți, la momentul actual, percepția negativă din jurul alăptării în spațiile publice contribuie la o imagine confuză, conform căreia alăptarea nu se potrivește pur și simplu cu stilul de viață al unei femei moderne și că alăptarea exclusivă limitează flexibilitatea unei femei de a face alte lucruri, reprezentând astfel o povară pentru mamei. Din această cauză, multe femei și partenerii lor descriu hrănirea cu biberonul ca fiind mai ușoară. Principalele bariere ridicate de către societatea românească în dezvoltarea unei culturi a alăptatului la sân în public pot fi grupate în trei mari categorii:

- Cultura hrănirii cu biberonul: alăptarea nu este norma peste tot, atitudinile sunt restrictive față de alăptarea în public, ele se manifestă prin jenă și disconfort, promovarea formulei/laptelui praf;
- Imaginea corpului: sexualizarea sânilor, îngrijorarea cu privire la imaginea corpului (de exemplu lăsarea sânilor ca urmare a alăptării; scurgerea laptelui din sâni ca imagine inestetică etc.). Aceasta pare a fi o problemă deosebit de importantă pentru adolescenți și tineri, așa cum se reflectă în răspunsurile primite în cadrul interviurilor.
- Integrarea alăptării în viața cotidiană, în contextul actual: necesitatea revenirii la muncă și la alte activități în comunitate.

Pe măsură ce rolul femeilor în societate se schimbă, apare o tensiune între maternitate și diferitele alte roluri pe care le joacă femeile. Din ce în ce mai mult, atât bărbații, cât și femeile lucrează în afara casei, datorită îngrijirii copiilor fiind din ce în ce mai mult o responsabilitate împărtășită atât cei doi parteneri, cât și cu familia extinsă. A avea două venituri este o necesitate pentru multe familii. Acest lucru, în combinație cu realitatea că multe femei nu își pot permite să ia concedii extinse de maternitate din motive financiare sau de carieră, poate face din alăptare o provocare. De asemenea, imaginea duală a sânilor în societatea occidentală contemporană și, în special, accentul pus de mass-media pe sân ca obiect sexual, poate conduce la perceperea alăptării mai degrabă ca activitate sexualizată decât ca activitate de hrănire.

Analiza datelor colectate în acest studiu prin ancheta sociologică a condus către o mai bună înțelegere a opiniilor și a percepției sociale cu privire la alăptatul în public, dar și a alăptatului copilului în general.

Revenind la scopul principal al lucrării, respectiv percepția socială a alăptării în public, am putut observa că alăptatul în public este acceptat de cea mai mare parte a participanților la studiu. În funcție de sex, de calitatea de părinte, de nivelul de educație, respondenții au arătat percepții diferite asupra acestui comportament, diferențele dintre aceste percepții reprezentând provocări ale alăptării într-o lume complexă.

Unele femei se întâlnesc mai degrabă cu provocările fizice asociate cu alăptării, cum ar fi dureri la nivelul mameloanelor, senzație de disconfort, care duc la experiențe proaste de hrănire. Alte femei pot depăși aceste probleme fizice, dar continuă să lupte încercând să integreze alăptarea în viața modernă, o provocare majoră aici fiind disconfortul pe care multe femei îl întâmpină la alăptarea în locuri publice.

Majoritatea femeilor înțeleg beneficiile alăptării, dar cunoașterea acestor beneficii nu este neapărat suficientă pentru ca societatea să încurajeze femeile să continue alăptarea, ceea ce conduce și la necesitatea alăptării în alte contexte decât cel privat. O altă provocare-cheie este reprezentată de mesajele amestecate pe care le primesc femeile. Multe mame au reclamat primirea de sfaturi contradictorii încă din perioada prenatală cu privire la diversitatea tehnicilor de alăptare și cum pot fi stăpânite aceste tehnici. O serie de mesaje conflictuale la nivel de societate pare a fi și mai problematică în ceea ce privește influența lor asupra femeilor, care încearcă să integreze alăptarea în viața lor.

Unele dintre mesajele conflictuale pe care le-am identificat prin acest studiu pot fi rezumate astfel:

- Alăptarea este naturală, ceea ce face ca orice femeie să poată alăpta cu ușurință, dar necesită multă insistență, angajament, practică și suport tehnic;
- Alăptarea este cea mai bună cale de hrănire pentru bebelușul dumneavoastră, dar nu faceți acest lucru în public, deoarece îi face pe ceilalți să se simtă inconfortabil;
- Sâni sunt făcuți pentru a hrăni bebelușii, dar în multe dintre societățile moderne, sâni sunt considerați predominant ca fiind obiecte sexuale;
- Tații ar trebui să joace un rol mai mare în viața copiilor lor și este important să se implice și să se împartă rolul de a avea grijă de copilul, chiar dacă doar mama este cea care alăptează.

Alăptarea în public poate fi considerată un subiect tabu și având potențial de acțiune deviantă de la normele sociale, în special din cauza preocupării femeii care alăptează față de disconfortul creat celorlalți.

O temă puternică ce stă la baza acestor preocupări este imaginea sânelui feminin ca fiind predominant o parte a corpului sexual.

Sexualitatea sânelui este percepută în raport cu ce face femeia în timp ce alăptează, cu gesturile și emoțiile pe care le transmite privitorului. Totuși, alăptarea copilului nu este o activitate sexuală. Atunci când o femeie își folosește sânii pentru a alăpta, aceștia nu sunt folosiți în calitatea lor sexuală.

Alăptarea poate fi un act extrem de intim, dar este, de asemenea, un aspect care ține de fiziologie și de nevoile psiho-fizice ale îngrijirii copilului, un act care poate fi necesar biologic de mai multe ori pe zi. Este, de asemenea, un mod minunat de a oferi confortul și reasigurarea de care un copil poate avea nevoie pentru a face față provocărilor pe care le întâmpină în fiecare zi a vieții sale.

Încrederea maternă în capacitatea de a iniția și de a menține alăptarea rezultă dintr-o interacțiune dinamică între așteptările fiecărei femei, aspectele fizice ale

alăptării, comportamentul de alăptare a copilului ei, sursele de sprijin și contextul social complex în care alăptarea și maternitatea sunt încorporate (Grassley, Nelms, 2008; Larsen *et al*, 2008).

Dragostea normală pentru copil este atât non-sexuală, cât și profund întrupată, iar îmbrățișarea copiilor nu este doar o cale prin care se transmite afecțiune, ci se poate simți moliciunea, greutatea și mirosul bebelușilor, ceea ce reprezintă un sprijin emoțional pentru mame și pentru copii, deopotrivă.

După ce recunoaștem că nici sânul în sine și nici contactul fizic plăcut cu corpul unei alte ființe umane nu ar trebui considerate a fi neapărat sexuale, putem concluziona faptul că alăptarea nu este, în mod implicit, un contact necorespunzător între mamă și copil.

Deși alăptarea poate fi o chestiune de sănătate publică, este, de asemenea, și o problemă socială. Majoritatea participanților la studiu și cu atât mai evident bărbații nu au văzut-o ca pe o problemă socială, pentru că societatea românească este presărată de probleme sociale mai apăsătoare.

Cercetări suplimentare sunt necesare pentru a examina rolul educației în rata alăptării la sân, motivele pentru care anumite categorii de persoane simt disconfort la vederea unei mame care alăptează etc. În plus, ar fi utilă colectarea de date privind politica și opiniile managerilor de afaceri din domeniul HORECA și comerțanții cu amănuntul cu privire la alăptarea în unitățile pe care le gestionează. Aceste date ar putea sta la baza conceperii și implementării viitoarelor politici, întrucât confortul față de alăptarea în public ar putea ajuta mamele să își continue eforturile în acest sens.

BIBLIOGRAFIE

1. Barness L.A. (1987). „*History of infant feeding practices*”. The American Journal of Clinical Nutrition; pp.46, pp.70–168.
2. Bunik, M., Eidelman, A. (2015). „*Cultural Perspectives on Breastfeeding Practices*”, lucrare prezentată la Academy of Breastfeeding Medicine, 19th Annual International Meeting.
3. De Beauvoir S. (1961). The Second Sex. Bantam Books. New York.
4. Donath S.M., Amir L.H. (2003). „*Relationship between prenatal infant feeding intention and initiation and duration of breastfeeding: a cohort study*. *Acta Paediatrica* 92”, pp. 352–356.
5. Esterik, Van P. (1989). Beyond the breast-bottle controversy. New Jersey. Rutgers Press, pp. 69–76.
6. Fomon, S.J. (1993). Nutrition of normal infants. Mosby-Year Book, Inc.
7. Fomon, S.J. (1989). *Infant feeding in the 20th century: formula and beikost*. The Journal of Nutrition.
8. Gartner, L.M., Morton, J., Lawrence, R.A., Naylor, A.J., O'Hare, D., Schanler, R.J., & Eidelman, A.I. (2005). „*Breastfeeding and the use of human milk*. *Pediatrics*”. pp. 115, pp. 496– 506.
9. Grassley, J.S., & Nelms, T.P. (2008). „*Understanding maternal breastfeeding confidence: a Gadamerian hermeneutic analysis of women's stories*. *Health Care for Women International*”. pp. 8–29, pp. 841–862.
10. Ford, G. 2013. Alimentația diversificată a bebelușului. Cum să-ți hrănești copilul sănătos. Traducere din limba engleză de Adriana Ciorbaru, CORINT 2013.

11. Jelliffe D.B, Jelliffe E.F. (1978). Human milk in the modern world – psychosocial, nutritional, and economic significance. Oxford University Press, Oxford.
12. Schuman A.J. (2003). *A concise history of infant formula (twist and turns included)*. Contemporary Pediatrics. pp. 20: 91–103.
13. Rotariu, T., Iluț, P. (2006). „*Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*”, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Polirom, Iași.
14. Tosha L, Dupras, H.P., Schwarcz, P., Fairgrieve, S.I., (2001). „*Infant Feeding and Weaning Practices in Roman Egypt*”; American Journal of Physical Anthropology; 115: 204–212 disponibil la: https://www.researchgate.net/publication/11916603_Infant_Feeding_and_Weaning_Practices_in_Roman_Egypt.
15. Yngve A & Sjöström M. (2001). „*Breastfeeding in countries of the European Union and EFTA: current and proposed recommendations, rationale, prevalence, duration and trends*”. Public Health Nutrition. 4/2001, pp. 631–645.

SURSE ELECTRONICE

1. Comunicat de presă UNICEF – <https://www.unicef.org/romania/ro/comunicate-de-pres%C4%83/pozi%C8%9Bia-unicef-cu-privire-la-contactul-apropiat-dintre-mam%C4%83-%C8%99i-copil-%C8%99i> accesat la data de 25.08.2021.
2. Emma Pickett, *Lactation matters*, <https://lactationmatters.org/2012/10/30/a-closer-look-at-cultural-issues-surrounding-breastfeeding/> accesat la data de 20.08.2021.
3. Expunerea de motive privind Proiectul de lege care vizează alăptatul în spații publice <http://www.cdep.ro/proiecte/2018/200/50/7/em319.pdf> accesat la data de 23.08.2021
4. Loredana Tătărașcu (2021). Info Alăptare <https://infoalaptare.ro/alaptarea-intre-dorinta-si-neputinta/> accesat la data de 25.08.2021.
5. Lazarov, M., & Feldman, A. (1995). WHO-UNICEF „Ten steps to successful breastfeeding”. Washington, DC: US Committee for the United Nations Children’s. accesat în data de 6.10.2016, de la: [Fund. www.who.int/publications/9241561300.pdf](http://www.who.int/publications/9241561300.pdf).
6. Maureen K. Minchin M.A. (Hon.), I.B.C.L.C. „Positioning for Breastfeeding”. 1989 <https://doi.org/10.1111/j.1523-536X.1989.tb00864.x>, accesat la data de 2.08.2021.
7. Newman J., „The importance of skin to skin contact”. (2019) (accesat în varianta electronică la: http://www.nbc.ca/index.php?option=com_content&view=article&id=82:the-importance-of-skin-to-skin-contact-&catid=5:information&Itemid=17, în data de 23.08.2016).
8. Proiect de Lege privind reglementarea marketingului substituenților de lapte matern, accesat în data de 25.08.2016 de la: http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?idp=12086.
9. Proiect de lege privind alăptarea în spații publice, accesat în data de 23.08.2021 de la: http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck2015.proiect?idp=16623.
10. SmartWoman.ro (2012). România, pe ultimul loc în Europa la alăptat. Accesat în data de 18.08.2016, de la: <http://smartwoman.hotnews.ro/Romania-pe-ultimul-loc-in-Europa-la-alaptat>.
11. UNICEF. (2012). Studiul Probit. accesat în data de 12.08.2020 de la: <http://www.unicef.ro/media/beneficiile-alaptarii/>
12. World Health Organization (2009). Baby-friendly hospital initiative: revised, updated and expanded for integrated care. accesat în data de 7.08.2016 de la: <http://www.who.int/nutrition/databases/infantfeeding/countries/rou.pdf>
13. World Health Organization (2009). „Infant and young child feeding: model chapter for textbooks for medical students and allied health professionals”. World Health Organization, Accesat la data de 10.03.2018.

THE MILITARY AS A SOCIAL GROUP: PROBLEMS RELATED TO WOMEN'S INCLUSION

*Gender mainstreaming is more than just including women in the process,
it is about allowing them a seat at the table where decisions are made.*

That is why we need women in leadership.

Working toward gender equality helps us all to progress.

Director General of the International Military Staff (DGIMS)

Lieutenant General Hans-Werner Wiermann

MARIAM GEVORGYAN*

ABSTRACT

The military is a special institution, where women and men did not always have the opportunity to share the same roles and duties. Throughout history, women served in the military in predominately gender-specific auxiliary roles (for example, medical services, administration, and communications), however, over the past four decades, military professional specializations are available for women also.

In this paper, we discuss some details of how femininity, masculinity and gender equality in the military have been debated, managed, and distributed until our days. The purpose of the article is to introduce the approaches of how military units are identifying as social groups – and the peculiarities of the presence of gender issues in that context. It tries to answer questions about the relations of biophysical differences of sexes, gender stereotypes, and social predetermination, in the context of military service and ends with the discussions of the implementation of UNSCR 1325. This paper contains a collection of literature reviews, with some comparative data.

Keywords: Women in the military, gender inequalities, gender stereotypes, literature review.

WOMEN IN THE MILITARY: SETTING THE GROUND

The 20th century brought with it new challenges: unprecedented large-scale hostilities, a new geopolitical system, and ideas about human rights and equality, which contributed to the widespread involvement of women in various social and political spheres. Moreover, feminist waves broke out in different parts of the

* Ph.D. student in Sociology, University of Bucharest, e-mail: mariam.gevorgyan@drd.unibuc.ro.

world, prompting states to follow the principles of economic, political and civic equality between men and women.

Even though it is mainly men who play the role of warrior-hunters and soldiers, the presence of women in the military field is not an achievement of current times at all. According to the ancient Greek geographer and historian Strabo (63–23 BC), “warlike women” or the Amazons lived in the Rostov, Pyatigorsk and the Caucasus Region, near the Terek River, from about 700 B.C. to A.D. 500. These women were warriors and hunters, who had good skills in archery, riding and fighting. Their group was closed for men, even for their own sons (Batrakova L.G. & Krasnova G.N., 2013). Thus, from the beginning of human history, there are a lot of historical evidences which state the existence of women warriors.

Security studies, under the influence of feminist currents since the 1970s, have led academic discourses consider the possibility of involvement of women in national security and state defence processes. The security spheres have an advantage over other spheres of governing the country due to the monopolies of the hard force, the possible use of violence etc. In this context, gender-based restrictions artificially excluded and still exclude in some parts of the world women from the high ranking positions in the government. The use of violence and aggression (including military activities) required mostly “masculine” features, which were based on objective physiological differences of sexes. At the same time, it should be especially mentioned that this approach does not exclude or deny the possibility of women engaging in violent, war-like acts. However, these approaches have recently been questioned mainly at the publicist-propaganda level, where it was stated that the physical differences between the sexes are conditioned by the predetermination of social roles (Avetisyan, 2016). In other words, the supporters of this approach believe that the average statistic woman is inferior to the average statistic man in her physical condition (height, weight, muscles, speed etc.) simply because of socially predetermined approaches. A girl during her early childhood age is not allowed to participate in masculine sport routines (strength sports) or games that develop speed and strengthen skills; otherwise, the woman would not concede to the man in the above physiological aspects, so there would be no obstacles for them to engage in military service (See Caldera, Huston, and O’Brien, 1998, Diamond, 2002, Winslow & Dunn, 2002). Supporters of this version believe that boys are exposed to the influence of the social environment from childhood. For example, for girls, it is usually the parents who do not buy them toy guns or rifles, military equipment (aircraft), soldiers etc. Society expects boys to be resilient, to pay no attention to injuries, while crying is a symbol of feminine or “girlish” behaviour, which is shameful and unacceptable (See Jacklin, DiPietro, and Maccoby, 1984).

Due to this “biased” division of social roles, military is associated exclusively with male/masculine manifestations. On this ground, women were unjustly

excluded from military service and being deprived of participation in security decision-making.

However, a number of counter-arguments can be brought to this approach. It is obvious that in primitive communal societies, there was no reason for artificially separating the scope of activities of the sexes for a newly formed human level of consciousness. Consequently, this conditional differentiation of human activity has been accomplished through the objective evaluation of capacities based on empirical experience. In other words, the group realized that in general, women's abilities are more rationally used for housekeeping chores, rather than for hunting. Another major reason is the objective biological features that enable a man to be more effective in professions that require physical strength.

Nevertheless, even in the earliest periods of human history, the involvement of women in military was considered by some authors to be permitted and useful.

Plato's "Republic" is one of the first philosophical works known, where the presence of women in the military is considered as possible. Plato believes that it is physiologically possible to find women who are not inferior, but equal to men, or who can even surpass them. Although "He believes that males are naturally superior and he favours subordination of women in general, but for pragmatic reasons he argues for their inclusion as guardians in his ideal polity. (...) Plato concludes that women deserve equal educational opportunities" (Blythe, 2001, pp. 243–44). He thinks that women can engage, even if infrequently as equals, in all areas of activities, especially: sports (athletics), government, philosophy, music, warfare and medicine. Despite this, he nevertheless states that because of their gender weakness, women should be entrusted with lighter responsibilities. Moreover, the term *weakness* is considered only in its physical sense, while the intellectual weakness of women is not being mentioned and discussed.

Plato considers the possible involvement of women only within the pragmatic priorities of his "ideal state" (Blythe, 2001, pp. 245–47).

Unlike Plato, Aristotle believes that women are mentally inferior to men, as the basis of the relationship between the sexes. The philosopher believes that men should supervise women as the intellect directs the desires of the soul. "This implies that independent women would simply follow momentary impulses" (Blythe, 2001, pp. 255–56).

In this context, Thomas Aquinas points towards Aristotle's ideas about women soldiers. As he mentions in his *In Libros Politicorum Aristotelis Expositio*, "It is futile to argue from an analogy with the beasts that women ought to be treated the same as men, since beasts do not concern themselves with household management" (Hewson, 1975, pp. 246–247). Th. Aquinas's primary idea is that women already have a decent job and their involvement in new fields will not only be unnatural, but will also hinder the proper performance of their key functions.

In the Middle Ages, in the absence of a respective male heir, a woman holds that position; she was endowed with the same rights and powers as a man. Male

vassals naturally complained about their lord's gender, but in either case, they seldom showed reluctance to have a female superior. Moreover, the lord-vassal relations expressed it self through military service; there was a belief that the fight is "the business of men" only. There was no place for a woman in that world, because knighthood was intensively taught to boys from an early age and women could not even dream of engaging in jousting.

Most medieval discourses about women are entirely sexist; support for ideas of women superiority usually came from religious ideals. Even the notably positive illustration of women observed in romantic writings characterized women generally as inspiration for knights and as "incomplete men" (Caviness, 2010).

Within the framework of this topic, we can often meet biological and anthropological discourses which can deviate from the main problem. Sociobiological research outlines similarities between human and animal behaviour, claiming that males show similar models of reaction and activity to the males of other advanced apes such as chimpanzees. Thus, they are worth discussing, as they try to explain the differences in involvement in the military sphere of men and women, respectively.

Turning to the gender discussion, it should be noted that gender is not natural, but it is socially constructed. So concepts such as "femininity" and "masculinity" are constructed socially and culturally (Francis, 2000). This perspective can deny and at the same time support the involvement of women in non-traditional roles and occupations such as the military. So, if women try to enter traditional male fields, they are often faced with social stereotypes and public expectations regarding what constitutes a "normal" woman. Definitely, a "normal" woman does not have strong muscles, does not run as a soldier, does not sleep in caves and of course does not do "man things". Contrary, a "normal" woman must be thin and graceful, emotional, should care for children, cook fast and tasty, and clean the home. Sociocultural stereotypes of what "femininity" and "masculinity" is are shaping the boundaries which women cannot cross without facing consternation and social reproach. Sometimes women need to play down their sexuality while still keeping "femininity." They must keep a balance between femininity and masculinity in which they are feminine and suitable to be perceived as woman (respectively heterosexual), yet masculine enough to be seen as competent to serve (See Herbert, 1998).

Thus, to highlight the patterns of women's involvement in the armed forces, their role and status, and the expansion of institutional frameworks, the military can be studied as a separate social group.

MILITARY UNITS AS SOCIAL GROUPS

The social group is one of the main elements of the social structure of society. Modern societies consist of a variety of social groups: students, workers, professional groups etc. Generally, each individual during their lifetime belongs to

different social groups, shifting from one to the other because of social or civic duty, cultural or intellectual development, in order to satisfy their own material needs, to diversify their leisure time, and so on. The military units are classical types of formal (official) social groups. The members of the military are reciprocally linked to each other; they share certain, common interests, have a sense of unity/belonging, and identify themselves as a group. Group members behave in a more or less similar way: they represent collective behaviour and follow existing group norms, in the form of customs, mores, traditions, laws etc. (Turner, Hogg, Oakes, Reicher and Wetherell, 1987). They are individual subjects of the law carrying out certain socially necessary functions and perform tasks in established and operating state bodies and organizations in which military service is provided by law (Bystryakov, 2011, pp. 42–45). Speaking about the military characteristics, we should underline that military units are “*bureaucratic in form, with a strict hierarchy, repressive, conservative, sexist, and violent*” (Martin, 1984). Their mission is to serve the interests of the state and at the same time keep the balance between their own special interests.

Thus, the military units constructed from diverse layers of society. The flows of conscription and demobilization make the process of group identity sharing slow and complicated. Because of this, inner and outside conflicts could arise, which become more complex when they also meet with the gender-based issues.

The reasons for the barriers to women’s involvement in the military or other related violence sphere are not as clear as they may seem. Therefore, it is necessary to address the socio-political and historical developments as comprehensively as possible.

From this perspective, the issue of engagement in the armed forces is interesting. Going back to the historical experience, we can categorize two main forms of recruitment in the military: *mandatory and voluntary*. In different periods of human history, forms of recruitment have known different manifestations (warriors-hunters, slaves, aristocracy etc.) which depended on the motivation of recruitment (wars, inter-ethnic conflicts etc.).

Therefore, based on historical experience, the German social historian O. Hinze asserted that the militaries should rule the state unconditionally due to their violent nature. He brings as an example the class of soldiers/warriors or caste in the primitive societies. Despite the fact that this approach has a non-liberal-democratic nature, it has been proven in many historical respects, which emphasizes the historically strong power of men, due mainly to their participation in the military actions (Dolman, 2004, p. 8). As a rule, military operations involve the use of violence that can get out of control and thus begins to be arbitrary. Unacceptable violence in different situations can lead to irreversible consequences starting from the oppression of vulnerable groups of society, to the seizure of power. Moreover, as historical experience shows, women, children and the elderly are more vulnerable in these situations. In this context, the military, along with the violence it ensues begins to be identified with men/masculinity.

Niccolò Machiavelli, in his *Art of War* treatise, analyses the military traditions of the Ancient Rome and the role of the military in political matters. He concludes that the shrewd leader should not allow his vassals to make war their whole job. In such a case, there will be a need to keep the society permanently at war throughout, or there will be a need to pay a military class in peacetime. Otherwise, he can lose his power because of a military revolution. In addition, if we look at the problem in the context of the historical period in which N. Machiavelli lived, the existence of regular armies was a threat to the existence of states, first, because those armies were not in fact regular armies. N. Machiavelli believes that the model of an army of citizens' service was preferable to an army of mercenaries, because patriotism, in any case, can overcome the fear of any threats. Moreover, of course, for them, it is easier to return to their former social roles than the mercenaries (Adekanye, 1985).

The author cites as an example the creation of so-called “Praetorian” guard forces in ancient Rome by the emperor Augustus Tiberius. According to N. Machiavelli, the purpose of creating the mercenary forces was to protect the emperors from the people of the senate, but these, instead, slowly turned military service into their main occupation, so that the forces themselves began to represent a threat to the emperors, “which eventually led to the collapse of the empire” (McWilliams, W.C., *Garrisons and Governments*, 1967, pp. 45–47).

Unlike N. Machiavelli, Thomas Hobbes, analysing the political situation in England during his time, concludes that an army of patriotic citizens can become a base for various wars because the citizens will start to involve in different active political processes. Hence, in order to keep the majority of the society politically inert, Th. Hobbes prefers to introduce the institution of mercenaries (Dolman, 2004, pp. 32–34).

Here we can see that both Th. Hobbes and N. Machiavelli do not consider the military as a separate social group, with clear standards. According to both authors, mercenaries are professional soldiers only because they do not engage in other activities, except war/conflicts.

At first sight, it may seem that voluntary engagement is more effective in achieving military goals, because it is based on the free will of the person, with the exception of the restricted engagement. However, due to the imperfection of the management system, voluntary military service becomes a means to serve its own or some narrow group interests. Accordingly, the involvement form is a necessary but not a crucial precondition for the definition of the social group of the military or the establishment of a military profession and professionalism. Besides, as the famous American scientist, Samuel Huntington, states, “In the mercenary system, an officer acted as an organizer who recruited a group of people, sold their services, and the army consisted of opponents owned by different officers, fighting with each other, having no common standards, no common military spirit” (Huntington, 1959, pp. 21–22).

Thus, we can assume that the voluntary recruitment of mercenary armies is not yet a basis for military professionalism or the distinction of the military component of society. It is worth mentioning that in the works of both Th. Hobbes and N. Machiavelli, there is almost no connection to the issue of the gender basis of involvement. Meantime, it must be admitted that at least the formal gender differentiation of involvement is important from the point of view of strengthening the most desirable type for the involvement of women in the military. In different historical periods and societies, however, there are some historical proves about the recruitment of women, both on a mandatory and voluntary basis.

In conclusion, it can be noted that the issue of women's involvement can be solved based on political decisions, which can suppress public expectations and gender stereotypes.

WOMEN AND MILITARY TODAY

The global tendencies of ensuring women's socio-economic, political rights, the dynamics of global progress and the changes in wars' nature, were important stimuli to increase the involvement of women in the armed forces in non-traditional positions (See Heikkilä, J. and Laukkanen I., 2020). In October 2000, the UN Security Council officially recognized the UN Security Council Resolution (UNSCR) 1325¹ which states that women should also participate in the building of a secure and stable world. By adopting UNSCR 1325 rules and scope, some countries adopted national action plans (NAP) which detailed every step for realizing UNSCR 1325. The action plans are diverse and nation specific, the differences between them being based on the political, economic situations, geopolitical realities, limited resources etc.

The Resolution has used different justifications, which generally were concentrated on effective peacekeeping activities, rather than on rights-based approaches. The idea is to push women and girls to enter male-dominated institutions and stand for their rights, as well as participate in peace-building processes. Therefore, women bring particular advantages to peacekeeping operations. Their presence can build public confidence in the military.

Thus, with the adoption of UNSCR 1325, significant progress was made in consolidating gender perspectives in peacekeeping actions, particularly in enhancing gender balancing and mainstreaming in an effort of reaching gender equality. Within the above-mentioned UNSCR 1325, it balances gender proportion and activity fields not only in the field of peacekeeping but also nearly all military missions. Yet there is still need for development and improvements.

¹ Subsequent resolutions UNSCR 1820(2008), UNSCR 1888(2009), UNSCR 1889(2009), UNSCR 1960(2010), UNSCR 2016(2013), UNSCR 2122(2013) and UNSCR 2242(2015) which also state that gender should be involved integral part of peacekeeping operations.

Researches over the past three decades have distinguished various barriers to the integration of women in different, non-traditional military positions (combat roles). Thus, the processes of segregation of the social group of servicemen in different historical periods clearly show that along with the development of human history, an attempt is made to clarify, regulate the place and role of women in the military. It is necessary to accept that the issue of women's involvement is essential, and it requires institutional, complex approaches to succeed with their organizational integration process

In conclusion, we may say that women's integration into the service and support-based roles has been "slow but steady". It is difficult to predict if this tendency will grow swiftly or decrease dramatically, but the numbers show steady progress (Gevorgyan, 2020). The *Figure 1* shows the tendencies of military women during the last 19 years (no fresher data from NATO are available at this point). From 1999 (7.1%) 2018, the average has increased by 4.2%, reaching 11.2%. However, this may not be a consistent image of the current situation because political, economic and security changes can affect yearly percentage trends for women in the military.

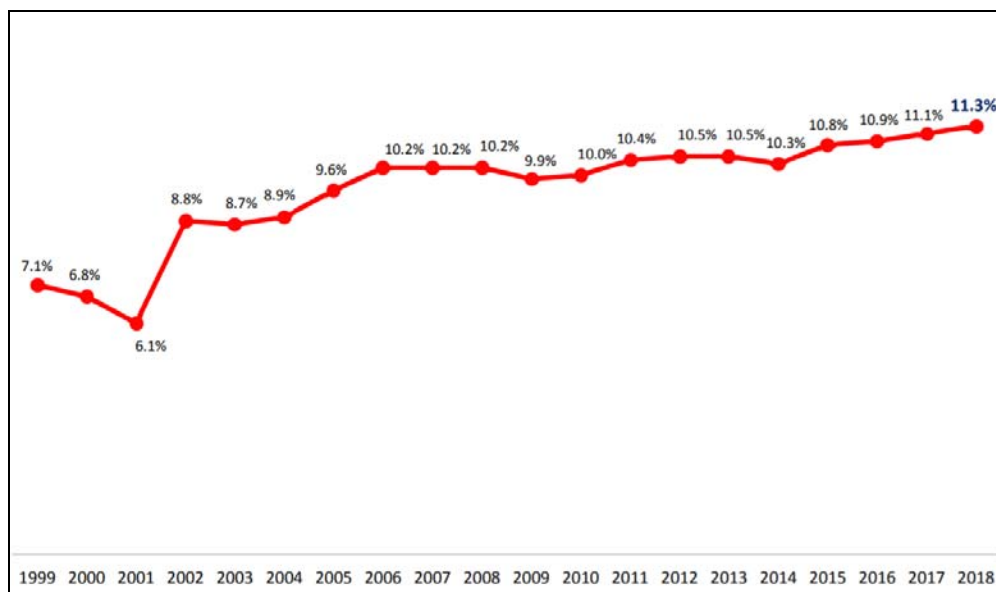

Figure 1 – Percentages of active duty military women in NATO Member Nations from 1999 to 2018. (NATO Summary of the National Reports, 2018)

As we have already seen, women's integration in the military is not a new phenomenon. At present, however, there is an increasing tendency of women integration in limited professional armies often due to the increased role of women

in society. Hence, the positive results of increasing the level of women's involvement in military could be reached only by overcoming pressures of public expectations and breaking the barriers of gender stereotypes.

REFERENCES

1. Adekanye, J. (1985). Machiavelli and the Military: The Prince and the Psychology of Empty Power. *Strategic Studies*, 8(2), p. 9–36. DOI:10.2307/45182318.
2. Avetisyan, A. R. (2016). The woman and the army. Problems, Challenges and Opportunities. Yerevan.
3. Batrakova L.G. & Krasnova G.N. (2013). Women in military service in Russia: a historical aspect. *Yaroslavl Pedagogical Bulletin*, 1 (3), p. 46–49.
4. Blythe, J.M. (2001) Women in the military: scholastic arguments and medieval images of female warriors, *History of political thought*, ISSN 0143-781X, Vol. 22, N° 2, 2001, p. 242–269.
5. Bystryakov, O. Yu. (2011). Servicemen in the social structure of modern Russian society. *Bulletin of the Saratov University. New episode. Sociology series. Political Science*, 11 (1), p. 42–45
6. Caldera, Y.M., Huston, A.C., & O'Brien, M. (1989). Social interactions and play patterns of parents and toddlers with feminine, masculine, and neutral toys. *Child development*, 60(1), p. 70–76. <https://DOI.org/10.1111/j.1467-8624.1989.tb02696.x>.
7. Caviness, M.H. (2010). Feminism, Gender studies, and Medieval Studies. *Diogenes*, 57(1), p. 30–45. <https://DOI.org/10.1177/0392192110369441>.
8. Diamond, M. (2002). Sex and Gender are Different: Sexual Identity and Gender Identity are Different. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 7(3), 320–334. <https://DOI.org/10.1177/1359104502007003002>.
9. Dolman, E.C. (2004) *The warrior state. How military organization structures politics*, New York.
10. Francis, B. (2000) Is gender a social construct or a biological imperative? *Family Futures: Issues in Research and Policy 7th Australian Institute of Family Studies Conference*.
11. Gevorgyan, M. (2020) Women in the military sphere: Some issues of social adaptation. *YSU Bamber*, pp. 40–48.
12. Heikkilä, J. and Laukkanen I. (2020) Gender-specific Call of Duty: A Note on the Neglect of Conscription in Gender Equality Indices. *Defense and Peace Economics* 0:0, p. 1–13.
13. Herbert, M.S. (1998) *Camouflage Isn't Only for Combat: Gender, Sexuality, and Women in the Military*. NYU Press.
14. Hewson M.A., (1975) *Giles of Rome and the medieval theory of conception. A study of the – De formatione corporis humani in utero*, London, Athlone Press
15. Hobbes Th. (1991) *Leviathan*, ed. Richard Tuck, Cambridge: Cambridge University Press
16. Huntington, S. (1959) *The theory and politics of civil-military relations*, The Belknap press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
17. Jacklin, C.N., DiPietro, J.A., and Maccoby, E.E. (1984). Sex-typing behavior and sex-typing pressure in child/parent interaction. *Archives of sexual behavior*, 13(5), 413–425. <https://DOI.org/10.1007/BF01541427>.
18. Martin B., (1984) *Uprooting War*, London: Freedom Press.
19. McWilliams, W.C., *Garrisons and Governments* (1967) *Politics and the Military in new states*, Chandler Publishing Company, San Francisco.
20. Turner, J.C., Hogg, M.A., Oakes, P.J., Reicher, S.D., & Wetherell, M.S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Basil Blackwell.
21. UN Security Council, Security Council resolution 1325 (2000) (on women, peace, and security), 31 October 2000, S/RES/1325 (2000), available at: <https://www.refworld.org/docid/3b00f4672e.html>, accessed 27.02.2020.
22. Winslow D, Dunn J (2002) Women in the Canadian forces: Between legal and social integration. *Current Sociology* 50 (5): p. 641–667.

FACTORI CARE INFLUENȚEAZĂ INTERACȚIUNILE SOCIALE ALE UNUI GRUP DE MUNCITORI ÎNTR-O ORGANIZAȚIE DE TIP BIROCRATIC

DAN-CONSTANTIN GÎTMAN*

ABSTRACT

FACTORS INFLUENCING THE SOCIAL INTERACTIONS OF A GROUP OF WORKERS IN A BUREAUCRATIC TYPE OF ORGANIZATION

During my doctoral studies, I carried out an ethnographic research spanning almost three years, studying a group of eight individuals working on an exclusive night schedule, I had a chance to notice how the organization they belong to influences participants' social interactions, through its organizational culture, structure and processes, formal hierarchy, regulations and work orders. The main methods and techniques employed in the research were participant observation and informal interviews, with field notes being taken on a daily basis. Organizational culture, structure and processes, formal hierarchy, regulations and work orders influence group interactions to various degrees, affecting even those forms of social interaction between group members that don't have a meaningful purpose and only exist for socialization, while the participants are unaware of the level of influence that the organization has over them or even that such an influence exists at all. Nevertheless, the organization explicitly aims to influence the behaviour of its employees, with the purpose of achieving its goals and preventing the intersection of structures and employees in the performance of tasks and activities, ensuring an almost mechanical functioning of its structures.

Keywords: organizational culture, structure and processes, hierarchies, regulations.

INTRODUCERE

Într-o organizație sunt importante două aspecte: cine deține puterea de decizie și ce reguli sau proceduri trebuie urmate pentru îndeplinirea scopurilor organizației (Hofstede, Hofstede și Minkov, 2010, p. 302). Puterea de decizie este determinată de tipul organizației și al culturii acesteia, iar felul în care acestea

* Ph.D. candidate, University of Bucharest, Doctoral School of Sociology, e-mail: danconstantin.gitman@yahoo.com.

influențează procesul de socializare de la nivelul organizației are o legătură strânsă cu modul de interacțiune dintre indivizi și mai puțin cu valorile asumate ale organizației (Hofstede *et al.*, 1990). Regulile și procedurile într-o organizație au o relație directă cu lanțul ierarhic, acesta permițând punerea în aplicare a deciziilor conducerii, iar între ierarhie, pe de o parte, și structura și procesele din cadrul organizației, pe de altă parte, există o condiționare reciprocă. Ierarhiile reprezintă o parte importantă a relațiilor sociale dintr-o organizație, unele studii arătând că persoanele care sunt angajate într-o organizație sau într-un grup cu o ierarhie foarte rigidă tind să fie mai puțin motivate și mai predispuse să părăsească grupul sau organizația respectivă (Anderson și Brown, 2010).

Există puține lucrări care discută rolul grupurilor mici (echipelor de lucru) din cadrul organizațiilor, fie că acestea sunt unele formale sau informale, în ceea ce privește procesul de socializare (Anderson și Thomas, 1996). Acest tip de socializare din interiorul grupurilor (echipelor) este considerat de către unii autori ca având un impact mai mare asupra comportamentului majorității angajaților decât socializarea organizațională (Moreland și Levine, 2006, p. 477). Această lucrare arată însă că, cel puțin în cazul organizațiilor de tipul birocratic (ierarhic), această socializare din interiorul grupului este puternic afectată de acțiunile organizației, fie că acestea sunt direcționate voit sau nu către influențarea comportamentului angajaților.

Organizația în care se află grupul studiat este specializată în transportul public, iar membrii grupului fac parte dintr-o subunitate care este singura structură a organizației în cadrul căreia activează echipe de lucru cu program permanent de noapte. În celelalte subunități ale organizației, angajații lucrează fie numai de zi, fie în schimburi. Echipa studiată face parte din unul dintre cele cinci districte cu program permanent de noapte, fiecare district fiind format din trei astfel de echipe, domeniul de activitate fiind reprezentat de reparația și întreținerea căii de rulare.

ANALIZA LITERATURII DE SPECIALITATE *CULTURĂ ȘI CULTURĂ ORGANIZAȚIONALĂ*

Termenul de cultură a cunoscut un număr ridicat de definiții, unii autori remarcând faptul că sunt atestate peste 150 de asemenea definiții (Cameron și Quinn, 2011). Referindu-se la cultura organizațională, însă, majoritatea cercetătorilor au definit cultura ca reprezentând valorile, credințele, miturile, normele și scopurile care sunt acceptate într-o organizație (French, 1990). De asemenea, Gibson *et al.* (2012, p. 8) arată că structura și procesele din cadrul unei organizații influențează comportamentul organizațional și, în consecință, cultura acesteia. Pe lângă asta, Alvesson (2016, p. 279) afirmă că, în cadrul unei organizații, cultura acesteia limitează deschiderea indivizilor spre alte viziuni, favorizând o anumită perspectivă asupra realității care este construită social și împiedicând luarea în considerare a unor semnificații sau aspecte alternative.

Conceptul de cultură organizațională este conturat începând cu anii 1980, până atunci fiind mai popular în rândurile cercetătorilor care studiau organizațiile conceptul de climat organizațional (Hazem Shayah și Zehou, 2019). După definirea și stabilizarea conceptului, diverși autori au clasificat culturile organizaționale după mai multe dimensiuni și attribute, încercând astfel să generalizeze anumite caracteristici ale culturii unei organizații și la alte organizații asemănătoare sau mai puțin asemănătoare. De exemplu, Hofstede (2001) a definit și utilizat pentru descrierea culturii organizaționale dimensiuni precum distanța față de putere, evitarea incertitudinii, individualismul și colectivismul, masculinitatea și feminitatea și orientarea pe termen scurt și pe termen lung. În schimb, Deal și Kennedy (1983) s-au orientat către viteza de reacție (*feedback*) și gradul de risc, clasificând culturile organizaționale în funcție de aceste dimensiuni, de la organizații cu culturi având viteză de reacție și grad de risc scăzute, la organizații cu viteză de reacție și grad de risc ridicate, precum și intersecția acestora. Un alt autor, Ernst (1985), s-a concentrat asupra unor dimensiuni cum ar fi orientarea indivizilor față de companie (participativă sau neparticipativă) și răspunsul față de mediu (reactiv sau proactiv).

În ceea ce privește tipurile de culturi organizaționale, Cameron și Quinn (2011) consideră că există patru tipuri de culturi organizaționale, respectiv cultura ierarhică (de control), cultura de piață (competitivă), cultura de clan (colaborativă) și cultura de tip adhocrație (creativă). Cultura ierarhică este caracterizată de formalizarea și structurarea locului de muncă, acțiunile și sarcinile fiind decise de către procedurile impuse de conducerea companiei. Cultura de piață este caracterizată de faptul că este orientată spre rezultate, iar liderii sunt angajați complet în procesul de producție, existând o competiție între aceștia, și pun presiune pe subordonați, accentul în companie fiind pus pe obținerea de profit (pe rezultate). Cultura de clan este caracterizată prin faptul că reprezintă un loc de muncă plăcut, unde angajații se poartă amical unii cu ceilalți, compania fiind asemănătoare unei familii, în care conducătorii sunt considerați mentori sau figuri parentale, existând un puternic sentiment de loialitate față de companie și de tradițiile acesteia. Cultura de tip adhocrație, o denumire derivată din termenul *ad-hoc*, este caracterizată de un mediu dinamic, antreprenorial și creativ, unde angajații își asumă riscuri, iar liderii sunt persoane vizionare și inovatoare, experimentarea și inovația fiind liantul care ține laolaltă membrii organizației întru îndeplinirea scopurilor (Cameron și Quinn, 2011, pp. 41–51). De asemenea, Gibson *et al.* (2012, pp. 37–38) atunci când clasifică tipurile de culturi organizaționale, reduc tot la patru numărul acestora, și anume: cultură birocratică (corespunzând în mare parte culturii ierarhice), cultură de clan, cultură antreprenorială (asemănătoare cu cultura de tip adhocrație) și cultură de piață. Aceștia din urmă arată că o cultură organizațională de tip birocratic este caracterizată prin „accentul pe reguli, proceduri, lanț ierarhic și decizie centralizat”. Exemple ale unor astfel de organizații având culturi birocratice sunt armata,

agențiile guvernamentale sau companiile fondate și conduse de manageri autoritari. Cultura de clan este acea cultură în care angajatul urmează tradiții și ritualuri, este parte a unei echipe, auto-managementul și influența socială fiind specifice acestui model. Cultura antreprenorială se remarcă prin inovație, creativitate, expunerea la risc și căutarea în mod susținut de noi oportunități. Cultura de piață este acea cultură în care sunt importante elemente precum creșterea vânzărilor și a cotei de piață, stabilitatea financiară și profitabilitatea, iar angajatul are o relație strict contractuală cu firma, fără angajamente de altă natură.

STRUCTURĂ ȘI PROCESE

Structura reprezintă modul în care este organizată o companie, respectiv cine lucrează și pentru cine. Structurile organizaționale tradiționale sunt ceva mai formale, cu angajații grupați pe funcții, regiuni sau linii de produse. Dacă la începutul secolului al XX-lea, structurile organizaționale erau unele rigide, autocratice, integrate vertical și ierarhice, către sfârșitul secolului acestea devin structuri de tip rețea, cu hotare din ce în ce mai neclare, având scopul principal de a răspunde mai rapid nevoilor clienților cu produse și servicii personalizate. În general, organizațiile de orice tip sunt structurate vertical și orizontal sau cu hotare deschise. Structurile verticale pot fi funcționale și divizionare (Hirschhorn și Gilmore, 1992).

Prin urmare, structura unei organizații tradiționale de tipul ierarhic sau birocratic este asemănătoare cu o structură militară, în care fiecare angajat al organizației este subordonat unui alt angajat al aceleiași organizații, structura fiind asemănătoare unei piramide. Structura ierarhică sau birocratică a unei organizații are avantajul că responsabilitățile fiecărui angajat, nivelul de control și autoritatea căruia i se supune sunt stabilite în mod precis și fără posibilitatea de derogare de la reguli. Distribuția puterii într-o organizație ierarhică sau birocratică este inegală, angajații de la nivelurile superioare având în mod semnificativ mai multă putere decât angajații de la nivelurile inferioare ale ierarhiei (Tannenbaum *et al.*, 1974).

În general, acest tip de structură oferă angajaților posibilitatea de a promova în funcție pe o serie de culoare clar delimitate care corespund nivelurilor ierarhice ale organizației. Având posibilitățile de promovare cunoscute, angajații sunt astfel stimulați să se comporte exemplar în funcțiile deținute, ei știind că odată cu promovarea în funcția următoare le va crește prestigiul, care este inerent funcției respective, dar vor înregistra și o creștere a veniturilor (Handy, 1993).

Structura ierarhică sau birocratică necesită o specializare precisă a angajaților fiecărei subunități, inclusiv a conducătorilor acestora, pe o anumită nișă profesională. Acest lucru determină, în general, o loialitate implicită a angajaților, care rezultă din posibilitățile destul de reduse de transfer între subunități, de-a lungul timpului angajații participând la numeroase programe de formare profesională și de familiarizare cu noile tehnologii introduse în domeniul de activitate.

Cu toate acestea, se consideră în general că structurile ierarhice creează alienare, conflict și frustrare în rândurile angajaților de la diverse niveluri ierarhice, determinate în principal de necesitatea subordonării în fața conducătorilor de la nivelul ierarhic superior (Tannenbaum *et al.*, 1974, p. 15). Pe lângă asta, organizațiile ierarhice sau birocratice au întâmpinat o serie de dificultăți la începutul secolului al XXI-lea, odată cu dezvoltarea rapidă a tehnologiei și schimbările condițiilor economice asociate, mulți dintre conducătorii organizațiilor din topul Fortune 500 considerând că inovațiile tehnologice reprezintă principala provocare pentru viitorul organizațiilor lor (Murray, 2015).

RAȚIONALIZARE ȘI REGULAMENTE

Tendința în creștere a organizațiilor de raționalizare a proceselor prin emiterea de regulamente tot mai voluminoase a fost remarcată de George Ritzer (2003, pp. 17–28), care a identificat o amplificare generală a procesului de raționalizare în întreaga societate modernă, provenită din zona restaurantelor fast-food, acesta numind *mcdonaldizare* „procesul prin care principiile restaurantului fast-food încep să domine din ce în ce mai multe sectoare în societatea americană, precum și în restul lumii”. Succesul modelului restaurantului fast-food este identificat de Ritzer ca fiind datorat unui număr de patru dimensiuni: eficiența, calculabilitatea, previzibilitatea și controlul. Eficiența este definită de Ritzer ca reprezentând „metoda optimă de a trece de la o situație la alta”; calculabilitatea constituie „punerea accentului pe aspectele cantitative ale produselor vândute (mărimea porției, costul) și ale serviciilor oferite (timpul necesar pentru a obține produsul)”, iar previzibilitatea reprezintă garanția oferită consumatorului că produsele și serviciile restaurantului sunt aceleași peste tot, în timp ce controlul este exercitat nu numai asupra angajaților proprii, ci și asupra clienților. Deși acest model presupune raționalitate, adesea apare o iraționalitate a raționalității, aceasta însemnând, în cazul *mcdonaldizării*, ineficiență, imprevizibilitate, improbabilitate a calculabilității și lipsă de control (Ritzer, 2003, p. 119).

IERARHII FORMALE ȘI INFORMALE

Ierarhiile într-o organizație sau într-un grup sunt inevitabile, fie că este vorba despre ierarhii formale sau informale (Magee și Galinsky, 2008), iar acest fenomen are loc deoarece membrii organizației sau grupului consideră că ierarhiile reprezintă mijloacele prin care este redusă incertitudinea care poate să apară în situații complexe (Leavitt, 2004).

În general, ierarhia este definită ca o ordonare a unor persoane în funcție de una sau mai multe dimensiuni sociale importante (Gruenfeld și Tiedens, 2010). În

principiu, orice diferență între indivizi poate constitui sursa unei ierarhii, dar în realitate ierarhia reprezintă modul în care acea diferență devine o ordonare în funcție de putere, respect, alocare a resurselor, control, independență sau valori (Fiske, 2010). Pe de altă parte, Weber (1978, p. 218) consideră că ierarhia reprezintă o integrare verticală formală a unor poziții oficiale în cadrul unei anumite structuri organizaționale, în care fiecare poziție sau birou se află sub controlul și supravegherea unei poziții superioare.

Ierarhiile pot fi de tip formal, atunci când puterea de decizie și autoritatea sunt stabilite în mod precis prin regulamentele interne ale organizației sau grupului (Mintzberg, 1979), sau pot fi de tip informal, care apar în mod natural prin interacțiunile sociale dintre membrii grupului sau organizației, avându-și originea în diferențele de statut și influență socială dintre indivizii care lucrează împreună (Blau, 1964).

În general, într-o organizație tradițională de tipul birocratic, ierarhia formală este mai importantă decât ierarhia informală, de multe ori aceasta din urmă fiind slab conturată sau chiar inexistentă. În cadrul acestor organizații, ierarhia formală este folosită ca pretext de către persoanele aflate în poziții de conducere pentru a se impune și în cadrul ierarhiei informale, dacă aceasta din urmă există. Ierarhia informală astfel obținută contribuie la respectarea și la impunerea cu mai multă ușurință a ierarhiei formale, devenind practic o dublare a acesteia. În organizațiile în care ierarhia formală nu este respectată, în mod aproape natural ierarhia informală tinde să devină mai puternică (Diefenbach și Sillince, 2011). Prin urmare, ierarhiile informale apar în mod spontan, iar indivizii care interacționează într-un grup sau organizație produc aceste ierarhii și își negociază între ei încă de la început pozițiile în cadrul ierarhiei în mod spontan, natural, fără să intenționeze acest lucru sau să realizeze exact ceea ce se întâmplă (Gruenfeld și Tiedens, 2010).

Ierarhia formală este întâlnită în majoritatea organizațiilor, indiferent de tipul acestora. În cadrul organizațiilor de tip birocratic sau ierarhic, ierarhia formală este foarte bine conturată și tinde să suprimă tentativele de formare a unei ierarhii informale care să fie foarte diferită de cea formală. Dacă, totuși, această ierarhie informală există este una foarte asemănătoare cu ierarhia formală (Diefenbach și Sillince, 2011).

Organizațiile de tipul birocratic sau ierarhic sunt bine cunoscute pentru ierarhia formală rigidă din cadrul lor, pentru specializarea pe baza unor reguli precise și pentru luarea deciziilor în mod centralizat. Activitățile și sarcinile sunt atribuite de sus în jos și reprezintă obligații oficiale. Autoritatea necesară pentru transmiterea ordinelor privind executarea sarcinilor și activităților este stabilită în mod oficial și pot exista mijloace coercitive la dispoziția conducerii pentru îndeplinirea ordinelor date (Weber, 1978, p. 956). În general, toți angajații sunt supuși unor lanțuri ierarhice oficiale de comandă și control, de transmitere de sus în jos a ordinelor și de jos în sus a informațiilor (Ahuja și Carley, 1999). Autoritatea formală este asociată cu prestigiul funcției deținute și nu depinde, de obicei, de

persoana care ocupă respectiva poziție de conducere (Mechanic, 1962). În organizațiile de tipul birocratic sau ierarhic nu doar sarcinile, activitățile și aspectele funcționale sunt atribuite și organizate în mod ierarhic, ci și relațiile sociale, care se dezvoltă ca urmare a interacțiunilor sociale din interiorul organizației, sunt bazate pe principiile ierarhiei formale (Mousnier, 1973).

În general, în cadrul organizațiilor birocratice sau ierarhice, ierarhia informală nu este una foarte bine dezvoltată sau conturată, deoarece ierarhia formală este mai importantă pentru funcționarea organizației, iar conducătorii acesteia au la dispoziție mijloace pentru întărirea ierarhiei formale, respectiv sancțiuni (Diefenbach și Sillince, 2011). De altfel, Oedzes *et al.* (2019, p. 320) arată faptul că grupurile dezvoltă ierarhii informale mai puternice atunci când există „situații care sunt slab definite, imprevizibile și nestructurate”, ceea ce nu este cazul organizațiilor de tipul birocratic sau ierarhic. De asemenea, Schultz (1995, pp. 44–45) consideră că ierarhia informală este bazată pe tradiții puternice existente în cadrul unui departament și că această ierarhie uneori întărește diferențele formale de putere, în timp ce alteori suprimă egalitatea formală.

REZULTATELE CERCETĂRII

Cercetarea a arătat faptul că organizația în cadrul căreia sunt angajați membrii echipei studiate prezintă elementele caracteristice ale culturii organizaționale de tipul birocratic (ierarhic), și anume: deciziile importante sunt luate numai la nivelurile ierarhice superioare, respectarea lanțului ierarhic este obligatorie, organizația emite cu regularitate noi instrucțiuni și ordine de serviciu, iar regulamentele și procedurile stabilite la nivel central trebuie urmate *ad litteram*. Prin urmare, organizația influențează activitățile participanților nu doar prin impunerea de noi reguli și prin activitățile de control, ci și prin deciziile luate referitor la achizițiile de echipamente și materiale, impunând astfel desfășurarea anumitor activități specifice. Pe lângă asta, organizația încearcă să intervină și în interacțiunilor sociale dintre indivizi, unele documente emise de către organizație fiind îndreptate în mod explicit asupra relațiilor sociale dintre angajați, de exemplu, organizația încercând să interzică, printre altele, umorul folosit între angajați.

Ierarhia formală, stabilită în mod precis de către organizație, printr-o serie de documente interne, acționează și ea asupra relațiilor sociale dintre indivizi, influențând puternic și modul în care se stabilește ierarhia informală, chiar dacă aceasta din urmă nu este una foarte bine dezvoltată, acest lucru fiind urmarea directă a rigidității ierarhiei formale.

Așadar, organizația influențează în mod complex activitățile și interacțiunile dintre participanți, chiar dacă această influență nu este cel mai probabil sesizată în mod conștient de către membrii grupului, ci doar luată ca atare. În continuare, vom arăta cum influențează participanții fiecare factor identificat ca acționând ca un mijloc de presiune al organizației asupra membrilor acesteia.

CUM ACȚIONEAZĂ CULTURA ORGANIZAȚIONALĂ ASUPRA PARTICIPANȚILOR

Așa cum am menționat mai sus, participanții își desfășoară activitatea în cadrul unei culturi organizaționale de tip birocratic (ierarhic), iar deciziile importante, precum investițiile sau oportunitatea unor lucrări majore de reabilitare, se iau în mod centralizat, numai la nivelurile ierarhice superioare, participanții la cercetare având doar rolul de a semnaliza starea infrastructurii. În sarcina structurilor locale, reprezentate de district și echipă, intră numai lucrările și reparațiile minore, doar acestea putând fi decise de către șeful de district, eventual cu consultarea șefilor de echipă, dar acest lucru din urmă nu este unul obligatoriu. Singura excepție este reprezentată de lucrările cu caracter urgent, unde decizia este luată la nivelul districtului, dar în acest caz nu este vorba despre necesitatea unor achiziții, materialele folosite existând deja în inventarul districtului.

Regulamentele și instrucțiunile de serviciu stabilesc în mod precis procedurile de urmat și deciziile care pot fi luate la nivelul conducerii districtului și a echipei. Urmarea cu strictețe a regulilor și procedurilor scrise constituie un lucru nu doar obișnuit, ci fără de care nu poate fi imaginată funcționarea organizației, orice nerespectare a acestora, care este adusă la cunoștința conducerii, reprezentând abatere profesională și putând fi sancționată în mod drastic, în funcție de natura acesteia, sancțiunile putând ajunge până la desfacerea disciplinară a contractului de muncă. Relațiile membrilor echipei cu personalul cu funcție de conducere, altul decât cel din cadrul districtului, sunt în general formale, reci, impersonale și sunt bazate pe un lanț ierarhic. Însă și la nivel local pot apărea relații de natură conflictuală, în cazul nerespectării lanțului ierarhic. Ordinele de serviciu date de către conducere, atât de către cea locală, cât și de către cea a secției, trebuie respectate, atâta vreme cât acestea nu încalcă vreun regulament sau vreo instrucțiune de serviciu. Dacă, în timpul programului de lucru, vreunul dintre participanți nu vrea să execute un ordin al șefului de district sau al șefului de echipă, acesta poate fi sancționat cu tăierea orelor rămase până la încheierea programului, din momentul săvârșirii abaterii.

Așadar, participanții își desfășoară activitatea în cadrul unei culturi organizaționale de tip birocratic sau ierarhic, în care regulamentele, ordinele de serviciu, procedurile, instrucțiunile, respectarea lanțului ierarhic și a deciziilor conducerii sunt elementele caracteristice. Există și o distanță mare față de putere, în sensul definit de către Hofstede (2001, p. 83), adică diferența dintre măsura în care un conducător poate influența comportamentul unui subordonat și măsura în care subordonatul poate influența comportamentul conducătorului, în parte și pentru că participanții și superiorii lor ierarhici (cu excepția șefului de echipă) nu lucrează în aceleași amplasamente și nici chiar în aceleași intervale orare; aceasta din urmă, în cazul conducerii secției și a structurilor superioare acesteia. În mod firesc, nu pot exista raporturi apropiate atunci când persoanele respective interacționează rareori sau chiar deloc și, astfel, conducătorii își impun deciziile prin mijloace precum note

telefonice sau documente scrise, fără ca subordonații să poată contesta aceste ordine și să nu riște o sancțiune pentru nerespectarea acestora.

În concluzie, cultura organizațională de tip birocratic sau ierarhic a organizației din care fac parte participanții este caracterizată de o diviziune precisă a muncii, fiecare angajat având o sarcină specifică de îndeplinit, iar această diviziune este stabilită prin reguli explicite, scrise, definite și standardizate. În cele din urmă, cultura organizațională de tipul birocratic asigură, cel puțin în teorie, promovarea în funcțiile superioare ierarhic într-un mod transparent, pe baza competențelor și calităților profesionale ale individului și a studiilor efectuate, și nu pe criterii informale, iar unul dintre lucrurile care contribuie la această situație este caracterul impersonal al relațiilor sociale dintre angajați, care înlătură emoțiile din contextul profesional.

CUM ÎI INFLUENȚEAZĂ STRUCTURA ȘI PROCESELE PE PARTICIPANȚI

Structura organizațională a companiei în care sunt angajați participanții la acest studiu este una de tipul vertical, ierarhică, având limite și competențe bine stabilite între subunități, iar membrii echipei răspund doar în fața personalului superior ierarhic aflat pe ramura corespunzătoare subunității din care fac parte, personalul de conducere din structurile paralele neavând vreo autoritate formală asupra acestora.

Programul de noapte al participanților creează o separare temporală între conducerea secției din care fac parte și cele două structuri pe care putem să le numim locale, districtul și echipa. De aici rezultă și o oarecare imprevizibilitate a lucrărilor efectuate de participanți, unele lucrări programate anterior fiind anulate în cursul zilei de către conducerea secției și stabilite alte lucrări noi. De asemenea, există o separare spațială între conducerea secției și districte și echipe, sediul secției aflându-se într-un amplasament în care nu se găsesc unități subordonate. Astfel, chiar și în cazul subunităților care au programul de lucru în timpul zilei, pentru o comunicare față în față, conducerea secției trebuie să se deplaseze la locul desfășurării activității subordonaților. Din acest motiv, comunicarea se desfășoară, în general, prin mijloace de tipul notelor telefonice, informări scrise sau prin intermediul șefului de district, care primește uneori comunicări verbale telefonice de la conducerea secției. Pe lângă asta, prin natura atribuțiilor specifice, dar și din cauza programelor de lucru desfășurate în intervale orare care nu se intersectează, membrii echipei nu comunică și nici nu se întâlnesc cu personalul ierarhic superior aflat deasupra secției în organigramă, în unele cazuri, anumiți participanți la cercetare neavând vreodată astfel de interacțiuni, de-a lungul întregii lor cariere. Singura excepție o reprezintă șeful de echipă, care participă trimestrial la ședințele unde este prezent și personalul superior ierarhic menționat mai sus, împreună cu șeful de district.

Procesele organizaționale sunt succesiuni de sarcini și activități specifice care generează drept rezultat final produsele sau serviciile oferite de către companie (Nistala *et al.*, 2016). În cazul organizației studiate, fiecare subunitate are specificat în mod clar succesiunea de sarcini și activități, rezultând un domeniu de activitate specific, unde nu există posibilitatea de preluare a unor sarcini sau activități de la o altă subunitate. Acest lucru se întâmplă deoarece angajații din cadrul fiecărei subunități sunt specializați, instruiți și autorizați să execute numai anumite sarcini și activități specifice, iar o astfel de acțiune ar reprezenta încălcarea instrucțiunilor și regulamentelor de serviciu în vigoare.

EFFECTUL REGULAMENTELOR ȘI ORDINELOR DE SERVICIU ASUPRA PARTICIPANȚILOR

Organizația din care fac parte participanții la studiu emite periodic o serie de documente care reglementează felurite aspecte ale activității angajaților, corpul reglementărilor, ordinelor, instrucțiunilor, manualelor și codurilor fiind unul destul de voluminos și în creștere în ultimul deceniu, putându-se vorbi despre o raționalizare din ce în ce mai mare a proceselor din cadrul organizației.

Prin urmare, în cadrul organizației există un număr destul de mare de regulamente, instrucțiuni de serviciu, coduri, manuale și ordine de serviciu, iar cantitatea acestora se află într-o creștere continuă. Dacă regulamentele, codurile, manualele și instrucțiunile sunt într-un număr oarecum stabil, remarcându-se doar actualizări ocazionale ale acestora și, rareori, emiterea unui document nou (un astfel de document nou fiind Codul etic, emis în anul 2011), ordine noi de serviciu apar aproape în fiecare lună, justificarea numărului în continuă creștere a acestora fiind, în general, un eveniment deosebit petrecut în cadrul organizației sau în afara acesteia, dar care implică un angajat care se deplasează de la/spre locul de muncă, eveniment care trebuie adus la cunoștința personalului. De multe ori, un asemenea ordin de serviciu nu aduce o noutate propriu-zisă, ci arată o situație în care un angajat nu a respectat un regulament sau o instrucțiune de serviciu și, astfel, ordinul respectiv constituie un prilej de a solicita conducătorilor subunităților și structurilor locale ca angajații aflați în subordine să fie reînstruiți în privința unui anumit regulament sau anumite instrucțiuni de serviciu. Un exemplu concret al unui astfel de ordin este cel emis cu ocazia când o persoană nu și-a actualizat datele personale din fișa de protecția muncii și a avut un accident la plecarea de la muncă, aflându-se astfel pe un traseu nedeclarat în respectiva fișă și neputând fi încadrată la accident de muncă. Ordinul reamintea necesitatea actualizării în caz de nevoie a datelor personale, precum și furnizarea tuturor traseelor posibile între adresa de domiciliu și locul de muncă.

Confrunțați cu numărul mare și în continuă creștere al regulamentelor, codurilor, ordinelor și instrucțiunilor de serviciu, participanții reușesc cu greu să își însușească în mod adecvat noile reglementări, întâmplându-se de multe să rețină o

versiune anterioară a unui ordin de serviciu, instrucțiune sau regulament, în cazurile când acestea sunt actualizate sau înlocuite cu un alt ordin de serviciu, instrucțiune sau regulament. Acest fenomen este determinat și de faptul că participanții sunt puși rareori în situații în care să-și utilizeze cunoștințele referitoare la prevederile celor mai noi versiuni ale regulamentelor, ordinelor sau instrucțiunilor de serviciu, precum în cazul exemplului de mai sus, cu necesitatea actualizării datelor personale, pentru eventualitatea unui accident la plecarea sau venirea de/la serviciu. De regulă, însă, participanții cunosc în mare parte regulamentele, codurile, ordinele și instrucțiunile de serviciu, chiar dacă nu este vorba despre cea mai nouă versiune a acestora. De asemenea, prevederile acestora sunt, de obicei, respectate, orice încălcare a acestora putând avea consecințe, nu numai în ceea ce privește prin sancțiunile posibile, ci și prin posibilitatea unor vătămări corporale sau chiar consecințe mai grave (de exemplu, interzicerea începerii lucrului înainte de confirmarea scoaterii de sub tensiune a șinei de contact poate avea consecințe fatale).

CUM INFLUENȚEAZĂ IERARHIA FORMALĂ ȘI CEA INFORMALĂ INTERACȚIUNILE SOCIALE ALE PARTICIPANȚILOR

Ierarhia formală a organizației în care activează participanții are o structură piramidală, ramificată pe domeniile specifice de activitate. Fiecare nivel ierarhic superior poate ordona oricărui nivel ierarhic inferior, dar în general ordinul se adresează nivelului ierarhic imediat inferior, chiar dacă acțiunea finală este efectuată de personalul aflat la mai multe niveluri ierarhice față de persoana care a dat comanda inițială.

În cadrul ierarhiei formale a echipei studiate, șeful de echipă este liderul desemnat de către organizație, acesta are un înlocuitor, care-i ține locul atunci când se află în concediu, iar restul membrilor echipei sunt egali în ceea ce privește drepturile și obligațiile. Înlocuitorul șefului de echipă este însă egal în drepturi și obligații cu restul muncitorilor, atunci când nu ține locul șefului de echipă. Ocazional, atunci când au loc lucrări comune, cu personalul întregului district, membrii echipei pot fi subordonați și șefului de echipă de la una dintre celelalte două echipe, atunci când lucrarea se desfășoară pe „distanța” respectivului (pe care o are în grijă) și acesta are comanda operațiunilor. De asemenea, șeful de echipă poate fi subordonat și altui șef de district, într-o situație similară, când se desfășoară lucrări de anvergură pe raza unui alt district, iar conducerea revine șefului districtului local. Tot cu această ocazie, ceilalți membri ai echipei pot fi subordonați și unuia sau mai multora dintre șefii de echipă de la districtul local sau chiar șefului local de district, dacă acesta intervine direct, fără a mai transmite ordinul prin intermediul șefilor de echipă. În astfel de situații, orice ordin primit de la personalul superior ierarhic care face parte din subunitate trebuie executat, chiar dacă respectiva persoană nu aparține districtului din care fac parte participanții.

În afara ierarhiei formale din cadrul echipei propriu-zise, există o relație de subordonare față de șeful de district, care are în subordinea sa cele trei echipe. Relații de subordonare ierarhică există și cu conducerea subunității, respectiv cu șeful de secție, șeful adjunct de secție, inginerii coordonatori, maistrul coordonator sau instructorii de personal. Aceste relații de subordonare se manifestă în mod direct doar periodic: cu ocazia unor lucrări importante sau atunci când șeful de secție, șeful adjunct de secție sau inginerii coordonatori își efectuează controalele trimestriale, atunci când o parte a participanților are școala personalului cu instructorii de personal, sau atunci când maistrul coordonator ordonă efectuarea unei anumite lucrări urgente.

Personalul cu funcții de conducere superior ierarhic șefului de subunitate nu are relații directe cu membrii echipei, cu excepția șefului de echipă, care participă trimestrial la ședințe unde câteodată este prezent acest tip de personal. Însă acele ședințe nu presupun decât rareori o interacțiune directă între șeful de echipă și personalul cu funcții de conducere aflat în afara subunității, fiind rezervate unor chestiuni care au în general scopuri de informare, cu privire la implementarea de noi tehnologii, modificări de regulamente, coduri sau instrucțiuni și ordine de serviciu sau aflarea eventualelor probleme organizatorice sau materiale cu care se confruntă districtele.

De cele mai multe ori într-o organizație, pe lângă ierarhia formală, apare și o ierarhie informală, care poate fi mai puternică uneori decât ierarhia formală sau poate reprezenta pur și simplu o replică a celei formale. Cu toate că organizația în care sunt încadrați participanții este una de tipul birocratic sau ierarhic, care, așa cum am văzut mai sus, previne de obicei formarea unor ierarhii informale prin structurare, definirea clară și specificarea limitelor atribuțiilor de serviciu și reducerea astfel a situațiilor imprevizibile, există în interiorul grupului studiat o ierarhie informală, chiar dacă mai puțin dezvoltată. Modul în care se naște această ierarhie informală în cadrul echipei este în concordanță cu cel arătat de unele lucrări axate pe studierea mediului organizațional, menționate mai sus, ierarhia informală fiind în acest caz o formă de întărire a ierarhiei formale. Astfel, liderul ierarhiei informale este același cu liderul ierarhiei formale, respectiv șeful de echipă, urmat de înlocuitorul său, iar ordonarea restului participanților în ierarhia informală se face, în general, în funcție de agresivitatea verbală a indivizilor, în spatele căreia este însă intuită mereu sau chiar menționată în mod explicit posibilitatea agresiunii fizice. Un indiciu al semnificației acestei agresivități verbale este dat de teoreticienii evoluționiști, care au arătat că ierarhiile informale și semnalele non-verbale transmise de către liderii unui grup au rolul de a indica membrilor cine ar fi învingătorul în cazul unei lupte între membrii grupului, ierarhia acționând astfel ca o construcție socială care previne apariția violenței (Gruenfeld și Tiedens, 2010, p. 1265). Ierarhia informală nu are vreun rol însă în timpul proceselor de muncă, ci folosește doar la stabilirea modului de interacțiune în relațiile sociale create în afara activităților specifice din cadrul proceselor de muncă.

CONCLUZII ȘI LIMITE ALE CERCETĂRII

Am văzut faptul că grupul studiat este încadrat într-o organizație, care are o cultură de tipul birocratic sau ierarhic, unde este foarte importantă respectarea regulilor și procedurilor, iar deciziile majore sunt luate la nivel centralizat și sunt apoi transmise de-a lungul unui lanț ierarhic până la executanții propriu-ziși. Angajații de la nivelurile ierarhice inferioare, din care fac parte și membrii grupului nostru, au o putere de decizie aproape inexistentă, în ceea ce privește funcționarea organizației. Aceștia transmit informații către nivelurile ierarhice superioare, iar de acolo vin deciziile care stabilesc ce anume trebuie făcut cu informațiile respective. Acest lucru se întâmplă și deoarece cultura organizațională este influențată de structura și procesele organizației. Structura verticală, ierarhică a organizației stabilește în mod precis limitele și responsabilitățile nu numai pentru subunități, ci și pentru fiecare angajat. Procesele organizației, succesiunea sarcinilor și activităților, sunt influențate de structura verticală, reducând la maximum posibilitatea de intersectare între subunități sau între angajați în îndeplinirea sarcinilor și activităților.

Ierarhia formală este foarte importantă atât pentru organizație, cât și pentru participanți. Respectarea lanțului ierarhic asigură, în viziunea organizației, buna funcționare a proceselor și îndeplinirea cu succes a scopurilor organizației. Participanții, în schimb, aspiră la nivelurile ierarhice superioare, care dețin nu doar prestigiul asociat funcției, ci și o recompensare financiară asociată cu poziția în ierarhie. Faptul că ierarhia formală a organizației este puternică limitează și uneori împiedică formarea și dezvoltarea ierarhiilor informale, iar dacă acestea apar, rămân la un nivel slab conturat, fiind destul de asemănătoare cu ierarhia formală, ceea ce este și cazul membrilor grupului studiat.

Cercetarea a arătat faptul că organizația, în general, influențează interacțiunile dintre participanți mai mult decât ar considera aceștia, dacă și-ar pune această întrebare, nu atât prin cultura organizațională birocratică, prin structura verticală și procesele organizației, prin reglementări și ordine de serviciu, ci, mai ales, prin diferența de putere decizională dintre nivelurile ierarhice superioare și cele inferioare, fenomen care determină, de cele mai multe ori, funcționarea cvasimecanică a subunităților organizației.

Această cercetare a studiat un grup restrâns, o echipă încadrată într-o structură a unei organizații, structură formată din trei asemenea echipe, alcătuite din cel mult zece indivizi. Rezultatele obținute ar fi putut fi diferite, într-o măsură mai mică sau mai mare, dacă analiza ar fi fost efectuată din interiorul uneia dintre celelalte două echipe, mai ales în ceea ce privește interacțiunile sociale din cadrul grupului și, foarte posibil, ierarhia informală. Din acest punct de vedere, orice încercare de generalizare este nerecomandată, iar acest lucru reprezintă una dintre limitele cercetării, aceasta neputând fi reprodusă în aceleași condiții, deoarece condițiile (participanții) s-au schimbat deja la data finalizării cercetării. Cu toate

acestea, în ceea ce privește influența organizației asupra participanților, aceasta este la fel de puternică pentru toate cele trei echipe și, de asemenea, pentru celelalte structuri din cadrul organizației, o cercetare viitoare putând, cel mai probabil, constata acest fenomen.

Pe lângă limita menționată mai sus, mai există și altele, unele fiind deja arătate de literatura de specialitate. Astfel, Nurani (2008) arată că principalele limite ale cercetării de tip etnografic sunt reprezentate de faptul că o astfel de cercetare este dificil de reprodus, deoarece reprezintă un eveniment care are loc într-un cadru natural, iar acesta nu poate fi replicat, având așadar o problemă de fidelitate. De asemenea, există și problema validității, pentru că nu pot fi controlate variabilele externe, precum în cazul altor tipuri de cercetări. Pe de altă parte, Hammersley (1990) consideră că problemele de fidelitate și validitate ale cercetărilor etnografice trebuie abordate ținând cont de faptul că există descrieri multiple, necontradictorii și adevărate ale oricărui fenomen cercetat.

Prin urmare, este extrem de probabil ca, în cazul în care o cercetare asemănătoare ar fi efectuată în cadrul organizației asupra unei alte echipe sau chiar asupra aceleiași echipe, rezultatele obținute să nu fie unele similare. În primul rând, participanții nu mai sunt aceiași de la începutul studiului, iar, în doilea rând, în perioada imediat următoare va avea loc o nouă schimbare în componența echipei, prin pensionarea altor doi membri, eveniment ce va fi urmat de venirea unor noi angajați. Aceste evenimente vor modifica interacțiunile sociale și ierarhia informală a grupului. Singura variabilă care va rămâne neschimbată, așa cum am precizat anterior, este modalitatea în care organizația își influențează membrii, prin cultură organizațională, structură și procese, regulamente și ordine de serviciu. Această presiune constantă a organizației asupra membrilor săi nu reprezintă, în esență, un fenomen negativ: asigură funcționarea fluentă a organizației și evită intersectarea structurilor și angajaților în îndeplinirea sarcinilor și atribuțiilor de serviciu, menținând coerența proceselor și activităților specifice.

BIBLIOGRAFIE

1. Ahuja, M.K. & Carley, K.M. (1999). Network Structure in Virtual Organizations. *Organization Science*, 10, p. 741–757.
2. Alvesson, M. (2016). Organizational Culture and Work. In S. Edgell, H. Gottfried și E. Granter (editori.), *The Sage Handbook of the Sociology of Work and Employment* (p. 262–282), London, UK: Sage.
3. Anderson, A. & Thomas, H.D.C. (1996). Work Group Socialization. In M.A. West (ed), *Handbook of Work Group Psychology* (p. 423–450), Chichester, UK: Wiley & Sons.
4. Anderson, C. & Brown, C.E. (2010). The Functions and Dysfunctions of Hierarchy. *Research in Organizational Behavior*. <https://DOI.org/10.1016/j.riob.2010.08.002>.
5. Blau, P.M. (1964). *Exchange and Power in Social Life*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
6. Cameron, K.S. & Quinn, R.E. (2011). *Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based on the Competing Values Framework*, 3rd ed. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

7. Deal, T.E. & Kennedy, A.A. (1983). Culture: A New Look Through Old Lenses. *Journal of Applied Behavioral Sciences*, 19, p. 498 – 506.
8. Diefenbach, T. & Sillince, J.A.A. (2011). Formal and Informal Hierarchy in Different Types of Organization. *Organization Studies*, 32(11) p, 1515–1537.
9. Ernst, R.C. (1985). Corporate Cultures and Effective Planning: An Introduction to the Organization Culture Grid. *Personnel Administrator*, 30, p. 49 – 60.
10. Fiske, S.T. (2010). Interpersonal Stratification. Status, Power, and Subordination, în S.T. Fiske, D. Gilbert și G. Lindzey (eds.), *Handbook of Social Psychology* (p. 941–982), 5th ed., Hoboken, NJ: Wiley & Sons.
11. French, W.L. (1990). *Human Resources Management*, 2nd ed. Boston, MA: Houghton Mifflin.
12. Gibson, J.L., Ivancevich, J.M., Donnelly, Jr., J.H. et al. (2012). *Organizations: Behavior, Structure, Processes*, 14th ed. New York, NY: McGraw-Hill.
13. Gruenfeld, D.H. și Tiedens, L.Z. (2010). Organizational Preferences and Their Consequences. In S.T. Fiske, D. Gilbert și G. Lindzey (editori), *Handbook of Social Psychology* (p. 1252–1286), 5th ed., Hoboken, NJ: Wiley & Sons.
14. Handy, C. (1993). *Understanding Organizations*. London, UK: Penguin Books.
15. Hammersley, M. (1990). What's Wrong with Ethnography? The Myth of Theoretical Description. *Sociology*, 24, p. 597–615.
16. Hazem Shayah, M. & Zehou, S. (2019). Organizational Culture and Innovation: A Literature Review. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 344, p. 465–472.
17. Hirschhorn, L. & Gilmore, T. (1992). The New Boundaries of the “Boundaryless” Company. *Harvard Business Review*, May-June 1992, 4–16. Accesat în data de 29 august 2020 de la: <https://hbr.org/1992/05/the-new-boundaries-of-the-boundaryless-company>.
18. Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*, 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.
19. Hofstede, G., Hofstede G.J. & Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind. Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*, New York, NY: McGraw-Hill.
20. Hofstede, G., Neuijen, B., Ohavy, D. et al. (1990). Measuring Organisational Cultures: A Qualitative and Quantitative Study Across Twenty Cases. *Administrative Science Quarterly*, 35, p. 286–316.
21. Leavitt, H.J. (2004). *Top Down: Why Hierarchies are Here to Stay and How to Manage Them More Effectively*. Cambridge, MA: Harvard Business School Press.
22. Magee, J.C. & Galinsky, A.D. (2008). Social Hierarchy: The Self Reinforcing Nature of Power and Status. *Academy of Management Annals*, 2(1), p. 351–398.
23. Mechanic, D. (1962). Sources of Power of Lower Participants in Complex Organizations. *Administrative Science Quarterly*, 7, p. 349–364.
24. Mintzberg, H. (1979). *The Structuring of Organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
25. Moreland, R.L. & Levine, J.M. (2006). Socialization in Organizations and Work Groups. In R. L. Moreland și J.M. Levine (editori), *Small Groups* (p. 469–498), New York, NY: Psychology Press.
26. Mousnier, R. (1973). *Social Hierarchies*. New York, NY: Schocken Books.
27. Murray, A. (2015). Fortune 500: Five Things You Didn't Know. *Fortune Magazine*, June 4, 2015. Accesat în data de 10 august 2020 de la: <http://fortune.com/2015/06/04/fortune-500-facts/>.
28. Nistala, P.V., Nori, K.V., Natarajan, S. et al. (2016). Quality Management and Software Product Quality Engineering. In I. Mistrik, N. Ali, B. Tekinerdogan et al. (editori), *Software Quality Assurance* (p. 133–150), Waltham, MA: Morgan Kaufmann.
29. Nurani, L.M. (2008). Critical Review of Ethnographic Approach. *Jurnal Sosioteknologi Edisi*, 14, 7, p. 441–447.

30. Oedzes, J.J., Van der Vegt, G.S., Rink, F.A. *et al.* (2019). On the Origins of Informal Hierarchy: The Interactive Role of Formal Leadership and Task Complexity. *Journal of Organizational Behavior*, 40, p. 311–324.
31. Ritzer, G. (2003). *Mcdonaldizarea societății*. București: Editura Comunicare.ro.
32. Schultz, M. (1995). *On Studying Organizational Cultures. Diagnosis and Understanding*. New York, NY: Walter de Gruyter.
33. Tannenbaum, A.S., Kavcic, B., Rosner, M. *et al.* (1974). *Hierarchy in Organizations. An International Comparison*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
34. Weber, M. (1978). *Economy and Society*. Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press.

INTENȚIONALITATEA ÎN DINAMICA NEGOCIERII

NELA MIRCICĂ*

ABSTRACT

INTENTIONALITY IN THE DYNAMICS OF NEGOTIATION

In interpersonal relations, negotiation occupies an important place, and the motivations are fundamental for their development. In the negotiation process, verbal communication is dominant, but not sufficient for a motivational optimum. Intentionality and purpose play a key role in initiating, conducting and finalizing negotiations. Omissions lead us directly to intentionality and decision-making as essential elements of current negotiations. That is why this study aims to analyse the acts of negotiation in terms of intentionality, the relationship between purposes and means (a relationship relevant to negotiations). The logical game of questions and answers mimics spontaneity, but is guided by the needs corresponding to each stage of the negotiation: information, verification, confirmation, clarification, reconsideration etc. Argumentation is the binder of negotiations, both in attack and defence. However, we believe that it should include reciprocal and possibly repeated concessions until a mutually accepted balance is reached. Therefore, the evolution of this type of activity leads us to the principle of cooperation. The documented analysis of recent research revealed a number of aspects of the negotiation, in line with the evolution of economies. There is an increasing discussion about a philosophy of negotiations, in which psychological explanations demonstrate the transdisciplinarity of this field. Negotiation specific to the economies of the 21st century no longer involves winners and losers exclusively, but consensus, a consensus necessary for the good functioning of the economy and society. The constructive, creative and, finally yet importantly, ethical spirit is noticed by the recent researches, as a way to unblock negotiations. Therefore, the dynamics of negotiation, as a process, registers new aspects in the interactions between organizations, in the ethics of language and the observance of the truth.

Keywords: negotiation, intentionality, cooperation.

* Ph.D., Associate Professor – *Andrei Saguna* University; e-mail: *nelamircica@yahoo.com*.

INTRODUCERE

Studiul realizează o legătură firească între fenomenologie și psihosociologie, așa cum se reflectă ele în procesul de negociere. Mai exact, este vorba despre conștiință și comportament, privite din două perspective conexe. Prin urmare, nu se constituie într-o nouă abordare a negocierilor, ci într-o explicație dintr-o perspectivă nouă de cunoaștere, abordată de fenomenologie și perfectată de psihologia cognitivă. Ne propunem o abordare teoretică a negocierii care să evidențieze rolul conștiinței intenționale în cunoașterea și comunicarea propriei acesteia. Scopul studiului nu este acela de a veni cu termeni noi care să adâncească și mai mult lipsa de uniformitate a terminologiei acestui domeniu, ci să explice un aspect fenomenologic important în conexiunile necesare cunoașterii.

Înțelegerea comunicării umane constituie un obiect de studiu inepuizabil pentru cercetarea științifică. Aceasta se datorează dinamicii permanente a limbajului și comunicării, determinate de prefacerile sociale și umane continue. Comunicarea poate fi privită ca un sistem deschis aflat în interrelaționare cu numeroase alte sisteme care aparțin existenței sociale. „Există comunicare când un sistem, o sursă influențează stările sau acțiunile altui sistem, ținta și receptorul alegând dintre semnalele care se exclud pe acelea care, transmise prin canal, leagă sursa cu receptorul” (Mihai Dinu, *Comunicarea. Repere fundamentale*, 2000). „Diferențiind între elementele componente ale competenței la modul general, între componentele competenței de comunicare interpersonală în particular, dar și distingând între competență comunicațională și abilitățile de comunicare, putem însuma aceste caracteristici într-un întreg funcțional, care să confere pe de o parte perspectiva funcționalității, pe de alta, posibilitatea de a analiza elementele componente ca procese psihice, activități observabile sau valori încastate în structura constitutivă a fiecărei persoane în parte” (Adrian Lesenciuc, *Teorii ale comunicării*, 2017).

Studiul abordează negocierea, atât din perspectivă psihologică, dar mai ales din perspectiva filosofiei fenomenologice. Privim, astfel, comportamentul negociatorilor prin prisma motivațiilor, dar și prin prisma intenționalității fenomenologice. Exigențele sociale actuale impun negocierea ca obiect de studiu interdisciplinar. De aceea, raportul dintre rațiune și comportament, dintre motivații și comunicare în cadrul negocierilor necesită o analiză complexă. Omul negociază în permanență în viața de zi cu zi, cu consecințe asupra desfășurării vieții individuale, însă negocierile în domeniul economic au specificul lor, cu consecințe în viața socio-economică. Într-o economie bazată pe piața concurențială, negocierile joacă un rol esențial în toate etapele acțiunii economice, pornind de la achiziționarea mijloacelor de producție (mijloace de muncă și forță de muncă) până la comercializarea produselor și serviciilor. De aceea, în economia actuală nu mai putem vorbi exclusiv despre învingător și învins, ci despre o cooperare reciproc avantajoasă. Negocierea presupune un echilibru atins prin concesi reciprocă și

apreciat de fiecare dintre părți, din perspectiva satisfacerii nevoilor lor. Redefinim negocierile, atât din perspectiva progresului economiilor, cât și din perspectiva devenirii comportamentului uman. Realitatea socio-economică reconfigurează și validează în permanență conținutul și calitatea negocierilor.

Controversele recente cu privire la fenomenul negocierilor au avantajul orientării cercetătorilor către identificarea aspectelor esențiale ale evoluției negocierilor. Așa cum comportamentul uman poate fi studiat din punct de vedere ontogenetic și ortogenetic, negocierile pot fi studiate din perspectiva evoluției istorice a negocierii, ca parte importantă a acțiunii economice, precum și din perspectiva derulării unui act de negociere. Această afirmație pleacă de la premisa că negocierea evoluează în concordanță cu modul cum evoluează comportamentul uman, deoarece este un proces realizat de oameni care se manifestă și acționează. Raționalitatea și emoționalitatea, motivate de scop și mijloace, conduc către decizii care au consecințe în zona satisfacerii obiectivelor afacerii. Atunci când aducem în discuție procese psihice implicate în comportamentul negociator ne gândim și la contribuția fenomenologiei în înțelegerea funcționalității psihicului uman. Intenționalitatea este conceptul central al fenomenologiei, dar care preocupă în prezent pe fenomenologi și pe psihologi, deopotrivă. Acest concept, elaborat de Edmund Husserl, demonstrează orientarea conștiinței (așa cum este ea explicată de psihologie) către obiectul ei. Astfel, procesele psihice cognitive, afective și volitive sunt orientate către obiectivele negocierilor, în situațiile abordate de acest studiu. De aceea, analiza creativității în negociere este un subiect care suscită progresiv interesul specialiștilor din domenii conexe. Documentarea realizată ne-a condus către relația dintre intenționalitate și vizare în negociere, deoarece acesta este un proces care poate fi înțeles numai prin intermediul unui studiu interdisciplinar. Vizarea este explicată de fenomenologi (Husserl – *Meditații carteziene*, 1994, p. 82) ca fiind orientarea concretă, propriu-zisă către un anume obiectiv, către o situație problematică concretă care necesită o rezolvare.

COMUNICAREA CA FUNDAMENT AL NEGOCIERII

Comunicarea reprezintă una dintre activitățile umane pe care fiecare dintre noi o poate recunoaște, însă puțini o pot defini satisfăcător” (John Fiske, 2003, p. 15). Cercetătorii desfășoară o muncă neobosită de explicare a termenului, procesului, fenomenului numit comunicare. De aceea studiile de specialitate consemnează existența a peste o sută de definiții ale comunicării. „Cuvântul comunicare are un sens foarte larg; el cuprinde toate procedeele prin care un spirit poate afecta alt spirit. Evident, aceasta cuprinde nu numai limbajul scris sau vorbit, ci și muzica, artele vizuale, teatrul, baletul și, în fapt, toate comportamentele umane. În anumite cazuri este poate de dorit a lărgi și mai mult definiția comunicării pentru a include toate procedeele prin care un mecanism afectează un

alt mecanism” (Claude Shannon, Warren Weaver, *Apud* Ioan Drăgan, *Paradigme ale comunicării de masă*, Casa de Editură și Presă Șansa S.R.L., București, 1996, p. 12.). Prin intermediul comunicării se transmit și se recepționează mesaje. Acest act presupune un scop dinainte vizat. Scopurile sunt generate de nevoia de satisfacere a unor trebuințe. Prin urmare, percepția noastră este influențată și de sfera noastră de interese. Odată perceput, mesajul este prelucrat și primește sensuri care depind de o serie de date psihice cognitive, afective, volitive ale receptorului, precum și de datele sale sociale care țin de nivelul de instrucție și educație, de statutul social, cultură ș.a. Cu alte cuvinte, contextul psiho-social al transmiterii și recepționării mesajelor conferă informațiilor sensuri concordante cu dinamica trebuințelor umane. Mesajul este „o structură simbolică, adesea de mare complexitate, produsă în proporții de masă și repetabilă în mod nelimitat” (D. McQuail, S. Windahl, *Modele ale comunicării*, Editura SNSPA, București, 2001, p. 13.). Interacțiunile umane în cadrul comunicării parcurg etapele conceptualizării, simbolizării, organizării și operaționalizării. O serie de variabile și factori influențează procesul comunicării. Constatăm că procesul comunicării poate fi analizat cel puțin din perspectivă psihologică, sociologică și culturală.

În negociere, tipul dominant de comunicare îl reprezintă comunicarea verbală care devine cel mai eficient instrument de atingere a obiectivelor dinainte stabilite. „Comunicarea verbală se află în centrul performanței și competenței sociale. Cea mai mare parte a semnalelor și gesturilor sunt verbale și trebuie să se încadreze într-o secvență conversațională” (Serge Moscovici, 1998, p. 80). Orientarea mentală către anumite scopuri, persuasiunea și retorica dialogului sunt elemente esențiale ale negocierii. Esențial e și faptul că acest cadru al negocierilor îl obligă pe om să prioritizeze interese, să ia decizii și să urmărească rezultate realiste.

În dialogul din timpul negocierilor, vorbirea fiecărui participant are un caracter adresativ pregnant. Alternarea rolurilor de vorbitor și de ascultător contribuie la desfășurarea discuțiilor, dar și la consistența acestora. Aceeași idee este privită și interpretată din perspective diferite, însă în negociere se poate ajunge la concluzii comune. Experiența bogată a negociatorilor le permite să comunice nu numai direct, ci și indirect, aluziv. O importanță deosebită o reprezintă alegerea cuvintelor și modul de utilizare a lor în elaborarea propozițiilor și frazelor. Având în vedere faptul că vocabularul unei limbi dispune de termeni sinonimi și omonimi, aceștia trebuie folosiți cât mai adecvat în cadrul comunicării, în general, în cadrul negocierilor, în special. Astfel, actul de comunicare capătă un caracter clar, nuanțat și bogat în informații. Un alt aspect important îl reprezintă lungimea propozițiilor și a frazelor. Astfel, propozițiile scurte și cu epitete puține, dar sugestive, conferă comunicării negociatoare un ritm benefic și o înțelegere clară a mesajului. Expresivitatea comunicării, rezultată din variațiile în intensitate și din înălțimea sunetelor pronunțate, contribuie la constituirea sensurilor și semnificațiilor mesajelor comunicate. Mai exact, din intensitatea cuvintelor pronunțate poate să transpară o situație obișnuită sau una de excepție, un echilibru sau un dezechilibru,

energie sau oboseală, încredere sau neîncredere. Totodată, intensitatea poate fi utilizată pentru a evidenția un aspect, o idee sau o soluție. Intonația este gestionată cu mare atenție în momentele sensibile ale negocierii. Ea este utilizată cu moderație astfel încât mesajul să fie perceput și înțeles corect. „Este normal ca individul care vorbește să adopte același stil verbal ca și ceilalți, modificându-și debitul, vocea, accentul, limbajul. Acest fenomen se produce atunci când indivizii vor să se facă acceptați” (Giles și Coupland, 1991, pp. 1–68). Negocierile trebuie să atingă o situație optimă de comunicare. De aceea, pentru a facilita exprimarea neîngrădită a celeilalte părți este necesară o atitudine comprehensivă, precum și controlarea reacțiilor spontane. Conform studiilor lui Porter (*On Competition*, 2008, pp. 73–97) situația optimă de comunicare presupune: non-evaluare, non-interpretare, non-chestionare sistemică, întrebări deschise, comprehensiune și reformulare. Astfel avem de-a face cu o atitudine care presupune ascultarea activă, necesară activității de negociere (Jean-Claude Abric, 2002, pp. 49–50).

Comunicarea prin intermediul limbajului scris presupune mai multă acuratețe, nepermițând discontinuități, erori de formă sau de conținut. Este un limbaj elaborat care necesită un plan prealabil. Caracteristicile esențiale ale limbajului scris sunt reprezentate de coerență, sistematizare, claritate, concizie ș.a. Avantajele documentelor scrise în cadrul negocierilor le reprezintă: posibilitatea păstrării lor timp îndelungat, posibilitatea de a reveni asupra lor ori de câte ori este nevoie, focalizarea asupra informațiilor dorite etc.

CONTINUU ȘI DISCONTINUU ÎN NEGOCIERE

Intenționalitatea reprezintă aspectul continuu în negociere, în timp ce vizarea și persuasiunea reprezintă aspectul discontinuu în negociere. Argumentăm astfel: conștiința nu poate exista altfel decât orientată în permanență către o multitudine de entități, mai exact către o multitudine de entități articulate sistemic (intenționalitatea în negociere). În momentul în care vizează o anumită entitate, determinată de nevoia rezolvării unei probleme concrete, conștiința intențională exercită un act de vizare, adică de orientare propriu-zisă, concretă, către o entitate bine determinată (persuasiunea în negociere). Disciplinele științifice denumite comunicare, fenomenologie și psihologie sunt invocate în acest studiu tocmai pentru a releva aspecte fundamentale ale comportamentului negociator.

Pornind de la analiza structurii psihice a individului, decidem să explicăm conștiința din perspectiva fenomenologiei, ca o etapă necesară în înțelegerea relațiilor interumane și a conceptului de intenționalitate. Astfel, tendința permanentă a omului de a descoperi cunoștințe și adevăruri care să conțină soluții pentru majoritatea problemelor cu care se confruntă a condus la apariția fenomenologiei. Cronologic, Franz Brentano este primul gânditor care a reformulat termenul *intenționalitate*, din scolastica medievală, în lucrarea sa *Psihologia din*

punct de vedere empiric (secolul al XIX-lea). A reușit să stabilească o punte solidă, dar mai ales viabilă, între filosofia scolastică și psihologie, aflată în faza sa incipientă la acea vreme. Din acest punct începe să se configureze conceptul de intenționalitate în cadrul noii filosofii cu caracter științific, denumită fenomenologie.

Studiile lui Brentano l-au ajutat pe Edmund Husserl în demersurile de a înțelege conștiința și de a releva aspectele ei intenționale. „Fenomenologia sesizează conștiința în intenționalitatea sa” (Ey, 1993 p. 72), conchide mai târziu Ey. Husserl a pornit de la un fapt concret cu care s-a confruntat: nivelul ridicat al matematicii de la sfârșitul secolului al XIX-lea nu putea fi susținut de logica formală de la acea vreme. El a fost nevoit să găsească o soluție; a reflectat profund (o perioadă de timp relativ îndelungată) și prin intermediul acesteia a ajuns la concluzia existenței independente a logicului față de empiric, precum și la concluzia că entitățile matematice sunt de natură ideală, pur logică. Astfel, a conceput o existență a ideilor pure (cum le-a numit el) cu sediul în conștiință, în conștiința pură (așa cum a denumit-o el), la care se reduce empiricul. Această formă de cunoaștere la nivelul ideilor pure, capabilă să rezolve orice problemă de cunoaștere, a numit-o cunoaștere fenomenologică. A fost convins că a rezolvat problema adevărului absolut (constituit din ideile pure) către care filosofii au tins secole de-a rândul.

Însă filosofii care i-au urmat au pus în evidență un aspect incontestabil, asupra căruia s-au pus de acord cu toții: incontestabila existență a conștiinței, orientată spre ceva, orientare (generală) denumită intenționalitate. Această orientare a conștiinței către exteriorul (sau interiorul) ei a devenit obiect de studiu pentru psihologi, în special, și pentru specialiștii în științele comunicării, în general. Aici nu este vorba despre conștiința transcendentă (ideile aflate în afara conștiinței) sau imanentă (ideile aflate în interiorul conștiinței) explicate de Kant. Argumentele în sprijinul orientării conștiinței către obiectul ei sunt impresionante, prin prisma efectelor în plan pragmatic. „Trăirile înseși sunt *intenționale*. Acest *a se referi la ceva* nu se adaugă psihicului abia ulterior, și doar ca o relație întâmplătoare, de parcă trăirile ar fi ceea ce sunt, fără relație intențională. Ba mai mult, o dată cu intenționalitatea trăirilor se manifestă structura esențială a ceea ce este pur psihic” (Alexandru Surdu, 2003, p. 307). Conștiința pură (nucleul esențial al conștiinței umane), despre care ne vorbește Husserl în fenomenologia sa, și pe care noi o considerăm ca fiind, de fapt, nucleul conștiinței psihologice, nu poate exista altfel decât orientată către obiectul ei. Aceasta este caracteristica esențială a conștiinței, descoperită și analizată de Edmund Husserl. Orientarea propriu-zisă către ceva anume, către o entitate precisă (un obiect, un fenomen, un proces, un act, o entitate, concrete) este denumită *vizare*. Conștiința privită din perspectiva fenomenologiei a constituit un subiect controversat pentru mulți gânditori, însă fiecare a descoperit și cercetat aspecte inedite, dezvoltate în cercetarea științifică a secolului al XX-lea. Fenomenologii francezi au transferat metodologia de lucru, concepută de Husserl, asupra disciplinelor științifice, în special asupra psihologiei. Afirmăm că psihologia,

prin reprezentanții săi, continuă să valorifice ideile fenomenologiei. Problemele noi pe care oamenii de știință ai secolelor al XX-lea și al XXI-lea le-au întâmpinat și-au găsit și continuă să își găsească rezolvare printr-o abordare fenomenologică.

Studiile asupra negocierilor, pornind de la negocierile interindividuale până la cele în afaceri, diplomatice ș.a., ne demonstrează faptul că, în comportamentele lor, negociatorii au o permanentă orientare către procesul negocierii, în toate etapele sale de desfășurare. Gândirea, atenția, motivația și alte procese psihice (ce aparțin conștientului) vizează toate aspectele negocierii, cu scopul, dinainte stabilit, de a avea succes în această activitate. Conștiința negociatorului este nu numai intențională, ci și persuasivă, deoarece vizează problemele negocierii, din momentul pregătirii acesteia până la finalizarea ei.

Conceptul de intenționalitate fenomenologică se află într-o legătură indestructibilă cu conceptul de vizare fenomenologică. Cele două concepte demonstrează o dualitate a conștiinței. Vizarea este de fapt activarea conștiinței și orientarea ei în direcția de rezolvare a unor probleme concrete care aparțin omului ca ființă socială ce există, se manifestă și acționează, determinată fiind de numeroși factori psihosociali. Intenționalitatea negociatorului este circumscrisă intenționalității fenomenologice, vizarea fiind aceea care particularizează negocierea respectivă. Menționăm faptul că vizarea nu este posibilă în absența intenționalității. Numai după ce intenționalitatea se va consolida, vizarea urmează – ca o configurare precisă a elementelor concrete ale negocierii.

Considerăm persuasiunea ca fiind un element discontinuu, deoarece ea este prezentă doar în anumite momente (cheie) ale confruntării dintre cele două părți aflate în negociere. Persuasiunea constă în capacitatea individului de a induce propria voință unei alte persoane, în cadrul comunicării verbale sau scrise. Persuasiunea este influențarea, cu efecte așteptate, a interlocutorului. În persuasiune, forța cuvântului este uriașă, deoarece îl poate determina pe interlocutor să săvârșească în mod deliberat anumite acțiuni. Pentru aceasta oratorul, respectiv negociatorul, trebuie să stăpânească foarte bine știința comunicării. Specificul persuasiunii constă în faptul că mesajul nu se rezumă numai la aspectul de ordin informațional, ci și la aspecte de ordin afectiv și motivațional. Mijloacele persuasiv-informaționale se află în legătură directă cu scopul urmărit. Astfel, se poate recurge la stimularea interlocutorului sau la frânarea acestuia, în funcție de interese. Considerăm că se poate acționa asupra voinței altora pe calea convingerii, cu condiția utilizării unei argumentări solide, argumentare realizată cu știința convingerii. În opinia lui Septimiu Chelcea, persuasiunea se bazează pe argumente și informații, mai mult sau mai puțin credibile pentru receptor, transmise de comunicator în vederea stimulării receptorului să adopte o nouă atitudine, un nou rol etc. (S. Chelcea, 2006, p. 181). Gustave Le Bon a relevat importanța și influența *persuasiunii* asupra spiritului uman, astfel: „Se va naște, poate, într-o zi o carte miraculoasă asupra artei persuasiunii. Dacă presupunem că psihologia va ajunge o știință la fel de avansată

ca geometria și mecanica, va fi posibil să se prevadă efectele unui argument asupra spiritului omului, la fel de sigur cum putem prevedea astăzi o eclipsă de lună. O psihologie dezvoltată până la acest punct va avea o serie de reguli permițând convertirea unui individ la o opinie anume. Mecanismul unui spirit va fi atunci comparabil cu cel al unei mașini de scris, fiind suficient să se apese pe o clapă pentru a vedea apărând imediat litera cerută. O știință atât de puternică și, în consecință, atât de periculoasă va deveni în mod necesar un monopol al guvernului” (Le Bon, 1995, pp. 129–130). Studiind foarte atent fenomenele comunicării orale și scrise, acest gânditor a afirmat cu convingere: „Modurile de sugestie sunt foarte variate: mediu, cărți, ziare, discursuri, acțiune individuală etc. Cuvântul este unul dintre cele mai active. *A vorbi* înseamnă deja *a sugera*, a afirma înseamnă a sugera și mai mult, a repeta afirmația cu pasiune înseamnă a duce la maximum acțiunea sugestivă” (Le Bon, 1995, pp. 129–130). Importanța persuasiunii în negociere este incontestabilă. Considerăm că problema persuasiunii necesită în permanență o cercetare atentă, datorată dinamicii socio-economice, fenomenului globalizării și, nu în ultimul rând, dinamicii limbii și limbajului negocierilor.

NEGOCIEREA – FORMĂ SPECIFICĂ DE INTERRELAȚIE COMUNICAȚIONALĂ

În actul negocierii, fiecare parte implicată are nevoi, directe sau indirecte, pe care intenționează să și le satisfacă. Negocierea este o tranzacție ale cărei condiții nu au fost încă fixate. Comportamentele negociatorilor pot să determine evoluția negocierii prin consolidarea relațiilor de cooperare sau printr-un conflict produs pe parcursul procesului. Cooperarea sau conflictul vor evolua în funcție de comportamentele negociatorilor, dictate de pozițiile acestora. Comportamentul negociatorului poate fi influențat de relația sa cu obiectul și obiectivul negocierii. Punem în evidență relația indestructibilă care se stabilește între obiectivul vizat de negociator și construcția unei strategii de acțiune și interacțiune cu partea opusă. Această relație poate fi temeinic înțeleasă din perspectiva fenomenologiei care explică orientarea cognitivă și comportamentală a negociatorului către atingerea scopului dinainte stabilit. Această stare orientată a conștiinței, descoperită și analizată de fenomenologul Husserl, explică permanenta creativitate a negociatorului, ca o condiție fundamentală de reușită pe tot parcursul procesului negocierilor. Din această perspectivă, avem în vedere negocierile personale și cele colective; adică negocierea vizează produsele muncii personale sau produsele muncii colective. Tratatul de specialitate relevă diferențe de comportament cu implicații directe asupra rezultatelor negocierilor. Iar explicația cuprinde aspecte emoționale evidente în cazul în care obiectul negocierii îl reprezintă produsele muncii personale. Negocierile dintre sindicate și patronat pot fi privite din perspectiva negociatorului, ca membru al unor grupuri cu interese comune.

O reconfigurare a fundamentului negocierilor se impune. De aceea, în negocierile actuale, pozitiv înseamnă ca partenerii să realizeze schimburi de idei. Negocierile în care una dintre părți obține tot ceea ce își propune, în timp ce partenerul înregistrează un eșec umilitor nu mai sunt posibile, datorită faptului că fiecare dintre părți funcționează ca elemente ale unui sistem integrator, sistem a cărui funcționalitate ar avea de suferit. Nu trebuie să înțelegem intenționalitatea conștiinței (descoperită de Husserl) în mod simplist; orientarea către un anumit obiectiv este influențată de o seamă de factori psihosociali, factori culturali și chiar de natură religioasă. Prin urmare, orientarea nu este una instinctuală, ci este una structurată, cizelată, elevată. Cu toate acestea, negocierile nu sunt lipsite de convulsii și de ceea ce numim „punct critic”. Însă, arta negociatorului (experimentat) constă în a ști să evite atingerea acestuia. Literatura de specialitate ne vorbește despre „punctul critic teatral”. Aici intervine etica negocierilor menită să restabilească pozițiile reale ale partenerilor. Vorbim astăzi despre legal și moral în negociere (Friedman, H. and Fischer, 2021, pp. 7–30).

De aceea, în raportul dintre instinctiv și rațional, balanța înclină în favoarea raționalității care ia deciziile. Motivațiile raționale asigură omului interpretarea unei situații astfel încât aceasta să îi fie favorabilă. Decizia este justificată rațional, dar și emoțional, fiindcă cele două procese psihice funcționează ca mecanisme reglatoare ale psihicului și comportamentului uman. Psihologii explică faptul că rațiunea poate fi o serioasă frână în activitatea creatoare. De aceea, ea trebuie gestionată atent în procesul de negociere (Sheares, Gavin, *Smart Logistics and Data-driven Decision-Making Processes in Cyber-Physical Manufacturing Systems*, 2020).

Un echilibru între rațional, motivațional și emoțional conduce către un comportament cooperant cu rezultate așteptate. Suntem de părere că elementul cognitiv joacă un rol esențial în negocieri. Referindu-se la spectrul negocierii, John Fitzgerald Kennedy afirma că „oamenii nu trebuie niciodată să negocieze sub imperiul fricii și în același timp oamenilor nu trebuie să le fie frică să negocieze”. Folosirea propriilor resurse psihice și gestionarea fenomenului de inhibare conduc la un comportament menit să gestioneze eficient avantajele și dezavantajele proprii într-o negociere. Poziția constructivă și inițiativa eficientizează dialogul, transmiterea informațiilor necesare unei clarificări a pozițiilor, a scopurilor și a rezultatelor așteptate. Astfel avem de-a face cu o consonanță cognitivă. Dorința ca rezultatele negocierilor să fie favorabile ambelor părți este proprie stilului conciliant, dar opusă stilului agresiv.

Performanța negociatorului depinde de atenția pe care o acordă perfecționării stilului său, printr-o punere permanentă la punct cu nivelul actual al cunoașterii, mai ales prin faptul că își asumă riscuri pentru rezultate superioare. „Pregătește-te și ieși din zona de confort! Negociază ca un maestru, indiferent de stilurile de negociere cu care te confrunți!” (Nicole Soames, *Ghid pentru negociere*, 2021).

Această atitudine depinde în mare măsură de personalitatea negociatorului și de motivația sa, dublate de necesitatea socio-economică a aceluia act.

Corupția în negocieri (încercările de a cumpăra partenerii de afaceri) este aspru sancționată de lege, dar mai aspru sancționată și resimțită la nivel moral, respectiv, la nivelul relațiilor interumane, deoarece tentativa atrage după sine pierderea demnității și lipsa de respect în comunitatea restrânsă a negociatorilor. De aceea se discută din ce în ce mai mult despre o etică aplicabilă în domeniul negocierilor. Și ne referim aici la pierderea dreptului de a mai negocia pentru instituții. Negociatorii, cu foarte mici excepții, își doresc relații profesionale de lungă durată, nu evită confruntările, au încredere în forțele proprii și în parteneri. Creșterea responsabilităților aduce cu sine și creșterea autorității exercitată cu demnitate în diversele momente ale negocierii.

Negocierile presupun o pregătire temeinică, deși procesul de negociere este previzibil. Se stabilesc dinainte obiectul și scopul negocierii, precum și propria poziție în raporturile de negociere. O autoanaliză, deși este greu de realizat, se impune pentru montajul psihic necesar intrării în situația de negociere. Toate acestea sunt explicate, din perspectiva intenționalității fenomenologice, ca o orientare esențială, permanentă și constructivă către identificarea soluțiilor favorabile și mai ales viabile pentru interesele negociatorilor. Considerăm că poziția obiectivă este extrem de importantă, deoarece profesionalismul nu admite poziții subiective sau personale față de parteneri. Cu alte cuvinte, reacțiile afective, prejudecățile alterează comportamentul negociator. Acestea sunt factori care trebuie cunoscuți din perspectivă profesională, din perspectiva succeselor și a insucceselor negocierilor. Comportamentul negociator se pregătește în funcție de toți acești factori. Cunoașterea intențiilor „adversarului” pregătește terenul persuasiunii, după părerea noastră. Conferințele și mesele rotunde care preced negocierile propriu-zise (specifice ultimilor ani) contribuie la obținerea de informații despre viitorii parteneri de discuții negociatoare. Opiniile exprimate sunt culese, analizate și interpretate, urmărindu-se în special gândirea vizionară care are în vedere prefacerile așteptate în viitor. Pregătirile planurilor de negociere cresc șansele de succes, deoarece permit sintetizarea ideilor și evitarea confuziilor între părți. Considerăm că trebuie pregătită temeinic posibilitatea unor afaceri care să acorde satisfacție ambelor părți.

Deși lucrările de specialitate amintesc situațiile de conflict și de cooperare din procesul de negociere, credem că astăzi conflictele iau, de fapt, forma cooperării din raționamentul simplu al avantajelor de ambele părți. Într-o economie atât de diversificată cu greu mai putem discuta despre poziții monopoliste. Așa-zisa situație conflictuală o reprezintă stabilirea părții care obține avantajul mai substanțial, lucru care demonstrează climatul de încredere și existența unor interese comune. Constatăm că negocierile depind de capacitatea negociatorilor de a se înțelege unii pe alții și de capacitatea de a alterna efectele imediate cu efectele de perspectivă. Modele noi (și mai ales viabile în condițiile societății globale și ale

Uniunii Europene) ale comunicării în actele negocierii își fac loc în gestionarea acțiunilor individuale; astfel, adoptarea negocierii de tip win-win conduce către integrarea profesională așteptată, în condițiile existenței unei mari diversități de organizații pe piața muncii (Claudiu Coman, *Tehnici de negociere*, 2019). Nu putem să nu evidențiem caracterul concret orientat al negocierilor către noile condiții economice și sociale care se configurează și reconfigurează în Uniunea Europeană. Dacă Husserl a pus în evidență caracterul orientat al conștiinței individului, fenomenologiile (în special cea franceză) ce i-au urmat au evidențiat caracterul orientat al întregii ființe omenești către noile condiții concrete de acțiune și interacțiune socială. Mai exact, au evidențiat capacitatea sporită a individului de a-și folosi capacitățile (abilitățile dobândite în permanență) în rezolvarea de probleme.

O problemă importantă o reprezintă deosebirile care există între prevederile legale din diferite zone ale globului, precum și moduri diferite de interpretare și de aplicare a legislației. O altă problemă o reprezintă cunoașterea cutumelor naționale sau regionale și modul de adaptare la acestea. Negociatorii din culturi și civilizații diferite trebuie să demonstreze o amplă capacitate de înțelegere și adaptare la culturile respective, evitând ceea ce specialiștii numesc „șoc cultural”. Credem că se pot depăși barierele de cultură și de limbă printr-o pregătire temeinică a procesului de negociere. Astfel, se au în vedere resursele umane performante, mai exact, calitățile cele mai potrivite ale negociatorului pentru un proces concret: cunoașterea unei limbi de circulație internațională cunoscută și de partener, cunoașterea valorii locale a unor expresii cum ar fi „imediat”, „mai vedem”, clarificarea sensurilor, verificarea informațiilor și a consensurilor.

CONCLUZII

Documentarea acestui studiu a condus la conexiuni necesare și la concluzii evidente. În societatea contemporană, negocierea nu mai înseamnă adversitate dusă la extrem, ci parteneriat; un parteneriat în urma căruia părțile obțin maximum posibil din ceea ce și-au propus. De aceea, negocierea îmbracă forma cooperării pentru atingerea obiectivelor propuse. Cu toate acestea, obținerea consensului reprezintă o esențială dificultate. Considerăm că este extrem de important ca negociatorii să conștientizeze necesitatea, permanentă, de transformare a intereselor divergente în interese comune. Scopurile comune conduc către un alt tip de negociere, acela în care deznodământul este gândit în comun de ambele părți. Considerăm că negociatorul secolului al XXI-lea nu mai gândește în termenii „totul sau nimic”, nu consideră concesiile un semn de slăbiciune, evită compromisurile și păstrează un echilibru necesar activității de lungă durată în instituția pe care o reprezintă.

Performanța în negocierile dintre organizații nu mai presupune un rezultat imediat și definitiv; de aceea, un factor important în negociere îl reprezintă orientarea părților. Astfel, conștiința intențională contribuie la potențarea creativității precum și la voința de cooperare pentru găsirea unor soluții reciproc avantajoase, folosind tehnica transformării în negocierea de tip integrativ. Negocierile generează o cunoaștere și o

comunicare intenționale. Cunoașterea orientată, care vizează anumite scopuri (generate de o anumită situație care impune negociere), va crea strategii de acțiune și de comunicare corespunzătoare. Incontestabil, comunicarea intențională, adică orientată către găsirea de soluții, joacă un rol esențial în acest tip de activitate umană. Întreg procesul de negociere presupune implicarea acestui tip de conștiință descoperită de filosofi fenomenologi și analizată de către psihologie (care își reconfigurează imaginea asupra conștiinței). Considerăm conștiința intențională izvorul comportamentelor adoptate pe tot parcursul procesului de negociere. Ea se obiectivează, în situația negocierii, în soluții dictate de structura personalității negociatorilor, de interese, scopuri, cultură, motivație și de nevoia de rezolvare de probleme. Or, în negociere, cercetătorii psihologi au pus în evidență cooperarea ca fiind constructivă în comunicare și în identificarea soluțiilor viabile și reciproc avantajoase. Abordarea fenomenologică a negocierilor specifice societății primelor decenii ale secolului al XXI-lea se constituie într-o evoluție firească a cunoașterii omului.

BIBLIOGRAFIE

1. Abric, Jean-Claude (2002). *Psychologie de la communication* (translation by Luminița și Florin Botoșineanu). Iași: Editura Polirom.
2. Chelcea, Septimiu (2006). *Opinia publică. Strategii de persuasiune și manipulare*. Bucharest: Editura Economică.
3. Coman, Claudiu (2019). *Tehnici de negociere* (Editia: a II-a, revizuită și adăugită). Bucharest: Editura C.H. Beck.
4. Dinu, Mihai (2000). *Comunicarea. Repere fundamentale*. București: Editura Algos.
5. Drăgan, Ioan (1996). *Paradigme ale comunicării de masă*, Bucharest: Casa de Editură și Presă Șansa S.R.L.
6. Ey, Henri (1993). *Conștiința*. Bucharest: Editura Științifică și Enciclopedică.
7. Fiske, John (2003). *Introducere în științele comunicării*, translation by Monica Mitarcă, Iași: Editura Polirom.
8. Friedman, H., and Fischer (2021). What Biblical Leaders Teach Us about Leadership in a Global Society. „*Analysis and Metaphysics*” 20: 7–30, New York, Editura Addleton Academic Publishers.
9. Giles, H., Coupland, N. & Coupland, J. (1991). *Accommodation theory: Communication, context, and consequence*. In H. Giles, J. Coupland, & N. Coupland (Eds.), *Studies in emotion and social interaction. Contexts of accommodation: Developments in applied sociolinguistics*, Cambridge University Press; Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.
10. Husserl, Edmund (1994). *Meditații carteziene*, Bucharest: Editura Humanitas.
11. Le Bon, Gustave (1995). *Opiniile și credințele*, Bucharest: Editura Științifică.
12. Lesenciuc, Adrian (2017). *Teorii ale comunicării* (Ed. a 2-a, reviz.). Brașov: Editura Academiei Forțelor Aeriene „Henri Coandă”.
13. McQuail, D., Windahl, S. (2001). *Modele ale comunicării*. Bucharest: Editura SNSPA.
14. Moscovici, Serge (1998). *Psychologie sociale des relations à autrui*, (translation by Cristina Moșu) Iași: Editura Polirom.
15. Porter, Michael (2008). *On Competition*, Harvard Business Press.
16. Sheares, Gavin (2020). Smart Logistics and Data-driven Decision-Making Processes in Cyber-Physical Manufacturing Systems, „*Economics, Management, and Financial Markets*” 15(1): p. 33–39, New York, Editura Addleton Academic Publishers.
17. Soames, Nicole (2021). *Ghid pentru negociere. Cum să devii un maestru al negocierii*, București: Editura Prior & Books Educational.
18. Surdu, Alexandru (2003). *Filosofia contemporană*, Bucharest: Editura Paideia.

DEVIANȚĂ, CRIMINALITATE ȘI CONTROL SOCIAL ÎN COMUNITĂȚILE RURALE DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA ANILOR 1980 ȘI CEA POSTDECEMBRISTĂ

DAN BANCIU*
LUCIAN ROTARIU**

ABSTRACT

CRIME AND SOCIAL CONTROL IN RURAL COMMUNITIES FROM ROMANIA DURING THE 1980's AND AFTER THE REVOLUTION OF 1989

This study aims to identify the distribution and the main characteristics of the criminality in the rural communities, mainly of crimes committed with violence and against property, in order to draw an overview regarding the etiology of this antisocial phenomenon. The analysis includes penal statistics published by the courts, from the dictatorship period (1980–1989), after December 1989 (1990–2019), studies and researches made by the Public Prosecutor from the High Court of Cassation and Justice (1990–1989) and by the Institute for research and criminality prevention from the Police General Inspectorate (2000–2006). These can be used as a starting point for future complex sociological studies, able to offer explanations regarding the evolution and prediction of the rural criminality. The data presented require caution and prudence in their usage and understanding. If for the dictatorship period the information was mediated by censorship, ignorance and ideology, the official data post-1989 include a limited series of results, the official ones being offered by the authorized institutions, and by a reduced number of available research in the field.

Keywords: criminality, social deviance, crimes, rural, urban.

INTRODUCERE

Revoluția din decembrie 1989 a marcat începutul vieții democratice și parlamentare și a statului de drept, instaurarea legalității și justiției sociale, precum și garantarea exercitării depline a drepturilor și libertăților individuale. Deși în

* Ph.D., Professor, Faculty of Sociology and Social Work, University of Bucharest, e-mail: angela_banciu@yahoo.com.

** Ph.D., Associate Professor, Faculty of Sociology and Social Work, University of Bucharest, e-mail: rotariu_stefan_lucian@yahoo.com.

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXXII, nr. 3–4, p. 215–238, București, 2021

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

societatea românească s-au produs numeroase și importante transformări economice, politice și culturale, paradoxal, în perioada de tranziție pe care a parcurs-o România în cei aproape 30 de ani, nu s-au diminuat, contrar și prevenit acei factori de „risc” care generează devianță, criminalitate și violență în societate. Aceste fenomene antisociale reprezintă o problemă socială gravă, cu consecințe distructive și demoralizatoare pentru segmente largi de populație, generând sentimente de insecuritate și teamă la nivelul indivizilor și grupurilor sociale. Creșterea numărului de delikte și crime, mai ales cele comise *împotriva persoanei*, mai ales cu violență (omoruri, violuri, tâlhării corporale, agresiuni fizice etc.) și *contra patrimoniului* (furturi, jafuri, tâlhării etc.) au alertat opinia publică și mass-media, prin modul de comitere, mobilurile urmărite, consecințele victimale produse. La toate acestea, se adaugă creșterea numărului de cazuri de corupție, mită și fraudă, ca și apariția unor forme noi de devianță și crimă, cum sunt traficul de persoane, exploatarea sexuală a femeilor, traficul de droguri și substanțe psihotrope.

În fața acestei recrudescențe a unor delikte și crime, mediul rural și locuitorii acestui mediu nu puteau rămâne „imuni” sau „necontaminați” de acest „virus criminogen”, lumea satelor fiind afectată din ce în ce mai mult de pe urma acestor delikte. În aproape jumătate de secol de „trăire” și „simțire” sub dictatura comunistă, comunitățile rurale au cunoscut „marele experiment” social al „cooperativizării socialiste” și de „urbanizare” și „modernizare” forțată, pentru ca, brusc, să fie abandonate de guvernările postdecembriste. Deși un obiectiv prioritar (declarativ) al tuturor acestor guverne a fost modernizarea satelor și a administrației locale, inclusiv combaterea violenței și corupției, s-au întreprins puține măsuri de modernizare a comunităților rurale, de creștere a gradului de responsabilitate și transparență a măsurilor luate pentru modernizarea satelor. În plus, factorii de control social din multe comunități rurale au ignorat (sau nu au cunoscut) apariția unor noi surse cu potențial criminogen în lumea satelor, cum ar fi: sărăcirea populației, lipsa locurilor de muncă (și, implicit, migrația locuitorilor în alte zone și țări), condițiile socio-economice și de locuit precare în care trăiesc mulți locuitori, inegalitățile economice dintre sat și oraș în privința veniturilor obținute, consumul de alcool, ceea ce a condus la creșterea agresivității și violenței în familia rurală tradițională. La toate acestea se adaugă slăbirea sau chiar disoluția controlului social familial, educațional și comunitar în multe zone rurale, destrămarea vechilor rețele de solidaritate socială dintre locuitorii din lumea satelor, ca și absența unor politici sociale și penale de identificare și prevenire, în timp util, a surselor de criminalitate violentă.

Deși criminalitatea din mediul rural a cunoscut anumite tendințe și ritmuri de evoluție specifice, există încă puține studii și cercetări sociologice și criminologice concrete, dedicate analizei acestui fenomen, fundamentate prioritar pe identificarea și explicarea cauzelor care generează și condițiilor care favorizează crimele și deliktele comise, cu precădere, în mediul rural (Banciu, Rădulescu, Dâmboeanu, 2007; Balica, Banciu, 2007).

Studiul de față încearcă să identifice principalele caracteristici ale fenomenului criminalității în comunitățile rurale, precum și distribuția criminalității în mediul rural, în special a delictelor comise cu violență și împotriva patrimoniului, în vederea stabilirii unei imagini mai complexe privind etiologia acestui fenomen antisocial.

Metodologia studiului a utilizat următoarele tehnici de recoltare și analiză a datelor:

a. analiza statisticilor penale publicate de instanțele de judecată, în perioada ultimului deceniu al dictaturii (1980–1989) și cele postdecembriste (1990–2019), privind structura și dinamica fenomenului criminalității din România, în special pe specificul fenomenului în mediul rural;

b. analiza secundară a unor studii și cercetări realizate de Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție (în perioada 1990–2002) și de Institutul pentru cercetarea și prevenirea criminalității de pe lângă inspectoratul General al Poliției (în perioada 2000–2006), axate pe investigarea criminalității în mediul rural.

Chiar dacă aceste date sunt insuficiente și discutabile (sub aspect comparativ), ele pot servi ca punct de plecare pentru derularea în viitor a unor cercetări sociologice mai complexe, capabile să ofere explicații pertinente cu privire la evoluția și predicția criminalității în mediul rural.

I. DIFICULTĂȚI ȘI OBSTACOLE METODOLOGICE ÎN ESTIMAREA INTENSITĂȚII CRIMINALITĂȚII DIN ROMÂNIA ÎN EPOCA DICTATURII ȘI CEA POSTDECEMBRISTĂ

Societatea românească se confruntă, în prezent, cu o recrudescență a delictelor și crimelor comise prin violență și agresivitate, contra patrimoniului și bunelor moravuri, precum și cu o multiplicare, fără precedent, a actelor de fraudă, corupție și chiar crimă organizată, cu consecințe negative asupra structurii și securității indivizilor, grupurilor și instituțiilor sociale. Agravată de lipsa de coerență legislativă, de scăderea controlului social comunitar și de multiplicarea dificultăților inerente trecerii la economia de piață, criminalitatea nu este un fenomen nou apărut, el existând și în vechiul regim totalitar, ceea ce impune identificarea și explicarea diverselor forme de *continuitate*, dar și de *discontinuitate*, care îl caracterizează.

În perioada regimului totalitar din România, criminalitatea a constituit o *problemă socială* destul de gravă, dar și un fenomen *social* și *antisocial*, rezultat din interacțiunea unor cauze obiective și subiective, sociale și individuale, și a unor condiții favorizante, care au fost însă ignorate sau chiar negate de către factorii de control social din acea vreme. Chiar dacă, uneori, se recunoștea tacit existența unor delikte și crime, acestea erau minimalizate sub raport cantitativ, iar criminalitatea era considerată ca un fenomen singular, trecător, de proporții reduse, generat, în

mare măsură, de rămășițele conștiinței mic-burgheze în mentalitatea oamenilor și de influența lumii capitaliste, fenomen destinat să dispară odată cu ajungerea societății socialiste pe o treaptă superioară de dezvoltare. Pentru acest motiv, politica de combatere și prevenire a criminalității s-a axat, preponderent, pe intervenția factorului educativ și de conștiință, prin educarea oamenilor „în spirit revoluționar”, pe baza „normelor eticii și echității socialiste” etc.

Deși în alte țări socialiste europene (Polonia, Cehoslovacia, Germania, Ungaria etc.) diversele aspecte etiologice și predictive ale criminalității au fost abordate în plan teoretic, metodologic și practic de către sociologi și criminologi, în România vechiului regim asemenea studii și cercetări au fost destul de timide, existând puține încercări de întreprindere a unor investigații concrete, cauzele criminalității constituind foarte rar obiectul unor dezbateri deschise (Stănoiu, 1981; Banciu, Rădulescu, 1985).

De altfel, încercările de realizare a unor cercetări sociologice privind etiologia criminalității s-au lovit de o serie de obstacole și impedimente de natură politică și ideologică, caracteristice regimului politic totalitar, și anume:

- „secretizarea” absolută a statisticilor judiciare, în sensul considerării ca fiind „tabu” toate datele și informațiile privind evoluția criminalității, pentru cercetători și publicul larg;

- „cosmetizarea” datelor din statisticile privind criminalitatea, prin intervenția atât a unor factori de „filtru” care modificau sensibil dimensiunile fenomenului de criminalitate, cât și a legislației penale care, în calitate de variabilă adițională, diminuea, în anumite perioade, volumul criminalității din aceea vreme (prin decretele de grațiere și amnistie adoptate, mai ales în perioada 1980–1988);

- cenzura impusă mass-mediei din acea vreme, existând foarte puține referiri în presa scrisă despre diversele delikte sau crime comise în societatea românească; chiar dacă apăreau unele referiri în presă, ele urmăreau un scop „moralizator” și „educator” pentru cetățeni, dovedind fermitatea justiției și a factorilor de control social (cum au fost, de pildă, celebrele cazuri Râmăru și Ștefănescu).

Datorită lipsei de acuratețe și de transparență a statisticilor oficiale, orice comparații privind volumul, amploarea și intensitatea criminalității din perioada regimului totalitar sunt hazardate, deși unele dintre acele date și informații pot servi ca suport orientativ pentru estimarea evoluției criminalității din acea vreme.

În prezent, criminalitatea cunoaște o altă evoluție și dinamică, sub raport cantitativ și calitativ, fiind fenomenul unde se manifestă cel mai pregnant deficiențele vechiului regim politic, conjugate cu cele ale regimului de tranziție, datorită intersectării și convergenței între factorii tradiționali „de risc” și noii factori care favorizează criminalitatea. Tranziția la economia de piață a generat noi forme de criminalitate, atât din cauza menținerii în continuare a unor disfuncții instituționale existente și în vechiul regim politic, cât și din cauza unor mecanisme și factori care potențează și favorizează apariția unor forme grave de criminalitate, cum ar fi criminalitatea violentă, corupția și crima organizată.

Estimarea intensității și amplitudinii criminalității în perioada de tranziție reprezintă încă o dificultate pentru cercetătorii, specialiștii sau practicienii din domeniul sociologiei și criminologiei, întrucât în statisticile oficiale se operează cu trei tipuri de criminalitate: *a. criminalitatea reală*, denumită și „cifra neagră” a criminalității, care se referă la totalitatea delictelor și crimelor comise într-o anumită arie socio-culturală (sau teritoriu) și într-o anumită perioadă de timp, indiferent dacă acestea sunt cunoscute, descoperite sau instrumentate de organele de poliție și al cărui volum sau amploare nu pot fi niciodată și nicicând cunoscute integral; *b. criminalitatea descoperită*, cercetată sau instrumentată de organele de poliție, denumită și criminalitatea aparentă, care include numai acele delictе și crime aduse la cunoștința poliției sau descoperite de organele de poliție, și a cărei amploare este sensibil diminuată comparativ cu criminalitatea reală; *c. criminalitatea judecată*, care include totalitatea delictelor și crimelor pentru care s-au pronunțat sentințe de condamnare rămase definitive și a cărei cifră este mult inferioară celei descoperite sau cercetate.

Criminalitatea descoperită și cea judecată formează obiectul unor *statistici judiciare* realizate la nivelul poliției și, respectiv, justiției, ambele fiind publicate periodic, după 1990, în „*Anuarul Statistic al României*”, editat de Institutul Național de Statistică. Datorită, însă, diferențelor evidente între criminalitatea descoperită și cea judecată în ceea ce privește volumul și amploarea acestora, cât și a modului diferit de înregistrare și cuantificare a indicatorilor semnificativi privind diversele delictе și crime, cele două tipuri de statistici oficiale (ale poliției și justiției) nu coincid decât arareori, apărând o serie de discrepante în privința numărului de persoane cercetate sau judecate sau a numărului de delictе cercetate sau judecate etc., ceea ce îngreunează operația de a aduce la un numitor comun toate aceste date și informații privind evoluția criminalității în România în perioada de tranziție. În opinia noastră, principalele dificultăți în estimarea adecvată a intensității și amplitudinii criminalității din România constau în:

a. existența unor discrepante în privința cuantificării naturii sau tipului de delict cercetat sau judecat. Astfel, *statistica poliției* cuprinde o serie de indicatori referitori la: numărul total de delictе comise, dintre care delictе economico-financiare, juridice și de altă natură, delictе contra persoanei, contra patrimoniului, delictе de fals, delictе incriminate de legi speciale; în schimb, în *statistica justiției* aceste delictе apar sub forma delictelor contra persoanei (în cazul acestora fiind detaliate cele contra protecției muncii și acțiuni directe, care nu se regăsesc în statistica poliției), contra patrimoniului (în cazul acestora nefiind înregistrate cele de gestiune frauduloasă și distrugere, ca în statistica poliției), delictе de serviciu, delictе silvice, delictе contra autorităților, delictе contra bunelor moravuri, toate acestea nefiind înregistrate ca atare și în statistica poliției;

b. în *statistica justiției* sunt cuprinse numai persoanele condamnate definitiv, pe tipuri de delictе și mediul de rezidență (urban-rural), în timp ce în *statistica poliției* sunt înregistrate doar persoanele cercetate per total din mediul urban sau rural, precum și cele cercetate în funcție de vârstă (minori până la 14 ani și între 14–17 ani și tineri între 18–30 ani) și ocupație (șomeri, fără ocupație etc.);

c. o serie de date statistice existente se bazează pe delictе și crime așa cum sunt ele definite și incriminate în noul Cod penal (din 2014), pentru perioada anterioară fiind utilizate date despre delictеle echivalente din codul penal de la 1969 (și modificările ulterioare) și legislația specială cu dispoziții penale;

d. în niciunele dintre statistici nu există niciun fel de date și informații privind *dinamica victimelor* diverselor delictе și crime și care au fost parte din procesul penal, ceea ce reprezintă un impediment serios în estimarea gravității fenomenului criminalității.

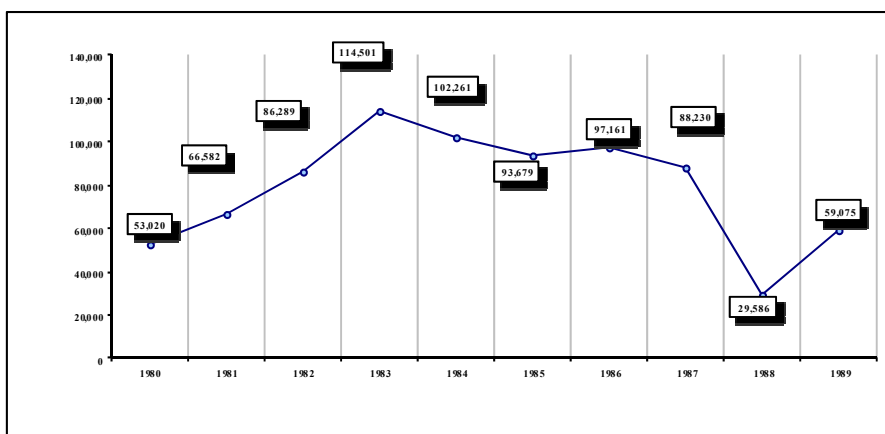
II. REPERE ESTIMATIVE PRIVIND DINAMICA CRIMINALITĂȚII ÎN ULTIMUL DECENIU AL DICTATURII (1980–1989)

Chiar dacă regimul comunist nu a recunoscut oficial existența criminalității decât ca fenomen întâmplător, ocazional sau accidental, statisticile justiției publicate după 1990 relevă că și în perioada dictaturii s-au comis numeroase delictе și crime, a căror amploare și gravitate a fost diminuată de propaganda oficială și „subdimensionată” mai ales în urma decretelor de grațiere și amnistie intervenite în acea vreme. Pentru acest motiv, evaluările de ordin cantitativ și comparațiile cu ratele criminalității din alte țări trebuie făcute cu prudență și reținere științifică, chiar dacă ele pot oferi anumite repere descriptive pentru analiza dinamicii criminalității din acea vreme.

Pentru cei 10 ani în care dispunem de date statistice oficiale (1980–1989), evoluția criminalității a cunoscut tendințe oscilante, cu creșteri semnificative între anii 1983–1986, urmate de descreșteri sensibile între anii 1987–1989 (*Grafic nr. 1*).

Grafic nr. 1

Numărul persoanelor condamnate definitiv de instanțele judecătorești, în perioada 1980–1989

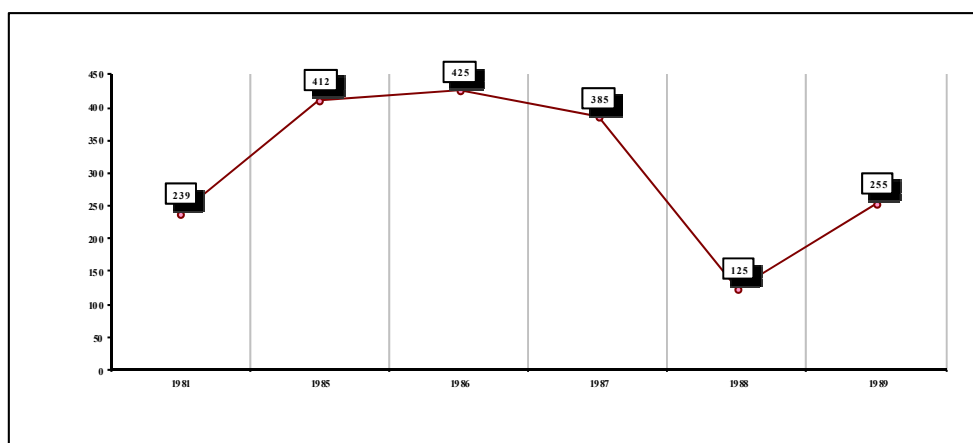
Sursa: *Anuarul Statistic al României*, 1993, p. 664.

Se observă faptul că, în anul 1983, criminalitatea judecată a atins punctul maxim, când au fost condamnate 114.501 persoane la diferite pedepse, cifră care – după cum se va vedea – nu va fi atinsă nici chiar după 1989. Acest lucru se explică prin existența, în acea perioadă, a unei veritabile „inflații” penale, dusă dincolo de limitele normale ale unei apărări sociale justificate, când erau încriminate și sancționate fapte și abateri fără gravitate socială (cum au fost, de pildă, avortul, cerșetoria, specula, vagabondajul, homosexualitatea, parazitismul etc.). În schimb, așa-zisele descreșteri „sensibile” ale criminalității, în anumiți ani, se datorează, în mare măsură, numeroaselor decrete de grațiere a unor pedepse și de amnistiere a unor delictes și delincvenți (în special în anii 1986, 1987 și 1988).

Un indicator semnificativ pentru evaluarea criminalității din epoca dictaturii îl reprezintă *indicele (sau rata) de criminalitate*, a cărui evoluție a cunoscut, de asemenea, o tendință oscilantă, cu creșteri și descreșteri succesive (*Grafic nr. 2*).

Grafic nr. 2

Evoluția ratei criminalității în perioada 1980–1989

Sursa: *Anuarul Statistic al României*, 1995, p. 704–705.

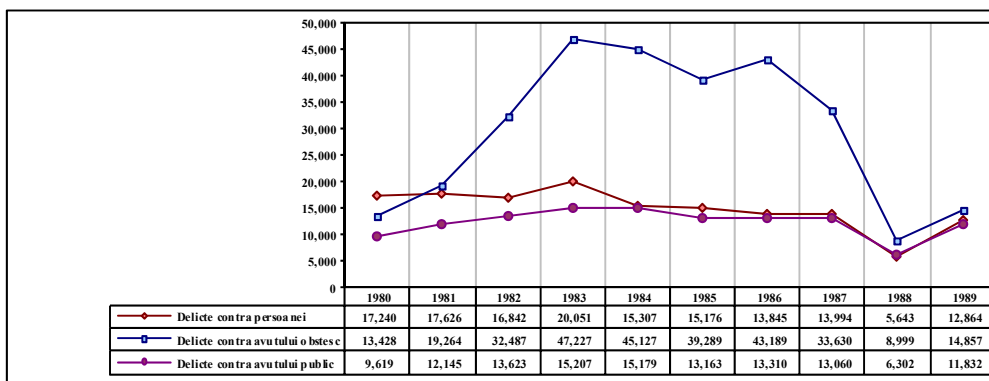
Rata criminalității (care include numărul total de persoane condamnate definitiv raportat la 100.000 de locuitori) aproape s-a dublat în 1986, comparativ cu 1980, după care începe să scadă semnificativ, mai ales ca urmare a acelor decrete de amnistiere și grațiere din anii 1986 și 1988. Deși rata scăzută a criminalității era unul dintre principalele slogane menite să ateste superioritatea sistemului, paradoxul este că acest slogan își avea, în planul politicii penale, un model de reacție deosebit de represiv, conducând, de fapt, la etichetarea și marginalizarea multor condamnați din acea perioadă (Stănoiu, 1994).

Analiza evoluției criminalității, în perioada 1980–1989, în funcție de tipurile principale de delictes relevă ponderea importantă a *delictelor contra avutului public* și, în special, a delictelor de furt, delapidare și înșelăciune, în timp ce *delictesle contra*

persoanei și contra avutului personal sau particular (cum erau ele denumite în acea vreme) dețin ponderi aproximativ egale (Graficul nr. 3).

Grafic nr. 3

Dinamica persoanelor condamnate definitiv pe principalele categorii de delict, în perioada 1980–1989

Sursa: Anuarul Statistic al României, 1995, p. 708–710.

În ansamblul criminalității judecate în perioada analizată, cele trei tipuri de delicta au deținut cumulativ ponderi covârșitoare în totalul delictelor comise, și anume: 75,9% în 1980, 71,9% în 1983 și 70,8% în 1986, pentru ca în 1989 această pondere să scadă la 66,3%.

Delicta contra persoanei au înregistrat ponderea cea mai ridicată în ansamblul criminalității judecate în anul 1980, când aceasta a reprezentat 32,5%, pentru ca, în anul 1986, această pondere să se diminueze la 13,5%, iar în anul 1989 să crească din nou, atingând valoarea de 21,7%.

Delicta contra avutului personal sau particular au atins, în mod surprinzător, ponderea cea mai ridicată în totalul delictelor judecate în anul 1989, valoarea acesteia atingând 20,05%, față de 13,2% în 1983 și 12,9% în 1986.

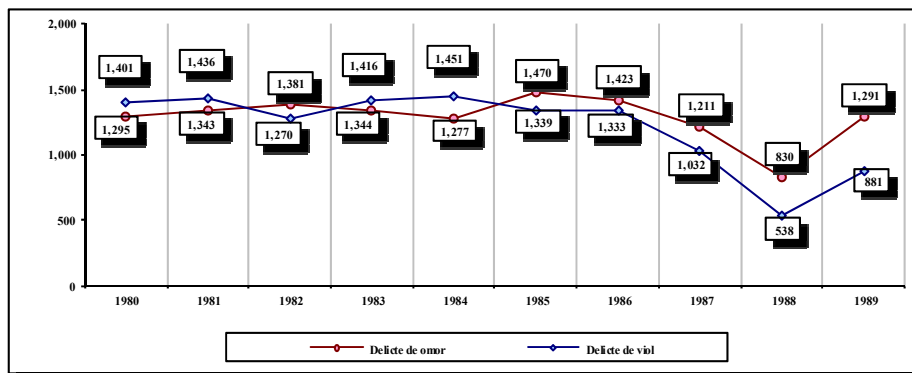
În schimb, în toată perioada analizată, *delicta contra avutului obștesc*, în special cele de delapidare și furt, au deținut cele mai ridicate ponderi în ansamblul fenomenului criminalității, acestea atingând nivelul maxim în 1986, când au reprezentat 44,4% din totalul delictelor comise, pentru ca ulterior, în anul 1989, ponderea lor să scadă la 24,6%.

Deși în perioada analizată delicta comise cu violență, în special cele de *omor* și *viol*, au fost negate de propaganda oficială și de factorii de control social, datele statistice publicate după 1990 atestă nu numai existența lor, cât mai ales o creștere a volumului lor de la an la an, astfel încât, paradoxal, într-o perioadă și într-un regim bazate pe mecanismele fricii, intimidării și manipulării, în anumiți

ani aceste delictе vor atinge cifre șocante, nefiind decât ușor depășite de cifra crimelor și violurilor comise după anul 1990 (*Grafic nr. 4*).

Grafic nr. 4

Dinamica numărului de persoane condamnate definitiv pentru delictе de omor și viol, în perioada 1980–1989

Sursa: *Anuarul Statistic al României*, 1995, p. 708.

Se poate observa faptul că *delictеle de omor* au cunoscut o creștere continuă până în 1985, an în care numărul lor este cel mai ridicat (1470 de omoruri), această cifră fiind foarte apropiată de cea înregistrată după 1989 și anume în 1997, când au fost condamnate 1.472 de persoane pentru delictе de omor. Dacă avem în vedere faptul că aceste omoruri s-au produs într-o societate care se pretindea „egalitară” și „democratică”, în care instituțiile de represiune erau omniprezente și în care totul era controlat și manipulat prin presa scrisă și audiovizuală, considerăm că cifra lor este foarte ridicată, comparativ cu cea înregistrată după 1989. Același lucru se poate spune și despre evoluția *delictelor de viol* din perioada dictaturii, care ating valori chiar mai ridicate decât cele înregistrate după 1989. Astfel, în 1984 sunt condamnate cele mai multe persoane din intervalul studiat pentru comiterea de violuri (1.451 persoane), în timp ce în perioada de tranziție numărul cel mai ridicat de persoane condamnate pentru viol a fost doar de 1.326 de persoane, în anul 1992. Aceste cifre nu reușesc decât într-o măsură limitată să evidențieze amploarea violurilor comise în perioada dictaturii, dacă avem în vedere faptul că unii violatori au fost exonerati prin împăcarea cu victima, iar în multe cazuri victimele nu au reclamat, din diverse motive, asemenea delictе, după cum căsătoria dintre victimă și violator conducea la exonerarea de pedeapsă a acestuia din urmă.

Datele statistice privind evoluția criminalității în ultimii 10 ani ai regimului totalitar, deși sunt departe de a evidenția adevărata realitate a fenomenului, reprezintă – după cum spunea Dionisie Pop Marțian, fondatorul statisticii judiciare din România – „icoana unei părți însemnate a moralului locuitorilor țării”, ele

putând fi utile nu numai specialiștilor, ci și publicului larg: „(...) cât de mult spun aceste cifre omului de stat, legiuitorului, judecătorului și chiar simplei curiozități a cititorului” (D. Pop Marțian, 1864).

Datorită lipsei de acuratețe și transparență a statisticilor din epoca dictaturii, orice comparație privind amploarea, intensitatea și gravitatea criminalității din acea vreme, cu situații existente în alte țări sau cu cea din prezent de la noi, este hazardată, chiar dacă unele date și informații pot servi ca suport orientativ și descriptiv privind evoluția acestui fenomen. Lipsesc, din nefericire, orice informații privind distribuția diverselor delikte și crime în profil teritorial și, mai ales, în funcție de mediul de rezidență (urban-rural) și de caracteristicile socio-demografice ale făptuitorilor.

III. TENDINȚE ȘI EVOLUȚII ALE CRIMINALITĂȚII ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE (1990–2018)

Tranziția la economia de piață a generat, paradoxal, noi forme de criminalitate în România, cum ar corupția, crima organizată, criminalitatea cibernetică, traficul de persoane și consumul de droguri, aproape cvasi-inexistente în perioada dictaturii. Pentru acest motiv, la nivelul percepției publice, acest fenomen antisocial a devenit un motiv de teamă și insecuritate pentru segmente largi de populație, amplificate de multe ori de presa scrisă și audiovizuală, care au mediatizat intens cazurile de crimă, viol, pedofilie, dispariții sau răpiri de persoane, în special minori, cele de înșelăciune, furturile și tâlhăriile.

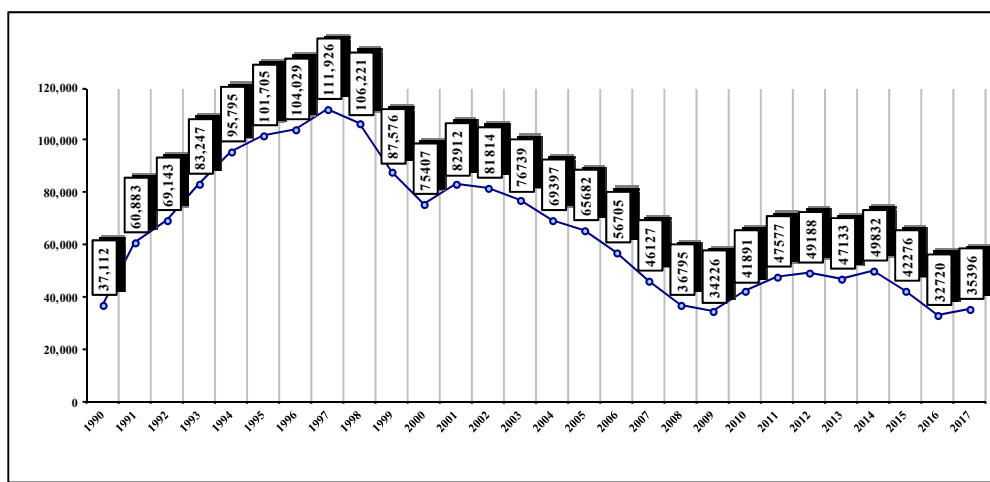
În perioada de tranziție, criminalitatea a fost sensibil influențată și de existența unei stări de „anomie socială” și, mai ales, legislativă, care a determinat o dereglare normativă și funcțională a unor instituții fundamentale de control social, scăderea prestigiului și eficienței legii, justiției și poliției, ca și creșterea permisivității și a toleranței, mai ales în primii zece ani ai tranziției, față de o serie de acte de mită, fraudă, corupție și violență manifestate la nivelul mecanismelor de control penal.

Referitor la volumul și intensitatea criminalității în perioada de după 1989, a fost acreditată ideea, mai ales în mass-media, conform căreia fenomenul a cunoscut o recrudescență nemaiîntâlnită sau că această creștere a fost „explozivă” sau chiar „alarmantă”, deși o serie de studii și cercetări sociologice și criminologice au abordat cu prudență și precauție acest fenomen, evitând asemenea caracterizări care dau bine la public (Stănoiu, 1994; Banciu, Rădulescu, Teodorescu, 2002 etc.). În consecință, o abordare nuanțată a evoluției criminalității în perioada de tranziție pleacă de la constatarea că aceasta este normală și obiectivă, având o „coloratură” specifică perioadei parcurse, precum și „ritmuri” diferite de manifestare.

Principala caracteristică a acestei evoluții o reprezintă *creșterea continuă* și progresivă a *volumului criminalității* (reprezentat de numărul de persoane condamnate definitiv de instanțele de judecată) timp de 7 ani (între 1990–1997), urmată de *descreșterea* constantă a fenomenului, în perioada 1998–2008 și de *relativa stagnare*, în următorii ani (*Graficul nr. 5*).

Grafic nr. 5

Evoluția numărului de persoane condamnate definitiv de instanțele judecătorești, în perioada 1990–2017.

Sursa: Anuarul Statistic al României, 1991–2018.

Se poate observa faptul că cele mai semnificative creșteri au fost înregistrate în anii 1994, când au fost condamnate cu 55% mai multe persoane comparativ cu anul 1990 și 1992, când s-a înregistrat o creștere de 11,3% față de 1991, și chiar 1995, an în care numărul persoanelor condamnate definitiv a crescut cu 8,8% față de 1994. În schimb, cele mai importante descreșteri în privința numărului de persoane condamnate definitiv s-au înregistrat în anii 1998, când numărul acestora a fost cu 16,1% mai mic față de anul 1997, și 1999, an în care au fost condamnate cu 19,1% mai puține persoane față de anul precedent. În perioada de descreștere a fenomenului, cele mai mari scăderi se înregistrează în anii 2008 și 2009, atingând cel mai scăzut minim în anul 2016, când au fost condamnate definitiv doar 32 720 persoane, ceea ce reprezintă o scădere de peste 3 ori a fenomenului, comparativ cu anul de vârf 1997, când au fost condamnate 111 924 persoane.

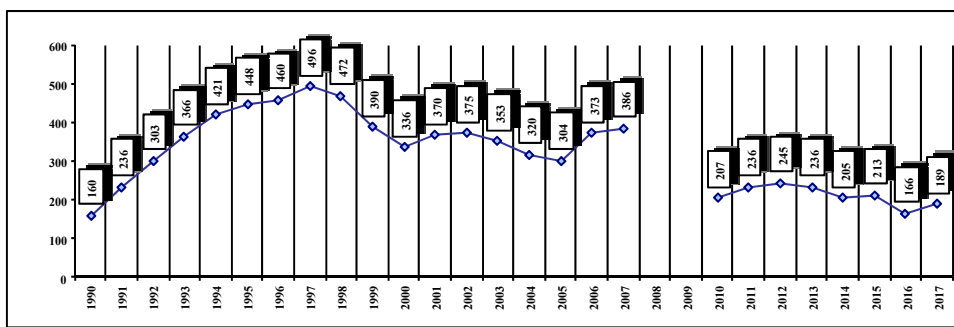
Aceste oscilații, relativ mari, ale volumului criminalității, mai ales scăderea constantă înregistrată după anul 1998, pot fi corelate și cu modificările succesive ale legislației penale petrecute în anul 1996 și, mai ales, în 2014, când a intrat în vigoare și noul Cod Penal, care a dezincriminat o serie de fapte, considerate până atunci ca delict, cum ar fi, între altele, homosexualitatea, avortul (în anumite condiții), seducția, adulterul, prostituția, insulta, perversiunea sexuală, vagabondajul etc., care generau o „inflație” artificială a fenomenului.

Un indicator sintetic privind estimarea evoluției criminalității în perioada de tranziție îl reprezintă *indicele (rata) de criminalitate*, a cărui evoluție a consemnat tendințe oscilante, cu creșteri semnificative, în perioada 1990–1998, anul 1997

marcând și cea mai ridicată rată a criminalității de după decembrie 1989, cu 496 de persoane condamnate la 100 000 de locuitori, după care a urmat o descreștere continuă a acesteia, mai ales în perioada 2002–2009, evoluția acesteia stagnând ulterior (*Graficul nr. 6*).

Grafic nr. 6

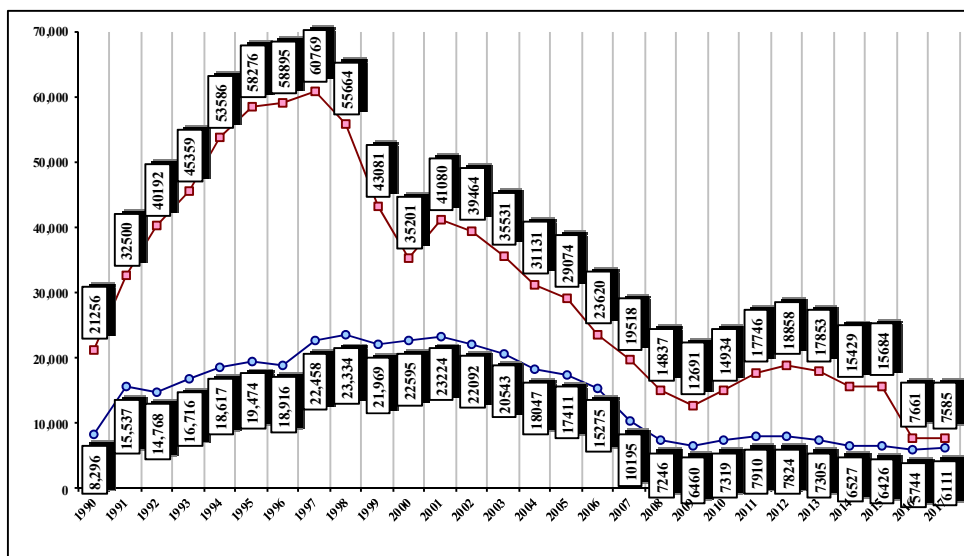
Evoluția ratei criminalității în perioada 1990–2017

(Sursa: *Anuarul Statistic al României*, 1998, 2003, 2017, 2019).

Grafic nr. 7

Evoluția numărului de persoane condamnate definitiv pentru delictе contra persoanei și contra patrimoniului, în perioada 1990–2017

Sursa: *Anuarul Statistic al României*, 1991–2018.

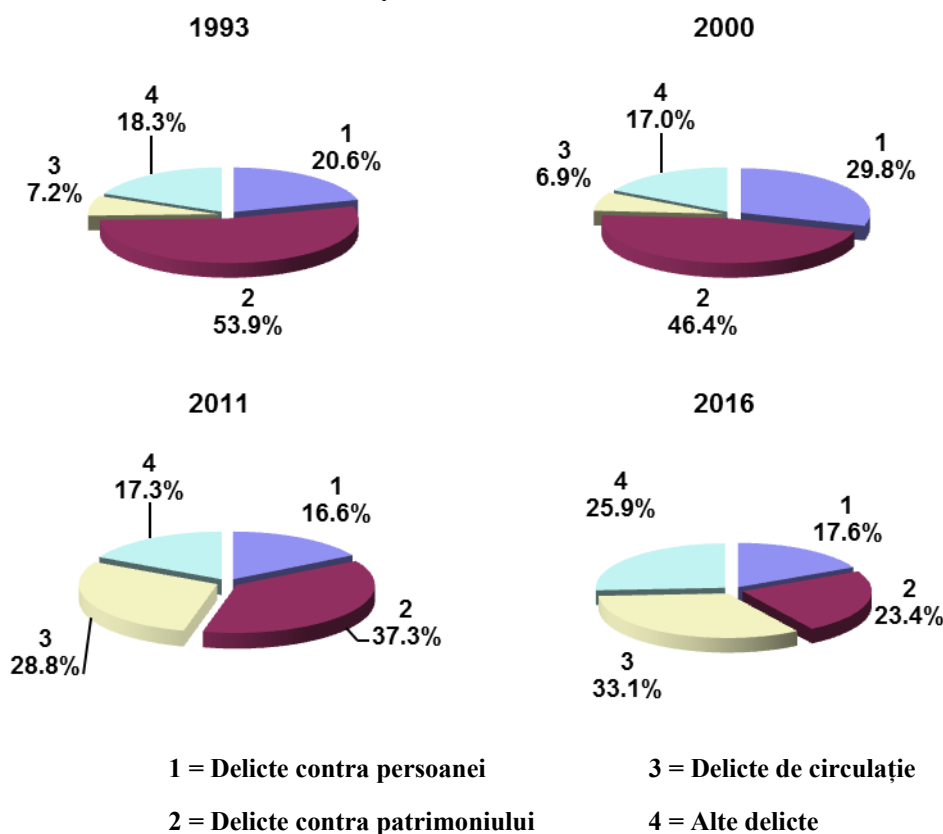
Notă: Până în 1996, delictеle contra avutului privat și cele contra avutului public erau înregistrate separat, după această dată ele fiind contopite în categoria de delictе contra patrimoniului.

Comparativ cu anul 1990, rata criminalității a crescut de 3 ori în 1993 și de aproape 3,5 ori în 1997, având o tendință de creștere continuă între 1991–1997, după care descrește treptat între anii 1998–2000, pentru ca începând din anul 2001 să crească din nou, ajungând ca în anul 2002 ea să fie de trei ori mai mare comparativ cu anul 1990, dar și să scadă simțitor după 2015.

Mai relevantă este însă analiza distribuției criminalității judecate, în perioada analizată, în funcție de principalele tipuri de delict, și care atestă ponderea ridicată a delictelor contra persoanei și a celor împotriva patrimoniului, acestea reprezentând împreună mai mult de două treimi din numărul total de delict (Graficele nr. 7 și nr. 8).

Grafic nr. 8

Evoluția ponderii diferitelor tipuri de delict în ansamblul criminalității judecate, în perioada 1990–2017

Sursa: Anuarul Statistic al României, 1991–2018.

Se poate observa faptul că ponderea celor două tipuri de delict (contra persoanei și contra patrimoniului) a atins ponderea cea mai ridicată în anul 1997

(79,5%), având o traiectorie descendentă, dar continuând să se mențină la cote ridicate. În același timp, se constată și o creștere treptată, dar totuși pronunțată, a delictelor comise în raport cu regimul circulației pe drumurile publice, care de la o pondere de doar 7,8% în 1993, ajung să crească de peste 6,5 ori în această perioadă, reprezentând 33,1% din totalul delictelor în anul 2016, ceea ce ar trebui să reprezinte un semnal de alarmă pentru instituțiile cu rol de prevenire și control social.

Dacă analizăm în profunzime evoluția celor două tipuri de delictе mai importante, constatăm că în cazul *delictelor contra persoanei* se observă o creștere continuă a ponderii acestora până în anul 2000, când ele ajung să reprezinte 27,1% din totalul delictelor comise, pentru ca aceasta să scadă treptat, până la 17,6% în 2016. În cazul acestui tip de delictе contra persoanei, cele de *omor* au deținut o pondere medie situată între 6,55% și 12,9%, atingând cota cea mai ridicată (în cifre absolute) în 1993, când au fost consemnate 1 472 de persoane pentru omor, iar cea mai scăzută în 2012, când doar 802 persoane au fost condamnate pentru omor. Aceeași evoluție au avut-o delictеle de *viol*, a căror pondere s-a situat, în medie, între 2,5% și 5%, având însă o tendință de descreștere, în cifre absolute, de la 985 de persoane condamnate pentru viol în 1999, la 368 de persoane, ceea ce reprezintă o reducere de aproape 2,5 ori.

Delictеle *contra patrimoniului* înregistrează, la rândul lor, creșteri semnificative în toată perioada analizată, de la 21 256 delictе judecate în 1990 la 60 769 în 1997, ponderea lor medie oscilând între 50–55% din totalul criminalității judecate. Până în 1996, dintre aceste delictе, cele comise în dauna avutului public cunosc descreșteri semnificative, în timp ce delictеle contra avutului particular și privat înregistrează creșteri importante, ponderea lor atingând 97,4% în 1997, față de doar 2,6% cât reprezintă ponderea delictelor contra avutului public în același an. Creșterea spectaculoasă a delictelor contra avutului privat poate fi corelată cu extinderea proprietății private în această perioadă și diminuarea, tot mai marcantă, a proprietății publice. De altfel, în cadrul acestui tip de delictе predomină *furturile* și *tălhăriile*, a căror pondere medie reprezintă circa 85–88% din totalul delictelor contra patrimoniului, în timp ce delapidările și înșelăciunile cumulează împreună doar 12–15% în ansamblul acestui tip de delictе.

În încheierea acestei analize, se impune și un comentariu cu privire la anumite *acțiuni directe*, cum sunt cele înregistrate în statisticile justiției și care se referă la o serie de delictе mai puțin grave (lovire, amenințare, insultă, calomnie etc.) și pentru care acțiunea penală se pune în mișcare numai la plângerea părții vătămate, au cunoscut, în mod surprinzător, o creștere sensibilă în toată această perioadă, cifra lor triplându-se în 1995 comparativ cu 1990 (de la 3 955 în 1990 la 16 448 în 1995) și atingând nivelul cel mai ridicat în anul 2000, când au fost condamnate definitiv 16 104 persoane pentru delictе fără gravitate deosebită. Fără a pune în discuție legalitatea realizării actului de justiție, considerăm că în cazul acestor delictе fără pericolozitate socială instanțele le-ar fi putut soluționa prin medierea părților în cadrul procesului penal sau prin recurgerea la alte soluții

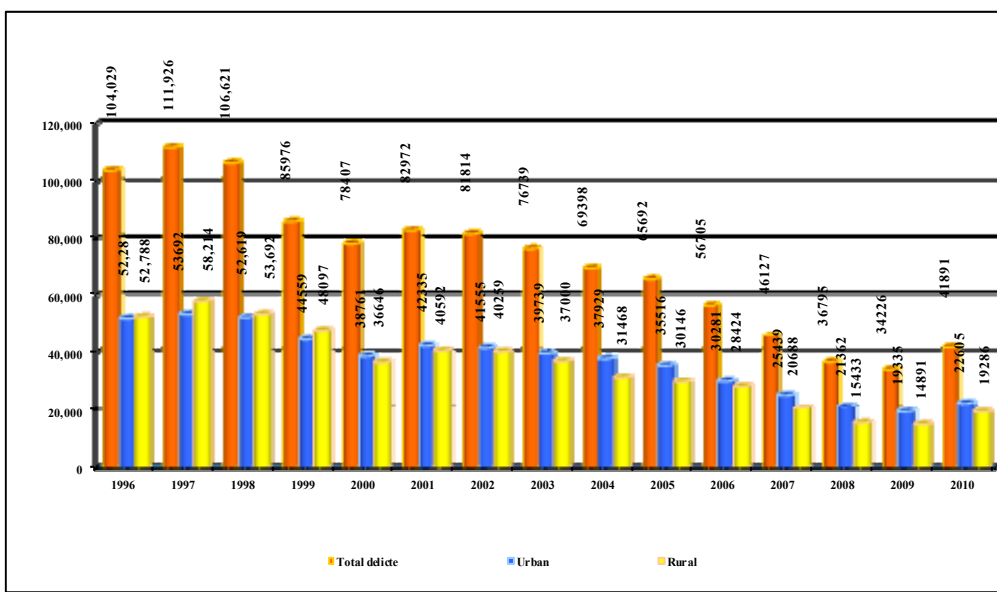
extrajudice în cadrul justiției restaurative, ceea ce ar fi degrebat sensibil activitatea instanțelor și, implicit, ar fi redus condamnarea unor persoane pentru fapte penale minore. De altfel, până în 1992, aceste delictे erau de competența comisiilor de judecată, care funcționau la nivelul tuturor localităților urbane și rurale, având ca misiune realizarea „împăcării” părților implicate. Însă, prin Legea nr. 104/1992, aceste Comisii au fost desființate, partea vătămată urmând să se adreseze direct judecătorei competente, ceea ce a avut ca efect „secundar” și disfuncțional încărcarea excesivă a instanțelor cu procese penale și o „inflație” artificială a criminalității judecate.

IV. TENDINȚE ȘI RITMURI DE EVOLUȚIE A PRINCIPALELOR TIPURI DE DELICTE, ÎN FUNCȚIE DE MEDIUL DE REZIDENȚĂ (URBAN-RURAL), ÎN PERIOADA 1995–2010

Pentru a putea evalua comparativ evoluția criminalității judecate în România și distribuția acestora în funcție de mediul de rezidență (urban-rural), au fost utilizate, în primul rând, datele și informațiile statistice oficiale, care, din nefericire, se referă doar la perioada 1996–2010, neexistând informații despre dinamica criminalității înainte și după această perioadă. Deși lacunare și parțiale, ele oferă totuși o serie de repere orientative asupra fenomenului, cu referire specială la delictеle comise împotriva persoanei și contra patrimoniului (*Graficul nr. 9*).

Grafic nr. 9

Distribuția persoanelor condamnate definitiv în funcție de mediile în care acestea au fost comise (1996–2010)

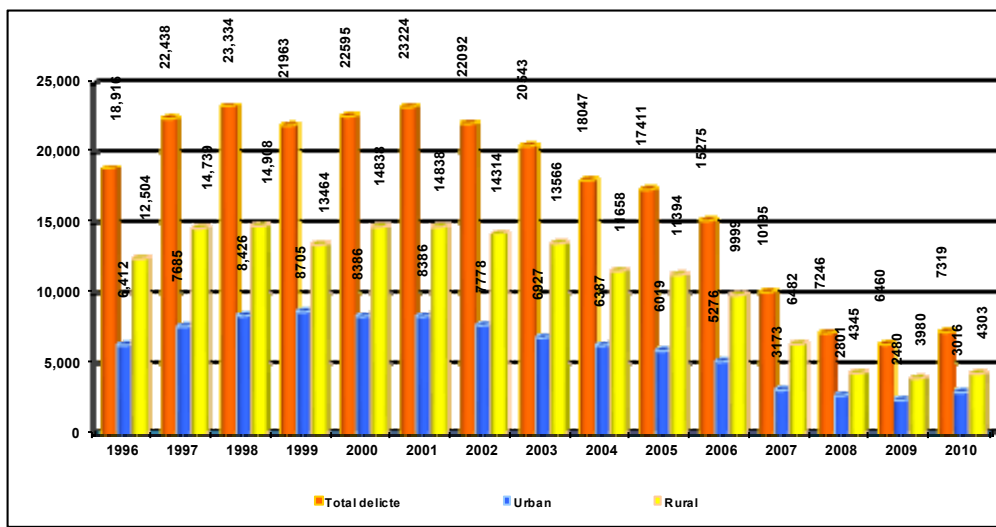
Sursa: *Anuarul Statistic al României*, 1997–2011.

Rezultă că, în perioada analizată, tendința de evoluție a delictelor pe cele două medii de rezidență a cunoscut o traiectorie descrescătoare, având un vârf maxim în anul 1997 și unul minim în anul 2010. Din punctul de vedere al distribuției delictelor și al ponderii deținute de cele două medii, se observă că mediul *rural* a depășit ca pondere pe cel urban în anii 1996, 1997 și 1998, când a înregistrat 50,2%, 54,6% și respectiv 51% din totalul delictelor comise. În rest, mediul urban deține ponderile cele mai ridicate, care ating 54%, în 2005, și chiar 58% în 2008.

Mult mai interesantă este însă distribuția criminalității pe cele două medii (urban-rural), în funcție de principalele tipuri de delict: *delicte contra persoanei* (în care se includ cele de omor, lovituri cauzatoare de moarte, vătămare corporală, ucidere din culpă și viol) și *delicte contra patrimoniului* (furt, tâlhărie, delapidare și înșelăciune). Ambele tipuri de delict înregistrează o creștere continuă, în perioada 1996–2004, urmată de o descreștere continuă între 2005–2010 (*Graficul nr. 10*).

Grafic nr. 10

Distribuția persoanelor condamnate definitiv pentru delict contra persoanei, în funcție de mediul în care acestea au fost comise, în perioada 1996–2010

Sursa: *Anuarul Statistic al României*, 1997–2011.

Poate părea surprinzător faptul că, în toată perioada analizată, mediul *rural* deține ponderile cele mai ridicate, comparativ cu cel urban, în privința *delictelor împotriva persoanei*, care sunt considerate ca fiind cele mai grave și periculoase pentru siguranța individuală. Aceste ponderi sunt extrem de ridicate, mai ales în anii 1996, 1997, 2001 și 2008, când mediul rural înregistrează 66,1%, 65,6%, 64,6% și 66,4%, depășind sensibil ponderile înregistrate în mediul urban, în

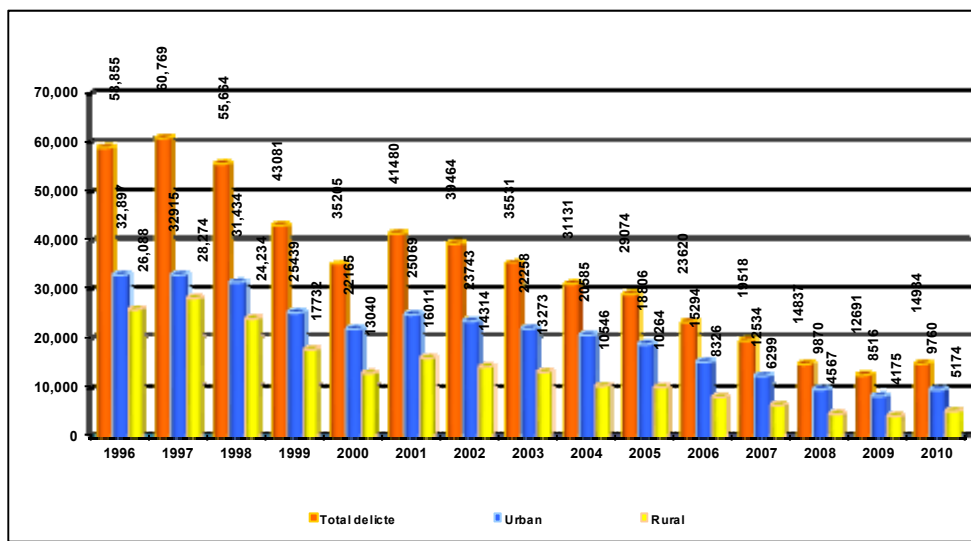
privința delictelor comise contra persoanei, dintre care cele mai multe prin violență, constrângere, șantaj sau forță fizică.

Ponderea mare a delictelor contra persoanei comise în mediul rural relevă faptul că, în prezent, acesta nu mai trebuie considerat ca fiind un mediu „tradițional” sau depozitar al unor valori, norme și practici sociale care i-au conferit un anumit tip de coeziune și solidaritate socială, ci un mediu în profundă schimbare și în care s-a produs, din nefericire, o „hibridizare” a modelelor etice și culturale și o disoluție a controlului comunitar, cu consecințe negative în planul vieții sociale și morale a locuitorilor ruralului. Mult mai alarmant este faptul că mediul rural deține o pondere superioară celui urban, mai ales în delictele de omor, loviri cauzatoare de moarte, vătămări corporale grave și viol, acestea concentrându-se, după cum se va vedea, într-o serie de județe din zona Moldovei (Iași, Botoșani, Bacău, Neamț, Suceava etc.).

În schimb, delictele contra patrimoniului au înregistrat o tendință permanentă de creștere până în 1999, pentru ca după această dată ele să descrească simțitor, atât în mediul urban, cât și în cel rural (*Grafic nr. 11*).

Grafic nr. 11

Distribuția numărului de persoane condamnate pentru delictе contra patrimoniului, în funcție de mediul de rezidență, în perioada 1996–2010

Sursa: *Anuarul Statistic al României*, 1997–2011.

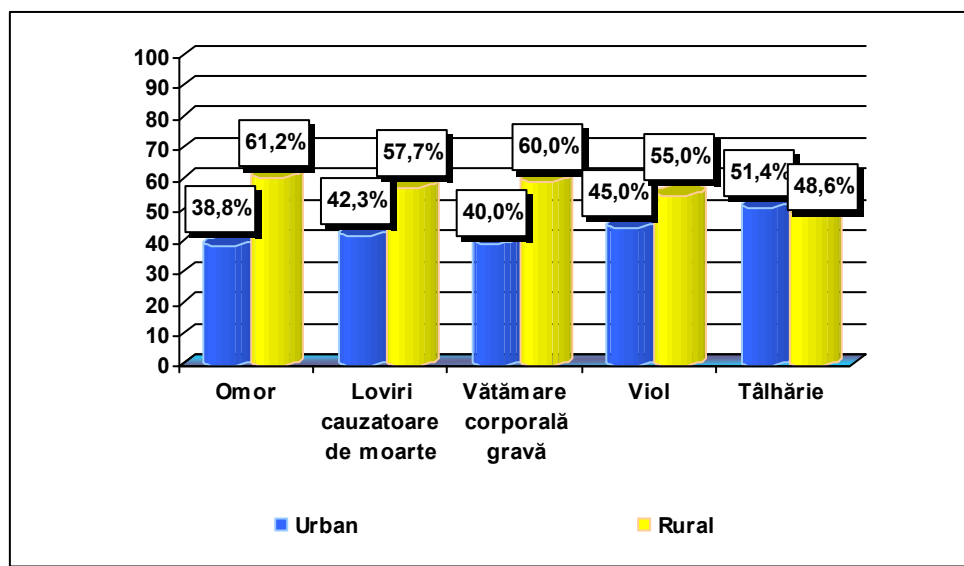
Rezultă că, spre deosebire de delictele contra persoanei, cele contra patrimoniului se concentrează preponderent în mediul urban și, în special, în orașe, ceea ce se explică prin densitatea populației din acest mediu, prin funcțiile orașului, ca și prin modul urban de viață (Szabo, 1960). Ca tendință generală, în cadrul

acestui tip de delikte, cele de furt și furt calificat au cunoscut o creștere spectaculoasă, ajungând să reprezinte în medie circa 80% din totalul delictelor contra patrimoniului. Se pare că furtul ca „mod de viață” tinde să devină, pentru o serie de indivizi, cea mai frecventă modalitate de procurare de bunuri și valori alături de tâlhărie și înșelăciune, în care sunt implicate persoane cu un status ocupațional scăzut, fără pregătire școlară și cultură, dar care se specializează și profesionalizează în acest gen de delikte.

Corelând aceste date statistice cu cele puse la dispoziție de Biroul de Criminologie al Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție, se poate estima evoluția criminalității judecate în funcție de o serie de indicatori relevanți, cum ar fi sexul, vârsta și mediul de rezidență al persoanelor condamnate definitiv de instanțe, pe principalele tipuri de delikte (*Grafic nr. 12*).

Grafic nr. 12

Pondere medie a persoanelor condamnate pentru delikte violente, în funcție de mediul de rezidență, în perioada 1989–2000

Sursa: Studiu criminologic privind starea criminalității în perioada 1989–2000, Biroul de Criminologie, 2000, p. 112.

Se poate observa că, exceptând delictul de tâlhărie, ponderea persoanelor domiciliat în mediul rural, condamnate pentru omor, viol, vătămări corporale grave și loviri cauzatoare de moarte, este superioară celei deținute de persoanele rezidente în mediul urban, înregistrându-se o pondere medie de circa 55–60% delikte comise cu violență în mediul rural și doar 40–45% în mediul urban. Această distribuție relevă faptul că, în perioada de tranziție, mediul rural, considerat

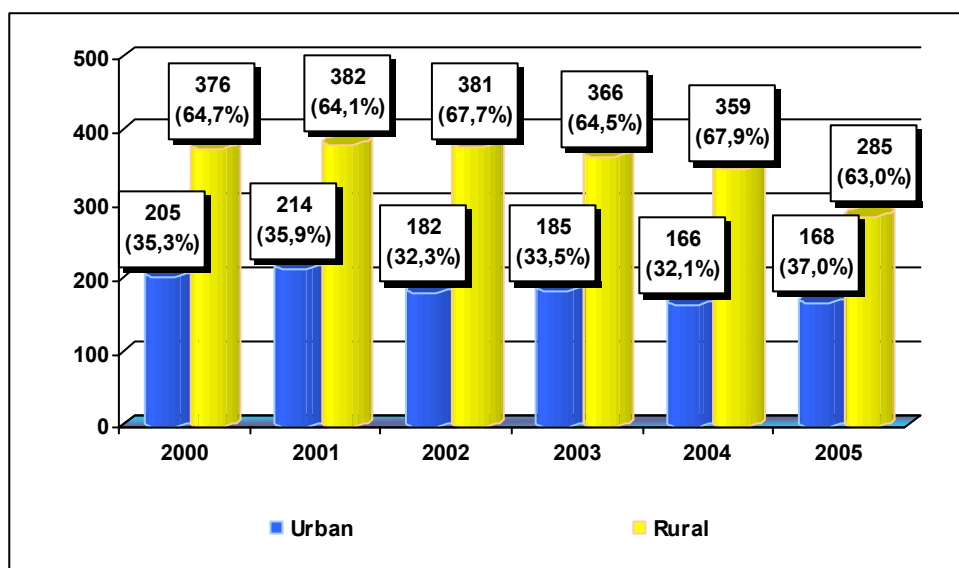
tradițional, conservator și depozitar al unor obiceiuri, norme și practici sociale de control social, a cunoscut o transformare profundă, fiind agresat, la rândul lui, de o serie de fenomene negative, cum ar fi sărăcia, inflația, lipsa locurilor de muncă, disoluția contractului social comunitar etc., care au favorizat proliferarea unor delikte comise cu violență de către locuitorii din acest mediu de locuire.

În vederea identificării unor semnificații mai reprezentative privind evoluția unor delikte, comise în special cu violență, în cele două medii de locuire (urban-rural), a fost utilizată o serie de date și informații statistice furnizate de Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității, care privesc principalele categorii de delikte comise cu violență, cum sunt cele de omor, viol și tâlhărie, însă doar pentru perioada 2000–2005, și care au fost cercetate de către organele de poliție.

În perioada celor șase ani analizați, *delictele de omor*, chiar dacă dețin ponderi ceva mai scăzute, comparativ cu cele de vătămare corporală, tâlhării sau viol, se remarcă prin gradul sporit de pericolozitate socială, mai ales atunci când sunt comise cu cruzime, din ură sau răzbunare sau profitând de neputința victimelor de a se apăra. Dacă luăm în considerare distribuția delictelor de omor, se relevă o concentrare preponderentă a acestora în *mediul rural*, considerat a fi mai puțin violent și criminogen, comparativ cu cel urban (*Grafic nr. 13*).

Grafic nr. 13

Distribuția în funcție de mediul de rezidență a numărului de omoruri (2000–2005)

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză.

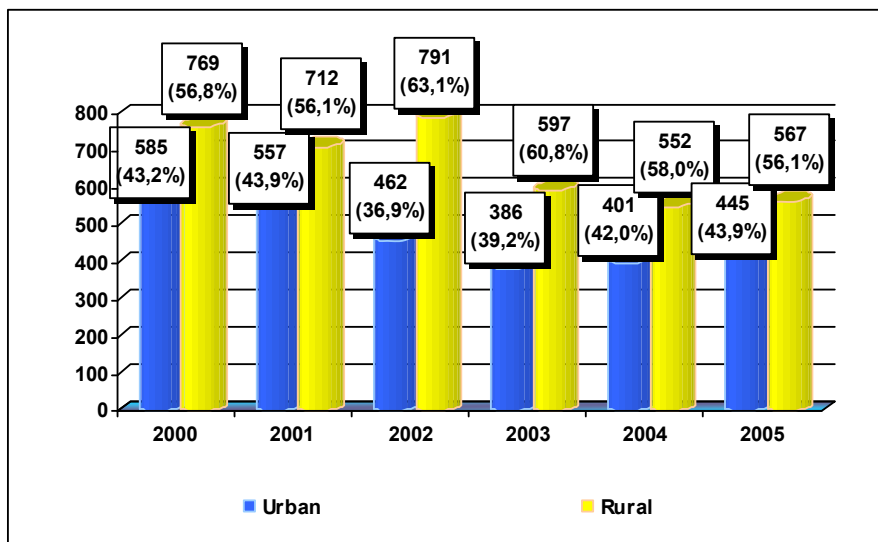
Concentrarea delictelor de omor în mediul rural relevă că, în prezent, așa cum arată datele existente, acest tip de delict a dobândit o serie de note și trăsături specifice, fiind influențat și condiționat de o serie de factori sociali, individuali și culturali, ce caracterizează comunitățile rurale, supuse unor multiple forme de agresiune din partea unor modele etice, normative și culturale hibride, proliferate după 1989, modele în care predomină deficiențele de adaptare, integrare, educare și comunicare. Este alarmant și îngrijorător faptul că în mediul rural se comit în medie aproximativ 63–65% din totalul omorurilor, în timp ce, în mediul urban, ponderea acestora este de doar 32–35%, ceea ce reclamă cu necesitate programe de prevenire axate pe diminuarea cauzelor și factorilor de risc care generează asemenea delict grave în mediul rural.

Între delictele comise cu violență, violul reprezintă un delict deosebit de grav, care umilește și degradează condiția umană a femeii, deoarece este comis, de regulă, prin constrângerea fizică a acesteia sau profitându-se de imposibilitatea ei de a se apăra sau de a-și exprima voința. Dincolo de aspectul abominabil și reprobabil al delictului de viol, acesta dobândește o serie de circumstanțe agravante, atunci când este comis în grup, victima fiind chiar membru al familiei agresorului sau când se soldează cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății persoanei agresate sexual, iar, în anumite condiții, are drept consecință moartea sau sinuciderea victimei.

În totalul delictelor comise cu violență, cele de viol dețin ponderi relativ scăzute, dar apropiate de ponderile delictelor de omor sau loviri cauzatoare de moarte. Ca și celelalte delict comise cu violență, cele de viol nu înregistrează creșteri sau descreșteri sensibile în perioada analizată, concentrându-se în special în mediul rural, unde se comit anual în număr mult mai ridicat față de cele înregistrate în mediul urban.

Grafic nr. 14

Distribuția în funcție de mediul de rezidență a numărului delictelor de viol (2000–2005)

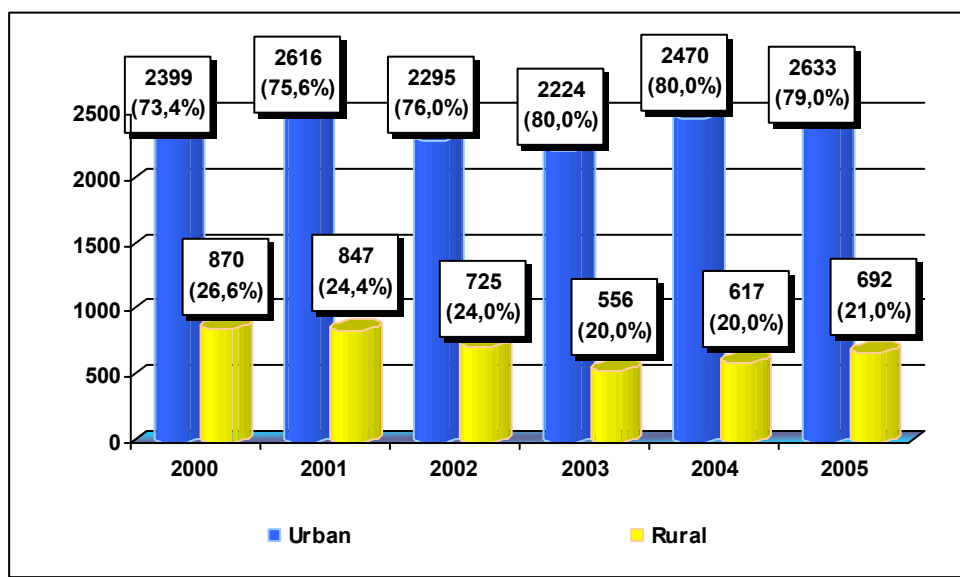
Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză.

De asemenea, atrage atenția și faptul că numărul de autori sau participanți la comiterea acestui tip de delict este aproape dublu, comparativ cu numărul de violuri comise, ceea ce atestă că și în cazul violului avem de-a face cu mai mulți făptuitori, ceea ce sporește gradul de pericol al modalităților de comitere și consecințelor produse asupra victimelor (*Grafic nr. 14*).

La fel de grave și periculoase sunt și *delictele de tâlhărie*, întrucât ele implică, în conținutul lor, atât lezarea și violarea patrimoniului și bunurilor persoanei, cât și utilizarea forței sau violenței contra persoanelor pentru a fi deposedate de bunuri sau valori materiale. Tâlhăria este susceptibilă de multiple modalități agravante, în cazurile în care fapta este comisă în timpul nopții, într-un loc public, în grup, în locuințe particulare sau când are drept consecință moartea victimei. Delictele de tâlhărie dețin cele mai ridicate ponderi în ansamblul criminalității violente, anual comițându-se aproximativ peste trei mii de tâlhării în cele două medii de rezidență, în perioada 2000–2005 (*Grafic nr. 15*).

Grafic nr. 15

Distribuția în funcție de mediul de rezidență a numărului delictelor de tâlhărie (2000–2005)

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză.

Rezultă că, în perioada analizată, delictele de tâlhărie au cunoscut creșteri anuale, în special în mediul urban, unde alcătuiesc aproximativ între 60–62% din totalul faptelor de tâlhărie, în timp ce în mediul rural ponderea acestora oscilează anual între 38–40%. Concentrarea prioritară a delictelor de tâlhărie în mediul urban și, în special, în marile orașe sau aglomerări urbane se corelează cu zonele

criminogene specifice urbanului, cu funcțiile orașului și mediului urban de viață sau cu existența acelor „zone de tranziție” și „zone periferice”, unde apar și funcționează grupurile sau bandele de stradă, mai puțin specifice mediului rural.

V. UNELE CONCLUZII ȘI DISCUȚII PRELIMINARE

Creșterea actelor de devianță în lumea rurală, în special a celor delincvente și criminale, reprezintă o certitudine și o realitate dură, care nu mai poate fi ignorată de politicieni, specialiști sau cercetători, urmând să devină o preocupare prioritară a acestora pentru a putea evita “moartea” din satul românesc, cauzată atât din motive economice și demografice, cât și prin acțiuni violente și criminale comise de înșiși locuitorii acestor comunități.

Concentrarea violențelor îndreptate împotriva persoanei, în special, în zonele rurale, pare că nu este întâmplătoare, mai ales dacă avem în vedere, pe de o parte, uitarea și nepăsarea guvernanților, iar pe de altă parte, mutațiile sociale, economice și culturale intervenite în aceste zone ce continuă să trăiască „uitate în istorie” și nevoite să se confrunte cu probleme dintre cele mai grave și care le afectează sensibil funcționalitatea lor normală. Din creatoare de cultură, unele sate din România au devenit, paradoxal, furnizoare de violență, datorită multiplelor „agresiuni” interne și externe la care au fost expuse, mai ales după decembrie 1989.

Deși reduse ca număr și amploare, cercetările sociologice desfășurate în ultima vreme într-o serie de zone și comunități rurale au evidențiat faptul că ruralul a fost neglijat, sau chiar ignorat, de către guvernele României de după 1989, motiv pentru care se vorbește chiar de o „moarte” a satelor românești (Bădescu, 2006). În aceste zone, deși trăiesc aproximativ 47% din locuitorii țării, grupați în 2 714 comune ce însumează circa 13 000 de sate, condițiile de locuire, modul de viață, veniturile și consumul de bunuri și servicii sunt departe de a satisface exigențele unui trai decent pentru mulți indivizi (Mărginean, 2005). Există numeroase zone rurale în care pământul redobândit în urma legii fondului funciar este împrăștiat sau insuficient pentru a asigura o agricultură rentabilă, fiind cultivat cu mijloace arhaice de către o populație îmbătrânită. Satul românesc nu mai trăiește, cum credea Lucian Blaga, în „zăriștea cosmică (...) el nu mai este un loc magic, un spațiu în care se formează omul românesc și unde se poate determina destinul lui” (Simion, 2005), ci unul în care, în mod paradoxal, se produc mai multe delictе cu violență, în comparație cu numărul de crime din orașe.

Mediul rural și o mare parte din locuitorii lui suferă de pe urma sărăciei, alcoolismului și a lipsei locurilor de muncă, a disconfortului social cauzat de izolarea în care continuă să se afle, de scăderea sensibilă a speranței de viață, de lipsa perspectivelor de optimizare a șanselor în viitor. La toate acestea, se adaugă și numeroasele acte de corupție, în care au fost implicați reprezentanții administrațiilor locale și care vizează „împroprietăriri frauduloase, repartizarea

ilegală a unor proprietăți, terenuri agricole ori silvice, locuințe și alte bunuri din patrimoniul public unor persoane sau grupuri private, deturnări de fonduri, însușirea în interes privat a bunului public, însușirea unor ajutoare, încheierea unor contracte ilicite în interesul unor particulari, alte acte de abuz, fals, uz de fals, înșelăciune, escrocherie, luare de mită etc.” (Rădulescu, Dâmboeanu, 2006).

Instrumentele de control social în mediul rural sunt mediate de resursele disponibile alocate instituțiilor de control și ale celor care pot avea un impact social (educație, cultură, suport social). Interzicerea unor activități și definirea lor într-un context legislativ nu poate fi suficientă pentru implementarea și acceptarea lor. Fără înțelegerea dinamicii și a relație sociologice dintre norme, valori și resurse alocate, comportamentele dezirabile și acceptate de către societate considerăm că au șanse scăzute de a fi implementate. *Inerția* satului, înțeleasă printr-o mobilitate socială redusă de status, roluri, valori, percepții și evenimente, poate servi drept un paradox al criminalității în mediul rural. Într-o formă, aceasta permite internalizarea și sedimentarea normelor prin rezistența lor temporală, conformarea și respectarea lor, dar poate crea, de asemenea, o rezistență și un grad redus de acceptare în măsura în care locul de control al autorității, formale sau informale, creează o distanță socială și o schimbare bruscă de așteptări, valori și deziderate comportamentale. *Originea* socială a satului nu este conflictul, violența, devianța și nerespectarea normelor, din contră aceasta își poate sprijini identitatea prin consens, întrajutorare, previzibilitate și respectarea autorității. În ce măsură mutațiile sociale produse în perioada postdecembristă au creat o stare anomică în care locuitorul din mediul rural, supus terorii totalitare a unui sistem represiv în care individualitatea, libertatea și exprimarea nu erau favorizate, a fost expus unui alt val de schimbări economice, sociale și culturale? Satul, ignorat și marginalizat de autoritățile publice prin subfinanțare, lipsa unei viziuni, a unui proiect destinat comunităților rurale, s-a apărut. Între *noile* și *vechile* valori, constanta a fost reprezentată de supraviețuire și de o distanță permanentizată de lipsa accesului la resursele care permit mobilitatea socială: educația, diversificarea și implicarea în cadrul activităților economice, sănătate, cultură și justiție. Umanizarea satului și diminuarea faptelor de violență contra persoanei au nevoie de înțelegerea acestor discrepanțe. Dacă pentru mediul urban observăm o pondere ridicată pentru infracțiuni contra patrimoniului, pentru mediul rural, intensitatea, durata și frecvența mai ridicată a infracțiunilor contra persoanei denotă un spațiu social mult mai complex din perspectiva rezolvării și medierii conflictelor. În acest context, individul nu mai aparține lumii satului, unde rețelele sociale ar permite la nivel teoretic un control sporit asupra acțiunilor sale, ci și-a creat o identitate difuză, un *sat paralel* în care nu aparține nici de comunitatea în care trăiește, dar nici de cea extinsă, societatea în ansamblul ei. Convențiile morale au un aspect ritualic păstrat poate din inerție și nu din convingere sau aderență. *Satul paralel* este locul în care nevoile, obiectivele și dorințele individuale intră în conflict cu satul conformist al consensului și al unor obiective comune. Agresivitatea identificată prin cele mai

grave infracțiuni, cele contra persoanei, nu este un aspect în mod intrinsec rural ci poate, din perspectivă sociologică, este rezultanta unor factori cumulativi reprezentați de absența statului, a instituțiilor sale de suport precum și de procesele de schimbare, de ocupare și profesionalizare a locuitorilor.

Relevând aceste neajunsuri și disfuncții reale cu care se confruntă, în prezent, lumea satelor, nu dorim să eludăm, desigur, subiectul grav al fenomenelor de devianță și criminalitate manifestate în multe comunități rurale, ci doar să semnalăm faptul că acestea trebuie să devină obiectul unor cercetări ample, sociologice și criminologice. Acestea vor trebui să evidențieze, să explice, dar și să prevină apariția diverșilor factori de „risc” și „vulnerabilitate” victimală, care potențează și favorizează evoluția formelor de devianță și criminalitate din mediul rural.

BIBLIOGRAFIE

1. Banciu D., Rădulescu S.M., Teodorescu V., (2002). *Tendențe actuale ale crimei și criminalității în România*, București, Editura Lumina Lex.
2. Banciu D., Rădulescu S.M., Dâmboeanu C., (2006). *Criminalitatea comisă cu violență în comunitățile rurale*, în „Revista Română de Sociologie”, nr. 3–4, București.
3. Bădescu I., (2005). *România rurală. Raport de alarmă asupra satului românesc*, București, Editura Mica Valahie.
4. Bădescu I. (coord), (2006). *Viața și moartea în satul românesc*, Editura Mica Valahie.
5. Maci, M., (2019). *Tristețea satului românesc*, în vol. *Cine sunt românii (Perspective asupra identității naționale)*, coord. V. Boari, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană.
6. Marțian D.P., (1864). *Statistica justițială*, în „Analele statistice pentru cunoștința României”, nr. 17–20.
7. Mărginean I. (2005). *Condițiile de viață din mediul rural*, în rev. „Academica”, nr. 43.
8. Rădulescu S.M., Dâmboeanu C. (2005) *Corupția în administrația publică locală*, în „Revista Română de Sociologie”, anul XVI, nr. 5–6.
9. Simion E., (2005). *Satul românesc nu mai poate exista în afara istoriei*, în rev. „Academica”, nr. 43, octombrie 2005, p. 5.
10. Stănoiu R.M. (coord), (1994). *Tranziția și criminalitatea*, București, Editura Oscar Print.
11. Szabo D. (1960). *Crimes et villes*, Editura Cujas.
12. Teodorescu V., Guriță I., Drăghici A. (2006). *Studiu de criminologie privind starea criminalității în perioada 1989–2000*, (dactilo), Biroul de Criminologie al Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție.

SOCIOLOGIE ȘI NAȚIUNE LA NICOLAE IORGA.
CE DATORĂM MARII PERSONALITĂȚI?

RADU BALTASIU*

ABSTRACT

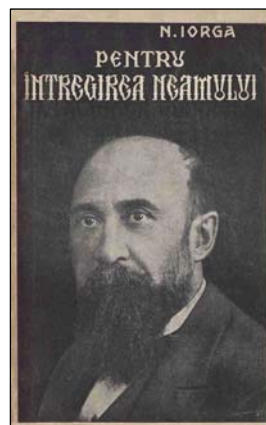
NICOLAE IORGA: SOCIOLOGY AND NATION. WHAT DO WE OWE
TO THIS GREAT PERSONALITY?

Nicolae Iorga is the greatest Romanian historian, and, at the same time, a forerunner of sociology, geopolitics, and political science, among others. Iorga had a huge impact in structuring the modern Romanian society during and after WW I, being in the same line of influence with Mihai Eminescu. Starting with Nae Ionescu's analysis on Iorga, we will summarize his contribution in this direction making considerations on his contributions to science, society, war, and politics. Beside his great power of assimilating and synthesizing huge amount of data, Iorga had a profoundly serious contribution to the emergent paradigm of the cultural indigenization imperative of the lag-behind societies like Romania's. At the end of this paper, in the Appendix, we quote from the Romanian Academy communication related to his 150th birth anniversary. Also in the Annex we give a sample answer to the so-called lack of precision of some of Iorga's papers – quoting from Nae Ionescu.

Keywords: Iorga, sociology, geopolitics, Great Romania, modernity.

INTRODUCERE

Nicolae Iorga este mai mult decât un istoric. Ca mai toate personalitățile majore ale culturii române, a avut o contribuție structurală la crearea societății românești moderne, a statalității românești. Cu alte cuvinte, personalitatea lui Nicolae Iorga are statură geostrategică pentru România și trebuie tratată ca atare. El este cel căruia îi datorăm cele două afirmații tari: „România – stat de necesitate europeană” (*Geopolitica și Geoistoria*), și „Cine nu vine astăzi să semene muncă și credință, acela este un răufăcător” (1916, p. 3) – continuând cu amplitudine opera eminesciană de gândire asupra spațiului românesc.

* Ph.D., University of Bucharest, Faculty of Sociology/European Center for Ethnic Studies of Romanian Academy, e-mail: radu.baltasiu@gmail.com.

NAE IONESCU DESPRE NICOLAE IORGA

Nae Ionescu, probabil cel mai important intelectual al epocii interbelice, afirmă răspicat că Iorga înseamnă pentru România fixarea și formularea unui „mare adevăr”¹, poate chiar a marelui adevăr văzut de pe aceste locuri. Astfel, **Iorga, după Eminescu, arată Nae Ionescu, este al doilea român care fixează spațiul românesc modern pe cerul ideilor universale, aplicându-le în plan național, autohtonizându-le.** Este o primă ancorare a spațiului românesc în adevăr, deschizându-i calea către cultura majoră, dacă ar fi să folosim termenul lui Blaga²: părăsirea boicotului istoriei și reintrarea românilor în făurirea istoriei. Nae Ionescu identifică, sintetic, cele trei axe majore ale contribuției lui Iorga:

1. demitizarea liberalismului;
2. reamplasarea programatică a ortodoxiei în nucleul social;
3. declanșarea mișcării de autohtonizare a culturii.

Iorga arată răspicat că mișcarea de eliberare națională din Sud-Estul Europei are alte resorturi decât emanciparea din Occident: „*Dacă conștiința națională s-a trezit pe urmă, a fost nu pentru că a provocat-o Revoluția franceză, ci pentru că s-a ridicat indignată împotriva încercării Revoluției franceze, care continua tradiția monarhiei cuceritoare, de a supune popoarele mai slabe popoarelor mai tari*” (Iorga, 1916, p. 5).

Din păcate, arată Nae Ionescu, niciuna dintre mișcările politice de după primul război mondial nu a preluat cum se cuvine aceste deschideri. Partidul Național Liberal ieșind din discuție, rămânea Partidul Național Țărănesc, dar acesta a „degenerat” și „falsificat” politica țărănească și națională pe care ar fi trebuit să o servească, inclusiv deschiderile lui Iorga, în timp ce sămănătorismul și poporanismul au luat forma unui „țărănism încadrat în formele contractualismului apusean”, deci materialist și liberal.

¹ „Era însă imposibil ca marele adevăr fixat și formulat de d. Iorga să nu rodească. Neutralizat, prin accidente mai sus amintite, în planul realizărilor practice, el a fost cu atât mai activ în mișcarea ideilor. Aici se încadrează:

– lupta în potruiva spiritului și mentalității liberale – care e un fapt permanent în istoria României moderne ...

– noua mișcare ortodoxă care în fond nu este decât o reacțiune împotriva spiritului secular înstăpânit în metafizică și al cărui punct de ajungere trebuie să fie – mână-n mână, de altfel, cu neo-scolastica – neutralizarea spiritului protestant al renașterii pe care s-a construit civilizația actuală europeană și – artificial – și cea românească;

– necesitatea de a se ajunge la manifestări de artă și cultură specifice ... prin autohtonism”, Nae Ionescu, **Roza vânturilor**, p. 192 (1930).

² Vezi Blaga, **Trilogia culturii**, *Opere IX*, p. 309, iar la p. 344, adaugă: „... o populație creează o cultură majoră, când își realizează aceleași posibilități prin jgheburile structurale proprii maturității, ca atare”.

Iorga avea și de ce să nu se lase vrăjit de materialismul liberalismului occidental. Doar el lansează teza romanilor populare, indirect confirmată de scrierile de mai târziu ale lui Stahl³ asupra obștilor sătești. Spațiul românesc avea deja o formulă de guvernare rodă, țărănească, aptă să producă și să susțină civilizația, fără să intre în contradicție cu spiritul comunitar: obștea satului devălmaș. Obștile au produs în același timp o formulă „democratică egalitară” și un stat care a funcționat milenar, ba chiar a fost vector de formare etnică și de rezistență geopolitică sub forma romanilor populare:

„Aici, printre cei cari participă la această organizare spontană, pe care eu o numesc, după acele cazuri în care se întâlnește numele ei, a Romaniiilor, sunt și țărani. Acești rurali, cineva îi descoperă pretutindeni, în mici turme de oameni, cari uneori se ascund înaintea dușmanului sau a intrusului, dar alteori îi opun o rezistență dâră și norocoasă. În fruntea lor sunt juzi, precum aceia din Britania, după secolul al V-lea – și ceva îi mai amintește în instituția judecătorilor aleși, astăzi – ori ca cei din Sardinia, deveniți adevărați principii, aceia de la Roma, de la Veneția, din Italia medievală sau ca reprezentanții aceleași instituții, de o neapărată și directă utilitate, de pe țărmul oriental al Adriaticii, din văile Macedoniei, Traciei, Eladei, de pe tot întinsul acestei vechi părți din Imperiul Roman și din ținuturile învecinate, care se formează ca o Românie, o Românie care durează până în ziua de azi” (Iorga, 1999, p.168).

Cele trei direcții ale lui Iorga sunt, de fapt, toate, expresii ale imperativului autohtonizării culturii și construcției social-politice:

„Unii și alții, conservatori și junimiști, nu aduceau cu ei însă un program pozitiv de guvernare și nici un principiu creator pe a cărui desfășurare să se poată construi un stat. Acțiunea ziaristică a lui Eminescu, singurul om public care, în această perioadă a gândit organic – și încă și el numai timid – a rămas izolată; cu atât mai mult cu cât nici nu a ajuns la o formulă matură de expresivitate. Primul deci, care a isbutit să arunce fundamentele adevăratei civilizații românești a fost profesorul Iorga, și anume în acțiunea întreprinsă la «Sămănătorul». Meseria, temperamentul și

³ „Cu ajutorul tipului «arhaic», vom scoate în relief elementele care concură la menținerea satului devălmaș; prin tipul «evoluat», dimpotrivă, vom insista asupra elementelor care duc la disoluția lui.

Satul arhaic este un sat cu o obște democratică egalitară, vag colorată gerontocratic și cu o populație omogenă alcătuită exclusiv din băștinași, formând o singură «ceată» închisă nebăștinașilor, folosind trupul de moșie în «devălmășie absolută», prin «stăpâniri locurești» și, excepțional, «pe sumă de stânjeni», pe baza unei economii naturale, dominată de «folosirea» prin muncă directă a pământului, în tehnicile primitive ale defrișărilor și desțelenirilor permanente” (Stahl, vol. II, p. 13).

structura lui spirituală îl indicau de altfel. Și astfel am aflat că statul românesc și civilizația românească nu se pot ridica decât pe autohtonism, adică pe punerea în valoare a specificul românesc, și nu au decât un izvor de alimentare – clasa țărănească” (Nae Ionescu, „Roza vânturilor”, p. 191).

Pe această bază Nae Ionescu construiește doctrina politică a statului țărănesc, pe de o parte, iar tânăra generație, de la Mircea Vulcănescu la Mircea Eliade, de la Cioran la Vasile Băncilă etc. construiesc „românește” cea mai strălucită expresie universală a culturii române. Cea mai importantă urmare a imperativului autohtonizării este *principiul organicității statului*, și din acest punct de vedere țărănimea trebuie recuperată ca bază a statului, întocmai cum a fost în epoca voievodală. Este aici o diferență majoră față de „Europa” discursurilor europenizante. Pentru că mai există o Europă, arată Iorga, cea a realităților și dezvoltărilor organice, necontractualiste, neartificiale și nematerialiste, este statul țărănesc – nu doar românesc, ci din întregul sud-est european (cel românesc de până la epoca fanariotă):

„Este însă un drum care e al nostru; fără nici un fel de îndoială; e cel al sud-estului european. Drumul cel mai firesc al nostru, și cel pe care ar fi trebuit să-l călcăm mai întâiu. ... A spus-o înaintea mea, cu mult, Neculai Iorga, acest vizionar al destinelor și al politicei noastre, atunci când a înființat la București Institutul Sud-Est European. Drumul acesta, politica noastră de stat nu l-am umblat ...” (Nae Ionescu, **Roza vânturilor**, p. 136).

Nicolae Iorga se află în filiația culturii române cu „conștiința tragică a existenței”, începută prin Eminescu și continuată prin Hașdeu și Pârvan, dusă mai departe de Nae Ionescu⁴.

Vom observa, de altfel, că ideile lui Iorga au avut o covârșitoare forță și în planul realităților, al faptelor. Rolul lui Nicolae Iorga în mobilizarea României în momentele de cumpănă din Primul Război Mondial și în făurirea Generației Marii Uniri a fost covârșitor.

De altfel, **Nae Ionescu arată că generația războiului, care a purces la reconstrucția țării în cadrul României Mari, este creația lui Nicolae Iorga:**

„El ne-a definit generația, el ne-a precizat drumurile. De aceea, ori pe unde ne-am afla, alături de el sau... împotriva lui, noi, generația războiului, căreia îi cade în sarcină crearea noului stat românesc, suntem PROMOȚIA ISTORICĂ NECULAI IORGA. Ce reprezentăm? PRIMATUL SPIRITUALULUI” („Roza Vânturilor”, p. 193. ș.a.).

⁴ Eliade în „Roza Vânturilor”, p. 429.

AXELE GÂNDIRII ȘI CONTRIBUȚIEI LUI IORGA LA CULTURA ȘI SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ

Prin ancorarea culturii în adevărul național, Iorga arată că adevărata bază a statului român nu poate fi decât țărănească. De altfel, o urmare concretă, revoluționară, a ideilor lui Iorga este mobilizarea excepțională a efortului de război în anul de cumplită cumpănă al lui 1917. Istoricul Petre Țurlea arată că:

„Felul cum s-a implicat direct în evenimente regele Ferdinand i se datorează tot lui Nicolae Iorga. Barbu Știrbey – nota istoricul [N. Iorga în „O viață de om”, vol. 2, p. 276] – «mi-a cerut sâmbătă dimineața [22 aprilie], în plină stradă, să redactez proclamația către ostași pe care Regele, în starea sa de spirit, n-o poate face. Acolo, pe palma mâinii, cu creionul, am scris rândurile prin care, amintindu-se darurile lui Ștefan cel Mare către ai lui, se promitea țăranilor de pe front împrăștierea. Regele a adaos și promisiunea unei largiri a dreptului electoral.”

În felul acesta Iorga a salvat țara de tulburările bolșevice și a pus piatra de temelie pentru reapariția clasei de mijloc țărănești. De altfel, încă din ianuarie 1916, la conferința de la Ateneu ținută pentru Societatea ortodoxă națională a femeilor române, Iorga a legat necesitatea împrăștierei de noua „fundatie politică a statului român: Unirea cea mare” (Iorga, 1922, p. 15). Unirea, deci, nu se putea face decât cu țăranii care, plecați pe front neliberi, se vor fi întors ca „gospodari liberi; din pământul altora ați plecat, în pământul vostru, dacă veți avea zile, vă veți întoarce; dacă nu, măcar ai voștri vor stăpâni pământul pe care-l veți fi meritat prin vitejia voastră” (*idem*, p. 33).

Amintim câteva dintre gesturile și teoriile sale de importanță capitală, care își așteaptă înțelegerea, asumarea și reutilizarea lor cu vrednicie de către cei de astăzi:

- a romaniilor populare (care arată că aici noțiunea de stat a fost organică, nu impusă de sus în jos, și e indisolubil legată de formarea poporului român),
- a Bizanțului după Bizanț (moștenirea creștină ortodoxă a fost efectiv în sarcina domnilor români multă vreme după căderea Constantinopolului, de la Alexandria până dincolo de Nipru), a vitalității naționale (care să fie scopul politicii de stat și al educației?). Iată un citat semnificativ:

„Dar în 1688 începe domnia în Țara Românească a lui Constantin Brâncoveanu, și patriarhia va fi condusă rând pe rând de clienții domnilor Moldovei și ai Țării Românești, aceștia fiind ei înșiși protectorii recunoscuți și îndatorați ai noii Renașteri grecești”. „Binefacerile lui Brâncoveanu s-au întins până la mănăstirea Sumela, lângă Trapezunt... Ultima stavropighie

[lăcaș închinat, subordonat direct Patriarhiei de la Constantinopol] de seamă în țările românești a fost cea a mării ctitorii a lui Brâncoveanu, Hurezi, Scaunul Ierusalimului primind în același timp și splendidul lăcaș al lui Nicolae Mavrocordat, Văcăreștii. Patriarhia ajunsese pe atunci să nu-și mai poată plăti datoriile, fiind silită să restrângă în modul cel mai modest cheltuielile de administrație, cu «doi singuri preoți și doi diaconi, shujind rând pe rând», până când Grigore Matei Ghica, domnind atunci în Moldova, interveni pentru a face să înceteze administrația nefericită a patriarhului Ieremia al III-lea” (Iorga, 1972, p.181, respectiv 184).

– a graniței ca hotar – adevărata frontieră europeană (frontiera ca mijloc de comunicare culturală, după modelul roman vs. frontierele iredentiste, de tip asiatic, ale unora dintre vecinii noștri):

„Dar odinioară hotarul nu era așa [doar cu funcție despărțitoare strictă]. Nu erau funcționari financiari, nu erau jandarmi, nu erau puști întinse împotriva încălcătorului de hotar. Hotarul avea un sens mult mai larg. Cuprindea o regiune întreagă [...]. S-a arătat ce însemna un hotar roman. Hotarul roman se întindea – cum se face socoteala acum pe kilometri – pe mulți kilometri –, pătrați și hotarul acesta avea o însemnătate pe care noi nu ne-o putem închipui acum, când două lumi deosebite și două lumi vrăjmașe își stau una în fața celeilalte. Era, cum am zice, un hotar fecund, un hotar creator de viață, producător de sinteză. Se alcătua în părțile acestea o lume care fără acest hotar nu s-ar fi putut alcătui, sau nu s-ar fi alcătuit în acest chip [...].” (Iorga, 1996, p. 107).

– teza imperiului de substituție (Bizanțul a luat efectiv mințile multora care s-au crezut, unii se cred și astăzi, moștenitorii Romei/Constantinopolului):

„La alte popoare a fost întâi Statul de imitație, de contrafacere, uneori chiar de caricatură, date fiind hotarele înguste în care se înstăpânise ceva care semăna cu ideea Romei apusene.» [N. Iorga, „Sfaturi pe întuneric”, II, 1940, p. 332]. Un asemenea stat a fost cel bulgăresc, galvanizat de o idee imperială, de pildă, născut datorită unei ambiții politice și nu a unei evoluții organice a societății.

La fel de aproape de noi s-a aflat statul unguresc, stat născut datorită unei investiții papale. Dacă statul bulgăresc încerca să preia ideea imperială romană, cel unguresc se năștea prin decret religios, Papa având nevoie de un instrument militar ascultător față de biserica Romei.

Dacă primul tindea să reconstituie o formă superioară de stat, dându-i însă o înfățișare meschină sau caricaturală, cel de al doilea era mai mult un stat ce avea să se constituie prin și în actele de cucerire a schismaticilor și

păcătoșilor – p. 18, de către o forță militară subordonată papei. Nu e vorba, deci, de un stat unguresc, adică al ungarilor, adică al societății ungurești, ci mai înainte de asta, de un rege apostolic, care creează un stat apostolic, cu hotare nelămurite, un stat care coboară asupra unei societăți. (Ungaria nu este un stat organic, prin originea și evoluția ei. Manifestările ei iredentiste, după 1920, cunoscute atât de bine românilor, dezvăluind aceeași dinamică a unei idei de stat care nu-și cunoaște bine hotarele reale, aspirând la hotare născocite, după programe de veche investitură papală)” (Mihai Ungheanu în Studiul introductiv la Iorga, 1996, p. 17–18).

– Iorga a combătut cu curaj nu doar iredentismul maghiar și expansionismul sovietic (prin teza imperiului de substituție), dar și geopolitica germană aflată în plină expansiune (prin teoria vitalității).

– Avem a recupera de la Iorga „problema țărănească”, reforma agrară susținută de el punând bazele clasei de mijloc (reforma rurală – împroprietărirea promisă pe frontul lui 1917):

„Dar în acești cinzeci de ani cele mai grele chestiuni au fost agitate, și, la urmă, neresolvite sau resolvite rău, neîndestulător, oportunist. Acum în urmă, după o răsccoală crud înăbușită problema țărănească, de resolvirea căreia atârână tot viitorul țerii, s-a ridicat, cerând neapărat o soluție. Un program agrar a fost schițat de Guvern, și țara a fost de două ori întrebată cu privire la dânsul. Țara – asta înseamnă «nația», singura cu drepturi.” (scrisa Iorga în însemnările sale în 1915, publicat în „Războiul nostru în note zilnice”, vol. 1, p. 226).

– Să descopere valențele geopolitice ale limbii române – domn/dominus, țăran/terra, județ/jude ...:

[Domn] „În Roma veche cuvântul de «imperator» se întrebuința rar, numai în anumite ocazii solemne, sau pe inscripții și monede. În limbajul obișnuit, pentru a nu i se zice șefului statului «rege», ceea ce amintea vremea dinaintea republicii, care era, de fapt, stăpânirea regilor etrusci, cuvântul care se întâlnește neconținut este, pe lângă mai vechiul «princeps», acela de «dominus».

Din «dominus» a venit «Domn» al nostru. În viața poporului românesc nu s-a întâmplat nimic care să îngăduie a fixa o deosebire între vremea «împărătească» și vremea «domnească»; nu putem găsi ceva care, în afară de această tradiție, ce s-a întins aproape două mii de ani, să fi adus scoaterea la lumină a cuvântului de «domn» (Iorga, 1996, p. 49).

„În fundul gândului nostru a fost totdeauna ideea supremă că un număr oarecare de oameni așezați pe un pământ determinat trebuie să fie

«dominați», să aibă în fruntea lor un «Domn», prin care se înțelegea, [...] Împăratul roman din Constantinopol, care era de fapt împărat a toată lumea. Putea să se întindă peste noi prin cucerire puterea unui rege al altui neam: alături de dânsul s-a păstrat însă ceea ce formează cheagul permanent al vieții noastre. De aici vine forma «domniei». «Domnul» nu este legat de nici o prescripție scrisă. El nu se găsește în fruntea unei ierarhii de funcționari, ci el însuși poate să îndeplinească, dacă vrea, ceea ce este în căderea oricăruia dintre dregătorii săi. Nu este prin urmare acea ierarhie de funcțiuni, ci este o putere a tot pătrunzătoare, care nu are nevoie decât de organul de îndeplinire al unei voințe neîngrădite de nimic. Această voință a toate stăpânitoare se putea arăta deopotrivă prin scris sau, în timpurile cele mai străvechi, numai prin cuvânt. Vodă întreba și pe omul care părea mai apăsător de nedreptate și de nenorocire. Pentru cercetarea oricărui caz, el putea să delege pe cine vrea, precum și pentru îndeplinirea oricăreia dintre operele care în timpurile noastre se îndeplinesc prin funcționari” (*idem*, p. 52).

[Județ] „În Ardeal există, și la sași și la secui, scaune. Secuii se împart într-un număr oarecare de scaune, de unde vine și numele de szék, de Székely, care sunt «scăunași», fiindcă scaun înseamnă scaunul de judecată; scaun și județ este totuna. ... Nicăieri sau aiurea nu se întâlnește, în tot cuprinsul regatului ungar de odinioară și în tot restul Ardealului, o instituție de scaun de judecată la bază. Și, natural, în fruntea acestor scaune stau juzii; ele sunt județele. Jude, județ sunt lucruri care merg împreună. De ce secuii le numesc așa? De ce ei au scaune de judecată? De ce au județe și juzi? Fiindcă au găsit, atunci când s-au așezat aici –, și cea dintâi care s-au așezat au fost pecenegii, de rasă turaniană, și ei însă deosebiți de partea turaniană din formațiunea poporului maghiar, – organizații de felul acesta, care, de altfel, se întâlnesc în toată lumea romană, organizații pe juzi și pe județe. Sardinia era împărțită într-un număr oarecare de judicaturi, în fruntea cărora stăteau juzi. Dacă, pe vremea când strămoșii românilor era în legătură cu vizigoții, la aceștia se găsește ca șef, un jude, Atanaric, – și niciodată germanii nu au fost conduși de juzi –, în secolul al IV-lea, aceasta înseamnă că goții erau în legătură cu poporul de la care au luat pe «jude». [...]” (*ibidem*, p. 208).

[Țară] „De origine latină, termenul se deosebește la noi, ca înțeles, de acelea pe care l-a avut în limba strămoșilor [...]. *Terra* era pentru romani numai ceea ce numim *pământul*, după latinul *pavimentum* ceea ce înseamnă *pavat*, adică drum de piatră, șosea, ceea ce dovedește cât de mult sunt legate începuturile noastre nu numai de o viață mult mai ridicată decât a unor simpli țărani sau a unei adunături oarecare, culeasă întâmplător, ci de a ostașilor Imperiului, acei veterani parte din înaintașii noștri, al căror nume a ajuns să fie la noi al oricăror *bătrâni*. [...]

Lumea e, la noi, împărțită în *țări*, înțelesul primar al cuvântului dispărând ... cu totul și fiind înlocuit prin *pământ* [acest sens primar de pământ, al lui *terra*]. Acele țări nu se numesc după înfățișarea lor sau după amintirile istorice, ci după neamul care se află pe ele. Uneori, ca la alții, e vorba de neamul care a cucerit și are stăpânirea, de unde numirea de Țară Ungurească la cei de dincoace de munți [...] Cu sufixul *esc* se zice: Țara Rusească, Țara Leșească, Țara Sârbească (și pentru Bulgaria), Țara Turcească, Țara Francească, Țara Nemțească. Dar se observă că, pe lângă numele străinului, e și acela al băștinașului. Se întrebuițează însă, fără țară, sufixul *-ime*, care o cuprinde, ca în Secuime (nu Țara Secuiască), precum mahalalelor din Moldova colonizate cu munteni li se zicea Muntenime.

Țara Românilor e Țara Românească. Oriunde nu e atinsă de barbarii cuceritori, ea păstrează acest nume. [...] Pentru românul de peste munte, care-și zice român –, pe când Galo-romanul și-a zis franc și italianul din Nord lombard, după stăpâni, și aceasta înseamnă că n-a ieșit din dreptul său moștenit ca să intre în dreptul învingătorului –, a veni dincolo de munți, e a merge în Țară. Aceasta nu din cauza titlului oficial, pe care nu-l citește și nu l-a învățat la școală, ci pentru că așa e scris în sufletul său însuși. Odată era țară, împărțită doar după ape (Țara Oltului, cu olteni, Țara Bârsei, cu bârsani) tot ce nu ne spusese mai la Nord de Carpați, sub sabia regelui de năvălire al ungurilor. Când năvălirea acestora a atins și brâul munților, oprindu-se prin puterea naturii ocrotitoare acolo, țara a fost această linie de jos. Tot țară e ținutul până în Dunăre pentru ciobanul mocan. [...] Astfel țară înseamnă, fără nici un alt adaos, pământ românesc liber, în toată întinderea lui și cu tot sacral drept care se cuprinde în el. O țară îngustată prin violența străinului, care, astăzi, de la sine s-a refăcut în vechile hotare prin acea elasticitate de spirit care e unul din marile elemente ale vitalității unui popor.

Și de aceea a muri pentru țară a fost cea mai înaltă datorie pentru generațiile care au închis ochii înainte de vreme” (*idem*, pp. 37–40).

– **Ne-a limpezit „ce înseamnă popoarele balcanice”** și, odată cu acestea ce înseamnă Dunărea și Marea, vecinii, părtași mai mult sau mai puțin la un destin comun. Acesta este un necesar punct de plecare dinspre Sud-Estul Europei a conceptului de Unitate Europeană în raport cu diversitatea sa etnico-geografică („Între Pind și Balcani este fără îndoială o legătură, dar este imposibil să nu deosebească cineva natura absolut distinctă între Balcan [...] și [...] Pind...” – 1916, p. 9). Din acest punct de vedere putem spune că **primul geopolitician român a fost Iorga, de la el plecând analizele geopolitice propriu-zise ale lui Simion Mehedinți**, și dincolo de acesta, ale lui Ion Conea și Anton Golopenția. Pentru Iorga, Dunărea este purtătoarea „acelorași nevoi dunărene” pentru popoarele înconjurătoare (1916, p. 3). **Fraza întemeietoare de geopolitică este „România – stat de necesitate europeană”**, ceea ce înseamnă că „România noastră trăiește și

vorbește aicea nu numai pentru dânsa singură. [...] Înseamnă, deci, că mai mult decât oriunde aiurea, veghea în astfel de puncte [cheie] trebuie să fie mereu trează (veghea ta, a celui așezat)” (Golopenția și Vulcănescu în *Geopolitica și Geoistoria*, 1, p. 3).

– De la Iorga, **societatea românească avea să învețe să gândească în ansamblu**, aspect specific unei societăți civilizate: „Căutați sensurile”. „Importantă este priveliștea. Să nu faceți statistica frunzelor unui peisaj, ci într-un peisaj să vedeți ceea ce este fundamental și dominant organic” (Iorga, 1999, p. 224).

– **Ni l-a pus în ordine pe Eminescu.** Ni l-a pus în capul lucrurilor, limpezindu-i locul în conștiința noastră publică. Dacă astăzi, de pildă, mai sunt derutați care să spună despre Eminescu că este „cel mai mare poet național”, Iorga este primul care arată că Eminescu a fost „om complet”. Eminescu – omul deplin al culturii românești, este sintagma lui Noica pregătită de Iorga: „În 1939, vorbind despre Mihai Eminescu cel din caiete, N. Iorga scria ...: «Un om complet...» Nu e vorba de un om complet în sensul de împlinit, ca Goethe; [...] Eminescu este o conștiință de cultură completă, de la înțelegerea tragicului antic ca tragic al edificării la un capăt al culturii până la organul, oricât de nedevelopat la el, al matematicilor, pentru celălalt capăt al culturii” (Noica, Eminescu sau gânduri ..., p. 69)”.

– Nu în ultimul rând, **marele cărturar a inițiat Școlile de vară care aveau ca scop civilizarea poporului prin cunoașterea istoriei** (la Vălenii de Munte), iar preocuparea lui pentru unitatea Europei de sud-est a fost una de căpetenie („Ce înseamnă popoarele balcanice?”).

ANEXE

Academia Română – aprilie 2021

Academia Română sărbătorește în 2021–155 ani de la înființare și 150 de ani de la nașterea marelui om de cultură Nicolae Iorga⁵.

„... Evenimentul dedicat evocării savantului român va fi deschis de alocuțiunea acad. Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române, ce evidențiază calitățile excepționale de enciclopedist ale profesorului Nicolae Iorga. Rememorând întreaga sa contribuție la viața culturală și politică a României, acad. Ioan-Aurel Pop consideră că „Nicolae Iorga face parte, indiscutabil, din generația făuritorilor României întregite și de afirmare europeană”.

Personalitatea multivalentă a istoricului, inițiativele sale inovatoare în multe domenii de cercetare a istoriei, proiectele instituționale originale și demersurile de promovare a patrimoniului cultural vor fi detaliate în expunerile acad. Victor Spinei

⁵ Academia Română, 30 mar. 2021, <https://acad.ro/mediaAR/com2021/doc/c0330-ZiuaAcademieiRomane.pdf>.

și acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinți ai Academiei Române. Cercetările savantului asupra istoriei Bazinului Pontic, întemeietoare pentru istoriografia românească, sunt readuse în atenție ca parte integrantă a operei de către dr. Octavian Cristea, director al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române.

Nicolae Iorga (1871–1940), membru marcant al Academiei, teoretician al istoriei, medievist de prestigiu, promotor al studiilor sud-est europene, traducător, scriitor, jurnalist, diplomat și om politic rămâne o figură emblematică a vieții românești. În calitatea sa de președinte al Secțiunii istorice, acad. Nicolae Iorga a elaborat o operă monumentală, integrând istoriografia spațiului românesc în cea universală.

La 1/13 aprilie 1866 se înființează la București una dintre primele instituții fundamentale pentru consolidarea statului românesc modern, Societatea Literară Română, reorganizată un an mai târziu în Societatea Academică Română și transformată în anul 1879 în Academia Română. Încă de la înființare, Academia Română a rămas cel mai înalt for de consacrare științifică și culturală al țării, ce reunește personalități cu realizări notabile în toate domeniile spiritului.

Biroul de comunicare al Academiei Române”

Nae Ionescu – marele repros („Roza Vânturilor”)

Tot despre prejudecata inteligenței

(31 ian. 1931 – p. 225)/„Cuvântul” **[Contradictoriu?]**

„... omenirea toată e victima unei «teorii»; aceea a individualismului; care a provocat, provoacă și va mai provoca încă multe dezastre și adâncă mizerie în toate ramurile existenței umane. Credeți că e ceva de făcut? Credeți că din toată această dezastruoasă experiență omenirea a învățat ceva? Nu. Noi rămânem mai departe victimele «inteligenței»; așteptând să se îndura într-un fel Dumnezeu de noi; și să ne facă să uităm și ce e inteligența, și ce e libertatea, și ce sunt drepturile omului. Dacă se va îndura! ...

Multă vreme nu am înțeles de ce d. prof. Iorga nu poate să sufere pe filozofi. Acuma știu. Pentru că filozofii sunt prin excelență fabricanți de teorii; și pentru că d. Iorga, inteligență suplă care se pleacă și se mulează pe fiecare semn al vieții, detestă teoria. Nu ați băgat de seamă că toți acei care cârâie pe urma d-sale îi aduc vina că ar fi inconsequent și că se contrazice?

Se contrazice! Ei și? Parcă natura nu se contrazice! Parcă eri nu a plouat, – și azi nu e soare! Dar, vedeți, în această neînțelegere e nodul întregii chestiuni. Inteligența e orgolioasă și rigidă. Ea vrea să se institue nu numai în stăpân absolut, – dar și în demiurg. Și greșește. Omul de acțiune însă stă prea în contact cu realitățile, pentru a-și permite să se țină de teorie. Autoritar față de oameni, el e umil față de realități; pe cari nu vrea să le violenteze; ci să le slujească supunându-li-se; tocmai pentru a le putea folosi” (Nae Ionescu, 1990, p. 224–225).

BIBLIOGRAFIE

1. Blaga, Lucian (1985). *Opere, 9, Trilogia culturii*, Ediție îngrijită de Dorli Blaga, Studiu Introductiv de Al. Tănase, Editura Minerva, București.
2. Ionescu, Nae (1990). *Roza Vânturilor*, Editura Roza Vânturilor, București, reproducere după „Roza Vânturilor. 1926–1933”, culegere îngrijită de Mircea Eliade [și George Racoveanu], Editura „Cultura națională”, [1937].
3. Iorga, Nicolae (1972) (1934). *Bizanț după Bizanț*, Editura enciclopedică română, București.
4. Iorga, Nicolae (1922). *Războiul nostru în note zilnice. 1916–1917*, vol II, Editura Ramuri, Craiova.
5. Iorga, Nicolae (1916). *Ce înseamnă popoare balcanice. Conferință ținută la Ateneul Român în ziua de 13 decembrie 1915*, Vălenii de Munte. „Neamul Românesc”, Editura Tipografie și Legătorie.
6. Iorga, Nicolae (1999). *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a IV-a, Introducere, note și comentarii de Andrei Pippidi. Notă asupra ediției de Victor Durnea, Iași, Editura Polirom
7. Iorga, Nicolae (1996) [1938]. *Hotare și spații naționale. Afirmarea vitalității românești*, studiu introductiv de Mihai Ungheanu, postfața de Sever Ardelean, Editura Porto Franco, Galați.
8. Noica, Constantin, ed. digitală (2015), [1975]. *Eminescu sau Gânduri despre omul deplin al culturii românești*, Editura Humanitas.
9. Stahl, Henri H. (1998). *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, ediția a doua, revăzută, vol. I (cu titlul: *Confederații de ocol, structuri teritoriale și tehnici agricole*) și II (cu titlul: *Structura internă a satelor devălmașe libere*), Editura Cartea Românească.
10. *Geopolitica și Geoistoria, Revistă română pentru Sudestul European*, I, Societatea Română de Statistică București (1941), anul I, nr. 1, septembrie-octombrie 1941.
11. *** Academia Română, „Comunicat de presă, 30 martie (2021). Ziua Academiei Române – Sesiunea omagială «Nicolae Iorga – 150 de la nașterea marelui om de cultură»”, <https://acad.ro/mediaAR/com2021/doc/c0330-ZiuaAcademieiRomane.pdf>.

PRINCIPIILE RECONSTRUCȚIEI SOCIALE A INDIVIDULUI PRIN REVENIREA LA *PRIMA MATERIA*

BOGDAN RADU HERZOG*

ABSTRACT

THE PRINCIPLES OF SOCIAL RECONSTRUCTION BY RETURNING TO *PRIMA MATERIA* AND THE RECONSTRUCTION OF THE INDIVIDUAL

The article explores the reconstruction of collective and individual identities. Through the *Solve et Coagula* method, natural identities are being dissolved and gradually replaced by optional identities. In the end, the very concept of the individual is being reinvented through the process of giving legal status to non-human persons such as corporations, animals, environmental and artificial intelligence subjects.

Keywords: *Solve et Coagula*, *prima materia*, collective identities, barriers to social deconstruction, physical and non-physical persons.

PRINCIPIILE RECONSTRUCȚIEI PRIN REVENIREA LA *PRIMA MATERIA*

În volumul *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, academicianul Cătălin Zamfir enunță așa numita **Opțiune statu-quo/Alternative** (Zamfir, 2005, p. 174). Comentând lucrarea *Omul unidimensional* a lui Herbert Marcuse, proiecție în domeniul gândirii sociologice a *Minunatei lumi noi* închipuite de Huxley, profesorul Zamfir spune:

„Marcuse ia în considerare un posibil mecanism aberant al sistemelor sociale. Orice sistem social, fie societate globală, fie subsistem al ei, se caracterizează printr-un anumit mod de organizare. Pentru a funcționa sistemul social organizat într-un anumit fel dezvoltă forțe integrative, de apărare împotriva factorilor perturbatori, distructivi. Structural sistemul este orientat spre menținere, perpetuare. Există însă aici o potență negativă: o tendință structurală conservatoare a oricărui mod de organizare. Sistemul nu poate distinge între factori strict distructivi și factori

* Ph.D. Student, Romanian Academy Doctoral School (SCOSAAR), e-mail: bogdan.herzog@abaconsulting.ro.

constructivi care presează spre schimbarea sa structurală. Suntem aşadar în prezenţa cecităţii funciare a oricărei structuri. Ea nu poate distinge între factori perturbatori şi factori de dezvoltare, orientându-şi mecanismele sale de control împotriva acestora din urmă. Schimbarea este tolerată doar ca perfecţionare a respectivului mod de organizare, şi nu atunci când presează spre transformări de structură” (*idem*).

În cazul în care mecanismele de preservare ale statu-quo-lui sunt deosebit de eficiente, sistemul devine extrem de stabil şi: „(...)oamenii se unidimensionalizează. Conştiinţa lor fiind controlată în mod total, eliminându-se din ea orice proiect alternativ, revoluţionar. Nu oprimarea unei clase de către o alta, ci oprimarea colectivităţii în cvasitotalitatea ei de către un mod de organizare pe care ea însăşi l-a creat, dar care s-a autonomizat, dezvoltându-şi în mod independent puternice mecanisme de conservare” (Zamfir, 2005, p. 175). Rolul sociologului, într-un atare sistem, susţine academicianul Zamfir, este de a compara alternativa practică, întotdeauna mai puternică, cu celelalte alternative, prin prisma probei practice, a avantajului existenţei, a mecanismelor de automenţinere, a contextului structural şi a relaţiei dintre alternative şi structura de interese a colectivităţii. Cu atât mai importantă este poziţia sociologului atunci când se confruntă nu cu un sistem stagnant şi osificat, rezistent la schimbare, ci cu unul degenerativ, al cărei *raison-d’etre* ar fi tocmai prăbuşirea sistemică pentru reconstrucţia viitoare, desigur cu condiţia ca sociologul însuşi să nu fi devenit unidimensional şi să fie capabil să conceptualizeze realităţile, nedevenind captiv în sistemul respectiv.

Din punct de vedere teoretic, ar exista două posibile abordări ale deconstrucţiei sistemice ca urmare a unor acţiuni din interiorul acestuia. Prima ia în considerare o propensiune internă spre implozie, de tipul deja-menţionatului concept al capacităţii auto-distructive a capitalismului. Aplicată la scară civilizaţională, această abordare conduce la teorii de tipul teoriei ciclurilor Kondratiev, ceea ce presupune că finalitatea sistemică are oarecum o componentă genetică, fiind înscrisă în însuşi ADN-ul civilizaţiei. A doua posibilitate este cea a infiltrării în sistem a unor elemente externe care provoacă voluntar sau involuntar deconstrucţia acestuia. În *Domnia cantităţii şi semnele vremurilor* de pildă, René Guenon spune că prin Occident, întreaga lume a fost supusă unei „**acţiuni antitraditionale**” care a trebuit în mod necesar „**să vizeze în acelaşi timp schimbarea mentalităţii generale şi distrugerea tuturor instituţiilor tradiţionale (...) aşteptând mijloacele pentru a se extinde în toată lumea prin intermediul occidentalilor pregătiţi să-i devină unelte**” (Guenon, 1995, pp. 197–198). Privind retrospectiv „rapiditatea cu care occidentalii au putut fi făcuţi să uite tot ceea ce fusese legat de existenţa unei civilizaţii tradiţionale” şi modificările intervenite în Occident între Evul Mediu şi secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, Guenon constată că „o schimbare atât de completă şi de bruscă nu s-a putut realiza în mod natural şi spontan” (*ibid.* p. 198). Potrivit lui, etapele acţiunii antitraditionale ar fi vizat mai întâi reducerea individului la sine însuşi, ca operă a raţionalismului,

care neagă ființei facultăți de ordin transcendent, urmate apoi de îndreptarea atenției spre lucruri exterioare și tangibile cu scopul a închide individul în lumea corporală (*ibid.*). Ulterior acestor operațiuni de materializare și cuantificare, acțiunea antitraditională intră într-o a doua fază, care tinde nu spre solidificare, așa cum ar fi stat cazul sistemelor de tip statu-quo descrise de acad. Zamfir, ci spre disoluție, după cum afirmă Guenon. Odată ajuns în acest punct (în secolul XX), materialismul, deși supraviețuiește din punct de vedere practic, își pierde rolul principal pe care l-a jucat în acțiunea antitraditională. Tulburător, tradiționalistul francez afirmă că, pentru a fi desăvârșită, disoluția este completată de închiderea totală a posibilităților de comunicare dintre lumea corporală și „domeniile superioare, ca ea să fie deschisă în partea de jos, pentru a face să pătrundă pe aici forțele dizolvante și distructive ale domeniului subtil inferior” (Guenon, 1995, p. 200). A doua fază, cea spirituală care urmează materialismului și care împinge lumea direct spre disoluție, este intitulată de Guenon „contrainițiere”.

Cum pot fi schimbate omul și umanitatea? Etapele procesului reconstructiv sunt întotdeauna aceleași: se identifică un agent dizolvant capabil să rupă ordinea naturală a lucrurilor, dizolvarea (*solve*) materiei existente în materie primordială (*prima materia*) și odată atins acest punct, re-formarea sau re-organizarea (*coagula*) într-un nou tip de ordine, după dorința intervenientului. În transformarea umanității, rolul mercurului a fost preluat *inter alia* de simboluri și embleme care se adresează direct subconștientului. Că subconștientul ar putea juca un rol în schimbarea umanității este acceptat și de C.G. Jung, care a consacrat o vastă porțiune a operelor sale atât alchimiei, cât și capacității subconștientului colectiv de a genera fenomene observabile în lumea naturală. Tot Jung a fost primul care a prezentat în termeni academici posibilitatea replicării metodei în afara științelor naturale, apropiind limbajul deconstructivist psihologiei și într-o anumită măsură sociologiei. Într-o conferință ținută în vara anului 1941, de pildă, Jung aborda frontal problema identificării substanței primordiale, încadrând-o în zona subconștientului:

„Cea mai importantă problemă desigur este: Ce este *prima materia*? În realitate ea este o proiecție a subconștientului, așa acum am văzut cu claritate în multe din definiții, pentru că Evul Mediu ca și Antichitatea vedeau subconștientul în natură.

Am putea defini subconștientul ca o experiență psihică în noi înșine, de care nu suntem conștienți. Putem deveni conștienți de el doar sub forma unor simptome și indicii individuale și câteodată suntem surprinși de el. Din când în când primim mesaje de la subconștient: vise, fantezii, intuiții, viziuni și așa mai departe; și din acestea tragem concluzia unei existențe psihice în noi înșine care este complet diferită de mintea noastră conștientă.

Psihologia sa este foarte diferită și conținutul său care ni se relevă este diferit, în mod foarte aparte, de conținutul conștientului. Cel din urmă aparține unei psihologii personale, personalității ego-ului care este în lume, în timp ce subconștientul nu este [în lume], ci mai degrabă este o lume în sine. S-ar putea chiar spune că subconștientul este lumea, și că ne vorbește nouă, ca să spunem așa. Este

impersonal și ne-uman (asta înseamnă că în orice caz nu este personal) și aceasta explică multe din particularitățile *prima materia*¹.

Întoarcerea la *prima materia* este în definitiv o schimbare sistemică și prin urmare se supune aceluiași legi ca și procesele de tranziție sau de modernizare. Ea presupune așadar spargerea *statu-quo* de care vorbea acad. Cătălin Zamfir și înlăturarea obstacolelor care îl protejează. Așa cum aminteam în *Introducere*, pentru analiza procesului de modernizare, Max Weber a evidențiat trei tipuri de obstacole pe care trebuie să le depășească „modernizatorii”: *a.* obstacole economice; *b.* obstacole politice; *c.* obstacole psihologice; urmând ca depășirea acestora să fie recompensată cu „trofee ale raționalității și civilizației moderne” (1990, *apud.* Bădescu, 2006, *Vol. II*, pp. 186–188.). *Enciclopedia sociologiei universale* definește aceste obstacole în modul următor:

„– *Obstacole economice*: întâlnite în drumul spre caracteristicile sistemului capitalist: raționalitate, ascetism, continuitatea producțiilor și a pieței, piețe ale forței de muncă. Depășirea lor aduce, așadar, recompense constând în dobândirea de caracteristici ale sistemului capitalist: raționalitate, universalism, continuitate producție piață, piețe libere etc. (*apud. ibidem*);

– *Obstacole politice*, care trebuie depășite pentru a reuși să înlocuiești economia patrimonialistă și de rudenie cu organizații administrative raționale și cu instituții legale; această tranziție aduce după sine separarea locurilor de rezidență de cele dedicate afacerilor; distincția între corporativ și privat etc. (*apud. ibidem*);

– *Obstacole psihologice*. Trecerea lor permite dobândirea unui etos spiritual (datoria de a munci conform unei vocații), respingerea magicului și cultivarea unei tensiuni între lumea de aici și Dumnezeuirea transcendentă” (*apud. ibid.*).

Toate aceste tipuri de obstacole sunt aplicabile și în cazul tipului de reconstrucție pe care îl descriem. Nu doar atât, profesorul Bădescu, citându-l pe Davis (în M. Weiner și S. Huntington, eds.: 1987 *apud. ibid.*), raportează tranziția nu la factori externi, ci la „*centre spirituale interne*, ca fiind singurele capabile să susțină procese durabile de dezvoltare într-o societate”². În acest sens sunt date ca exemplu de centre generatoare de spiritualitate: „Cumpărători și vânzători, care cultivă un *spirit al valorii creditului* (încrăderii); antreprenorii sunt „locul” și sursa unui spirit care promovează *riscul asumat*; investitorii care întrețin într-o societate un spirit care inspiră amânarea gratificării; Managerii care induc în societate un spirit de disciplină”, (*Ibid.*) toate fiind cumulate „în *centre de energii potențiale* pentru modernizare în societate” (*Ibid.*). Cu alte cuvinte, ne permitem să adăugăm, în cazul nostru **tranziția între sisteme va necesita nu numai înlăturarea**

¹ Jung, C.G., (1941) *Conference XI*, Accesat 04.09.2021 de la:

<https://carljungdepthpsychologysite.blog/2020/02/27/carl-jung-the-unconscious-is-the-dark-being-within-that-hears-what-our-conscious-ears-do-not-hear-2/#.YJu8jC1h0Wo>.

² *Ibid.*

obstacolelor de natură economică, politică și psihologică, ci și eliminarea centrelor spirituale. Vorbim de eliminare și nu de înlocuire, pentru că în procesul de reconstrucție prin revenirea la *prima materia* cele două faze, „*solve*” și „*coagula*”, sunt faze distincte. De exemplu, în alchimie, nu se va trece de la plumb direct la aur, ci mai întâi la *prima materia*. Etapele sunt întotdeauna aceleași: se caută fermentul, substanța distructivă care să readucă creația la starea inițială, la materialul primordial care poate fi reclădit apoi după propria voință. Succesiunea (stare naturală + agent distructiv) → (particulă elementară/haos) → (recreare pe bază rațională) este aplicabilă așadar și în domeniul social, nu doar în cel al științelor naturii.

Davis actualizează paradigma weberiană într-o așa-numită **teorie a baricadelor**, afirmând că „societățile tradiționale se tem nu de progres, ci de turbulențe sociale și morale, de corupție etc., ceea ce arată că agenții purtători de raționalitate sunt constitutivi societății în întregul ei nu doar unor categorii, cum ar fi capitaliștii protestanți, așa cum apare în lumina teoriei weberiene” (*apud.* Bădescu, 2006, pp. 186–188). Aceste baricade ar acționa sub forma unui set de *trei cercuri concentrice ale modernizării*:

„*Cercul interior (C)* – economia și valorile sale (centrate pe productivitate și pe universalism); *Cercul median (B)* – baricada imunologică pe care o ridică societatea contra economiei (tabuuri, religie tradițională, moralitate, lege, filozofie, religie populară; *cercul median indică, așadar, acele instituții defensive care țin economia sub control; Cercul exterior (A)* – societatea și valorile ei, status, relații de putere (Davis, W. în M. Weiner și S. Huntington, eds.: 1987)” (*apud.* Bădescu, *Ibid.*).

Modelul baricadelor ne spune că „dezvoltarea economică se produce nu doar când un *inamic* (i.e. modernizator sau agent al dezvoltării) invadează citadela societății, ci și când barierele îmbătrânesc și slăbesc și, finalmente, încep să se prăbușească sau când apărătorii *își pierd inima* și încep să se predea” (*apud.* Bădescu, *Ibid.*).

În opinia noastră, domnul profesor Bădescu accentuează esențialul atunci când, comentând teoriile modernizării, sesizează că: „**modernizarea și, deci, așa numita tranziție, nu înseamnă fatalmente dezvoltare**, adică trecerea de la o societate tradițională nedezvoltată spre una modernă dezvoltată, ci poate îmbrăca forma necunoscută a decalajelor structurale durabile care întrețin în societățile întârziate alte procese dominante, între care cele mai relevante sunt: subdezvoltarea, dependența de metropole, războiul mental, cu mari dislocări de tradiții și de forme culturale neurmărite de mobilizări creatoare pe măsură, declasare socială cu toate efectele subsecvente etc.” (*Idem*). Aplicând aici teoria obstacolelor cu varianta sa actualizată, teoria baricadelor, vom observa că într-adevăr și în calea reconstrucției prin etapa intermediară a disoluției stau aceleași tipuri de obstacole. Să ne oprim pentru un moment asupra barierelor de natură politică și socială.

OBSTACOLE SOCIALE ȘI POLITICE

Din teoria weberiană se înțelege că orice element (liant) care asigură coeziunea și stabilitatea unui sistem va deveni automat un obstacol în calea tranziției spre un nou sistem. Fără să ne propunem o investigație exhaustivă a acestor lianți sistemici, vom observa că organizarea socială modernă ia forma unor structuri concentrice, pornind de la structura elementară – individul – și trece succesiv la forme de organizare din ce în ce mai complexe – familia imediată, familia extinsă, comunitatea rurală sau urbană, comunitatea regională, cea națională și în final umanitatea în ansamblul ei. Or, tocmai aceste forme de identitate colective, lianți identitari care asigură stabilitatea socială, devin obstacole pentru cei care își doresc tranziția spre un sistem nou, fie acesta reconstrucția socială. Ca urmare a parcurgerii cu succes a unor etape anterioare, în secolul XX a fost posibilă însăși negarea existenței identităților colective, sociologi precum Immanuel Wallerstein contestând explicit fundamentarea identităților colective pe baze biologice sau etno-istorice. Conceptele de identitate colectivă trebuie fie abandonate, fie reinventate, spune sociologul american, pentru că ele „fac parte dintr-o listă lungă a surselor de discriminare care au devenit nelegitime din punct de vedere social: clasa, rasa, etnia, genul, vârsta, sexul sau handicapul” (Wallerstein, 2005, p. 127). Sistemul actual trebuie reparat datorită disfuncțiilor sale majore: „Nemulțumirile pot fi grupate în trei mari categorii: nemulțumiri privind corupția, nemulțumiri privind egalitatea materială și nemulțumiri față de caracterul prea puțin cuprinzător al cetățeniei” (*Idem.*, pp. 123–124).

Pentru ca aceste surse de discriminare să dispară este necesar „(...) să ne întoarcem la planșeta de proiectare și să vedem care este miza luptei ... [ea] nu constă în sistemele pluripartite... Miza luptei este egalitatea care este opusă rasismului. Fără egalitate în toate sferele vieții sociale nu este posibilă egalitatea în nici una dintre aceste sfere, ci doar un miraj al acesteia.” (*Idem.*, p. 134). Remarcăm caracterul neomogen al „surselor de discriminare” cum le numește Wallerstein sau al „obstacolelor” în sens weberian – caracteristici etno-identitare (rasa, etnia) sunt alăturate unor indicatori sociali (clasa) și unor factori biologici (sexul, handicapul). Cu excepția clasei sociale, ceilalți factori listați sunt atribute intrinseci, sunt acolo atunci când ne naștem. Fac într-adevăr parte „clasa, rasa, etnia, genul, vârsta, sexul sau handicapul” din ceea ce Wallerstein cataloghează drept „lista lungă a surselor de discriminare”, sau dimpotrivă unele dintre ele reprezintă obstacolele care trebuie eliminate în procesul de tranziție la un nou sistem? Ce condamnă cu adevărat Wallerstein, discriminarea în baza unei forme de identitate sau identitatea în sine?

Procesul de reconstrucție socială presupune distrugerea lianților socio-identitari, adică a acelor elemente care grupează „atomii” sociali – indivizii – în diferite formule colective. Metoda deconstructivistă aplicată colectivităților umane are la bază operațiuni de natura războiului psihologic, întrucât ea vizează prioritar modul în care individul se evaluează pe sine și comunitatea din care face parte din

punct de vedere moral. Dacă în fizica nucleară atomul a trebuit să fie bombardat cu energie pentru a se obține distrugerea legăturilor între molecule, în plan social indivizii sunt bombardați cu idei într-un exercițiu ce presupune eliminarea formulelor de identitate colectivă intermediare.

Eliminarea „obstacolelor” are drept consecință atomizarea societății într-o mulțime de indivizi separați, fără legături între ei, adunați în unica formulă colectivă rămasă acceptabilă – umanitatea în ansamblul ei. La finalizarea primei etape (*solve*), odată înlăturate obstacolele-lianți, individul redevine acel *Le bon sauvage* al lui Rousseau și își poate alege propria identitate. În cea de-a doua etapă a procesului, (*coagula*), după „eliberarea” individului, categoriile inițiale sunt înlocuite cu opțiunea umană, presupus a fi rațională. Eliberat, de exemplu, de constrângerile identității sexuale primite la naștere, individul poate alege dintr-o multitudine de identități și categorii opționale.

Am dori să subliniem câteva aspecte din multitudinea de considerații posibile pe acest subiect:

– În primul rând punctăm faptul că etapa *solve* nu se oprește de fapt la individ. În mod normal *individuum*, ceea ce *stricto sensu*, se traduce drept „ceea ce nu se poate divide”, ar trebui să fie unitatea de bază pe care se reconstruiește societatea. În realitate chiar și conceptul de individ este alterat de transumanism, care acreditează noțiuni precum persoana juridică, persoană non-umană, persoană electronică etc. Faptul că procesul deconstructiv odată pornit este incapabil să se oprească într-un punct anume este în sine o perspectivă fascinantă pe care am ales să o detaliem în cele ce urmează.

– În al doilea rând, întrucât din punct de vedere al organizării politice și legale comunitățile de indivizi au avut ca structură superioară de organizare statul, dizolvarea autorității acestuia astfel încât „statele suverane să devină doar o structură organizațională” după cum spunea Wallerstein (în Bădescu, 2006, Vol. II, p. 119), devine un obiectiv primordial în faza inițială a procesului de reconstrucție.

– În fine, în al treilea rând, trebuie subliniat că procesul de reconstrucție nu este complet fără eliminarea centrelor spirituale de care vorbea acad. Ilie Bădescu.

STUDIU DE CAZ – RECONSTRUCȚIA INDIVIDULUI. TERMINOLOGIE ȘI ASPECTE JURIDICE

Similar disoluției elementelor fizice în *prima materia* la momentul primei explozii nucleare, care a dezintegrat nu numai legăturile moleculare între atomi ci și atomii înșiși, procesul deconstructivist în plan social nu s-a oprit la nivel individual deși, *stricto sensu*, aceasta este chiar sensul denumirii latine, *individ* însemnând ceva ce nu poate fi divizat.

Intervenția deconstructivistă asupra individului a fost pornită începând de la terminologie, adică de la cuvânt. Un precedent a fost creat în drept odată cu

acceptarea termenului de „persoană juridică”. O persoană juridică este egală în drepturi unei ființe umane, care din punct de vedere legal este considerată o „persoană fizică”. Persoana juridică are propriile active și pasive, drepturi și obligații. Ea poate interacționa independent cu alte persoane juridice sau fizice, poate da naștere altor persoane juridice, pe care le poate deține parțial sau integral. Persoana juridică este definită de fapt prin capital, element care îi dă naștere și la a cărui dimensiune se limitează responsabilitățile sale. Mai mult decât atât, „persoana fizică”, adică omul, poate deveni responsabilă de acțiunile persoanei juridice atunci când acționează ca reprezentant al acesteia.

Relația dintre persoana fizică și cea juridică este una complexă și uneori surprinzătoare. Persoana juridică poate plăti dividende acționarilor dacă aceștia sunt persoane fizice sau poate angaja indivizi. Ea poate supraviețui acționarilor și poate dobândi chiar drepturi succesoriale după dispariția unei „persoane fizice”, așa cum se întâmplă adesea în cazul fundațiilor. Pe scurt, din punct de vedere legal, granița dintre om și o entitate artificială creată, careia în lipsa unui termen mai bun i s-a spus „persoană juridică”, devine tot mai greu de trasat. Distincția terminologică și legală între persoana fizică și persoana juridică își are originea la începutul secolului al XVII-lea, odată cu constituirea primelor corporații și cu dorința acționarilor acestora de a limita răspunderea lor la capitalul investit în afacerile respective. Considerăm semnificativ faptul că, spre deosebire de alte forme de asociere, cum ar fi breslele, corporațiile au fost încă din primul moment asocieri de capital.

Nu suntem singurii care am identificat că odată cu atribuirea statutului de persoană juridică corporațiilor s-a creat un precedent aplicabil altor entități non-umane. În anul 2018 tribunalele americane au afirmat explicit că „este un lucru bine cunoscut că noțiunea de persoană se poate aplica uneori unor entități non-umane precum corporațiile sau animalele.”³

Lucrurile devin și mai complexe prin introducerea în ecuație a termenului de „persoană non-umană”. Ce este o persoană non-umană? Și în acest caz precedentele au fost create pe tărâm economico-juridic. Există animale de companie cărora le-au fost recunoscute drepturi succesoriale, în unele cazuri sume extrem de semnificative⁴. Gunther IV, câinele contesei Karlotta Leibenstein, a moștenit de exemplu o avere estimată la 200 de milioane de dolari. Moșteniri semnificative au primit și pisici sau chiar găini⁵.

Sfera juridică de aplicare a conceptului de persoană non-umană este insuficient de clarificată la ora actuală. Nu este clar în baza căruia temei juridic un

³ *People v Graves* (2018) Accesat la 04.09.2021 de la:

<https://law.justia.com/cases/new-york/appellate-division-fourth-department/2018/1368-ka-15-00100.html>.

⁴ Rivenburg, R., (1999) *A Match Made in Doggy Heaven* Accesat 04.09.2021 de la:

<https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1999-jan-20-cl-65218-story.html>.

⁵ Vezi lista celor mai bogate animale. Accesat la 04.09.2021, de la: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wealthiest_animals.

animal poate deveni subiect de drept moștenind un om, dar nu ar putea fi acționat în justiție. Rudele contesei Leibenstein l-ar putea acționa în judecată pe cățelul Gunther pentru a obține moștenirea de 200 de milioane de dolari. De asemenea un porc ar putea oricând să trimită în judecată un măcelar pentru tentativă de omor. Singurul lucru care se pare că îl oprește este lipsa unui avocat bun!

Acestea nu sunt subiecte de tabloid, ci reprezintă precedente legale extrem de importante. *The Non-Human Rights Project*, adică „Proiectul Pentru Drepturi Non-Umane”, condus de Steven M. Wise⁶ – al cărui motto este „oamenii nu sunt singurele animale care au dreptul la recunoașterea și protecția drepturilor lor fundamentale”⁷ – a cerut în justiția americană *habeas corpus*, adică dreptul de a apărea în fața unui judecător în numele unor cimpanzei.

Tot pentru valoarea lor de precedent menționăm recunoașterea de către justiția pakistaneză a calității de persoană juridică (*legal person*) pentru cimpanzei și următoarea opinie exprimată în anul 2018 de către Eugen Fahey, judecător asociat la Curtea de Apel a Statului New York, cea mai înaltă instituție juridică a importantului stat federal american:

„...a trata un cimpanzeu ca și cum el sau ea nu ar avea dreptul la libertate protejat prin *habeas corpus* înseamnă a-l privi ca și cum nu ar avea valoare individuală, o resursă pentru folosul oamenilor, un obiect a cărui valoare constă exclusiv în utilitatea pentru alții. În schimb ar trebui să considerăm un cimpanzeu ca un individ cu valoare intrinsecă ce merită tratat cu respect (...) Nu există niciun dubiu că un cimpanzeu nu este doar un obiect”⁸.

Bineînțeles că un cimpanzeu nu este doar un obiect și că animalele trebuie tratate cu blândețe și respect, dar recunoașterea unui statut juridic asemănător cu cel al omului este cu totul altceva. Atragem atenția asupra speciilor cu care s-a început argumentarea precedentului juridic – cimpanzei – cele mai inteligente primat, și elefanții – la rândul lor inteligenți și simpatizați de toată lumea. Cine ar dori să facă rău unui cimpanzeu sau unui elefant? Speculându-se emoțional compasiunea pentru animale, se dorește însă obținerea unor **precedente juridice** cu consecințe incalculabile. Pe lângă apelul la emoțional, remarcăm și modul în care sunt utilizați termenii de „animal non-uman” și credo-ul „oamenii nu sunt

⁶ Stephen M. Wise este avocat și doctor în drept al Boston University, cu alte cuvinte este o persoană cu pregătire juridică temeinică, nu o persoană fără discernământ. Consiliul de administrație al fundației include persoane cu studii la Harvard avocați, sociologi și chiar pe celebra Jane Goodall, cunoscută în întreaga lume pentru studiile și viața dusă alături de cimpanzei. Cartea ei „*În umbra omului*” a fost un bestseller mondial fiind tradusă chiar și în România anilor 1980. Conform propriilor declarații, fundația colaborează cu echipe juridice din Marea Britanie, Spania, Franța, Suedia, Finlanda, Elveția, Portugalia, Argentina, Israel, Turcia, India și Australia pentru a „dezvolta campanii pentru drepturi non-umane adaptate sistemelor de drept din țările respective”. Non Human Rights Project, (n.d) *Litigation*, Accesat 04.09.2021 de la: <https://www.nonhumanrights.org/litigation/>

⁷ Vezi: Non Human Rights Project. Accesat 04.09.2021 de la: <https://www.nonhumanrights.org>.

⁸ Vezi: Non Human Rights Project, (n.d) *Litigation*, Accesat 04.09.2021 de la: <https://www.nonhumanrights.org/litigation/>

singurele animale”, adică modul în care este redefinit omul ca una din speciile regnului animal. Fiind un animal ca oricare altul, omul nu are de ce să pretindă drepturi speciale.

De asemenea există țări care au atribuit calificativul de persoană non-umană unor obiective geografice. State precum India sau Noua Zeelandă au atribuit calitatea de persoană juridică unor râuri precum Gangele și afluentul său Yamuna⁹.

Deși precedentele au fost create cu secole în urmă, în domeniul economic definiția individului s-a complicat și mai mult odată cu progresul științific și acreditarea conceptului de inteligență artificială. Dacă un om poate lăsa o moștenire unei persoane juridice (fundații) sau unui animal (câine, pisică), de ce nu am putea desemna succesorii o floare, o masă, un robot sau un algoritm matematic? Ceea ce în trecut era imaginabil doar de către genii literare de talia unui Bulgakov¹⁰ a devenit o realitate juridică în zilele noastre. La fel ca identitatea sexuală, devenită electivă și multiplicabilă în zeci sau sute de categorii, noul concept de persoană va include o infinitate de categorii: persoană-umană, persoană-animal, persoană-juridică, persoană-râu, persoană-parc natural, persoană-electronică etc, totul în numele unor concepte teoretic nobile ca democrația, protecția animalelor, egalitatea în drepturi, lupta împotriva exploatării și a discriminării etc.

Termenul de „persoană electronică” atribuit unor roboți a fost folosit inclusiv de Comisia Juridică a Parlamentului European, care, adresându-se Comisiei Europene, i-a cerut acesteia:

„să exploreze, să analizeze și să considere toate implicațiile și toate soluțiile legale posibile, ca de pildă [...] crearea unui statul legal pe termen lung pentru roboți, așa încât pe termen lung cei mai sofisticați roboți autonomi să poată fi desemnați ca persoană electronică, responsabili pentru orice pagubă produsă și posibil să aplice personalitatea electronică cazurilor în care roboții au luat decizii autonome sau au interacționat în mod independent cu terțe părți”¹¹

Tot în sens deconstructivist trebuie descifrate concepte precum inteligența artificială sau transumanismul. „Inteligența artificială” este o dovadă că omul poate crea ceva mai inteligent decât el însuși, el fiind creație divină. Creând o inteligență superioară celei cu care este el însuși înzestrat, omul are pretenția că depășește Creația, îl depășește pe Dumnezeu. Prin transumanism, adică încercarea de a realiza o îmbinare între om și mașină, și *upload*-ul informației deținute de om, într-un creier/*cloud* artificial și nemuritor, se dorește depășirea pragului final, respectiv

⁹ India a atribuit râului Gange și afluentului său Yamuna aceleași drepturi juridice ca și cele ale unei ființe umane. Safi, M., (2017) *Gange and Yamuna Rivers Granted Same Legal Rights as Human Beings*, Accesat 04.09.2021 de la: <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/21/ganges-and-yamuna-rivers-granted-same-legal-rights-as-human-beings>.

¹⁰ Notabilă în acest sens este piesa de teatru *Inimă de câine*, a acestuia.

¹¹ Parlamentul European (2017). *Raportul (2015/2103/INL) din 27.1.2017 cu recomandări către Comisia Europeană asupra dreptului civil în Robotică*. Accesat la 04.09.2021 de la: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_EN.html.

atingerea nemuririi. În interpretarea noastră, toate acestea sunt concepte pur luciferice, în fapt fiind vorba de aceeași tentatie oferită omului încă din grădina Edenului, tentația de a deveni ca Dumnezeu¹². Scopul final, tot în interpretare proprie, este de fapt distrugerea omului, pentru că acesta este cea mai înaltă creație divină, fiind făcut „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu”¹³.

BIBLIOGRAFIE

1. Bădescu, I. (2006). *Enciclopedia sociologiei universale*. București, Editura Mica Valahie.
2. Guenon, R. (1995). *Domnia cantității și semnele vremurilor*. București, Editura Humanitas.
3. Jung, C.G. (2003). *Opere complete volumul 13. Studii despre reprezentările alchimice*. București, Editura Trei.
4. Wallerstein, I. (2005). *Declinul puterii americane*. București: Incitatus.
5. Weiner, M., Huntington, S.P., Almond, G.A. (1987). *Understanding political development: an analytic study* Boston: Little Brown.
6. Zamfir, C. (2006). *O nouă provocare: Dezvoltarea Socială*. Iași, Editura Polirom.
7. Zamfir, C. (2005). *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*. Iași, Editura Polirom.

RESURSE ONLINE

- Jung, C.G., (1941). *Conference XI*. Accesat 04.09.2021 de la: <https://carljungdepthpsychologysite.blog/2020/02/27/carl-jung-the-unconscious-is-the-dark-being-within-that-hears-what-our-conscious-ears-do-not-hear-2/#.YJu8jC1h0Wo>.
- Safi, M., (2017). *Gange and Yamuna Rivers Granted Same Legal Rights as Human Beings*. Accesat 04.09.2021 de la : <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/21/ganges-and-yamuna-rivers-granted-same-legal-rights-as-human-beings>.
- Rivenburg, R., (1999). *A Match Made in Doggy Heaven*. Accesat 04.09.2021 de la: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1999-jan-20-cl-65218-story.html>
- Non Human Rights Project, (n.d.) *Litigation*. Accesat 04.09.2021 de la: <https://www.nonhumanrights.org/litigation/>
- Parlamentul European (2017). *Raportul (2015/2103/INL) din 27.1.2017 cu recomandări către Comisia Europeană asupra dreptului civil în Robotică*. Accesat la 04.09.2021 de la: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_EN.html
- *** (2018). *People v Graves* Accesat la 04.09.2021 de la: <https://law.justia.com/cases/new-york/appellate-division-fourth-department/2018/1368-ka-15-00100.html>.
- *** (n.d.) *List of wealthiest animals* Accesat la 04.09.2021, de la: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wealthiest_animals.

¹² Facerea III, p. 5.

¹³ Facerea I, p. 26.

